

Mokslo Lietuva

LIETUVOS DVARAI – MŪSŲ SKAUDULIAI

KO GALIME PASIMOKYTI IŠ ESTŲ?

■ 8–11 p.

■ 13 p.

■ 5 p. Rusiškai neišmokome, lietuviškai pamiršome...

■ 6 p. Malaišiuose įteiktos Vaižganto premijos

■ 7 p. Išėjo Lietuvos mokslo istorikų sąvadas

Nr. 17(439)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Per 120 metų nuo 1890 m. *Varpo* Nr. 6 išspausdinto pirmo Jono Jablonskio straipsnio dėl jo kalbinės veiklos pareikšta labai daug įvairių samprotavimų, vertinimų ir sprendimų. Buvo aptariami ir atskiri jo darbai, ir veiklos visuma. Kaip rodo bibliografinė rodyklė, *Lietuvių kalbotyra*, vien nuo 1930 iki 2000 metų Lietuvoje ir užsienyje paskelbta per 500 darbų, skirtų Jablonskio gyvenimui ir veiklai. O kur dar šioke ar tokie trumpi atsiliepimai rašiniuose kitomis temomis. Šioje gausybėje visokių spaudinių ne sykį prasikiša autorių santykis su Jablonskiu ir jo kalbiniu palikimu.

Visko aprėpti ir iškomentuoti neįmanoma. Paliksime daugiau ar mažiau nekvalifikuotus vertinimus, tolygius teologijos profesoriaus kanauninko Blažiejaus Čėsno nuosprendžiui: „Taip pat yra faktas, kad kalbininkai kunigai: **Ant. Baranauskas** ir **Kaz. Jaunius** dar anksčiau už garbingą Joną Jablonskį nustatė literatūrinę kalbą...“¹ Būta ir teigiamų, bet nepamatuotų pagyrimų Jablonskiui, kaip štai toks: „Jokia mūsų kalbon įsibrovusi svetimybė, joks rusicizmas neišliko nenubrauktas a. a. prof. J. Jablonskio plunksnos,“ – sakoma viename nekrologe.²

Dėl kurių ne kurių samprotavimų apie Jono Jablonskio kalbinę veiklą

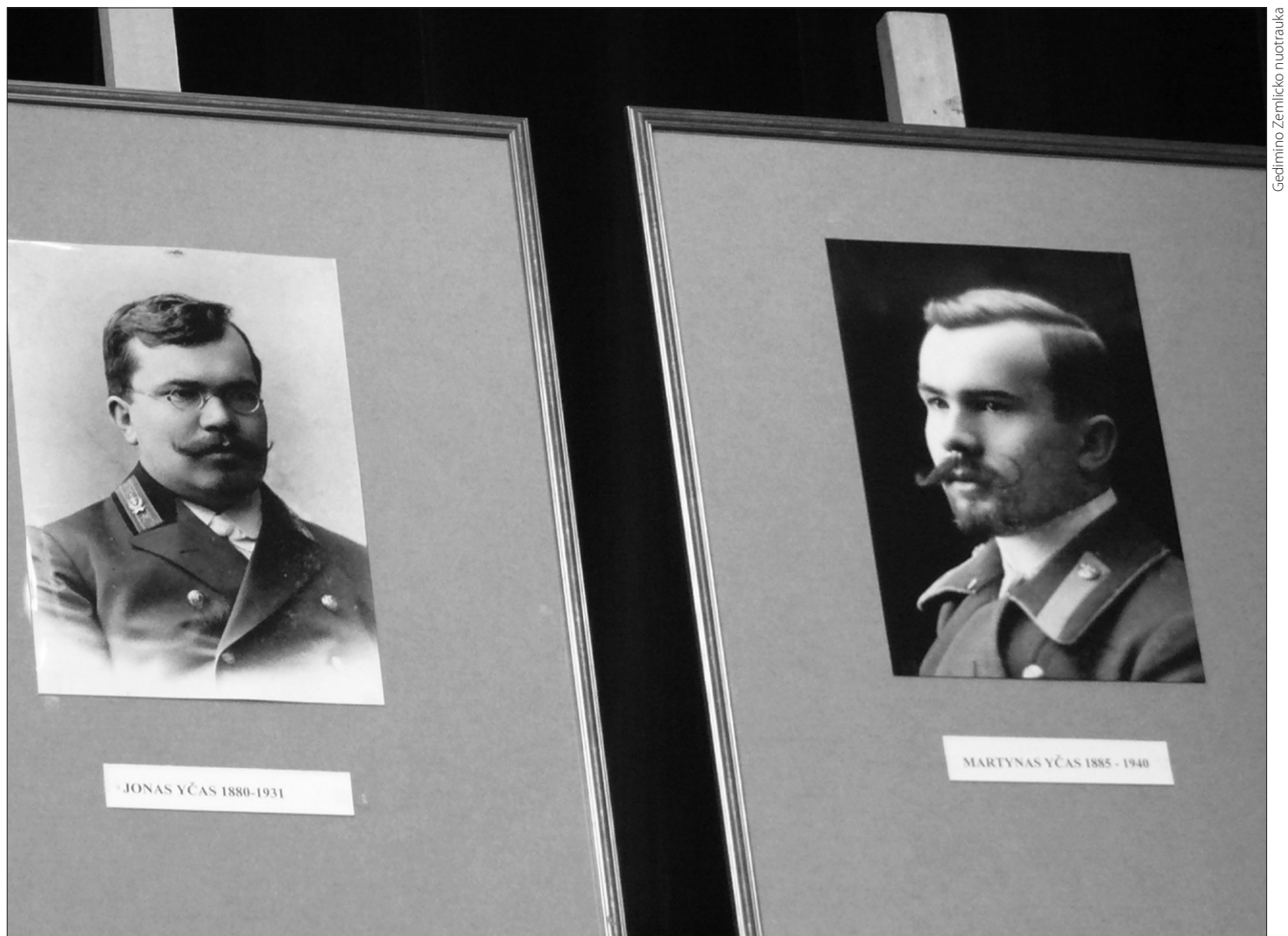
Mums, suprantama, rūpi svaresni Jablonskio kalbinės veiklos apibūdinimai, bet ir tarp jų esama nemažai skirtumų. Jų visų taip pat nesužiūrėsi. Tad šiuo kartu pasirenkame du Jablonskio ir jo vietos lietuvių kalbos moksle aptarimus.

Po I pasaulinio karo, bene minint Jablonskio gimimo 60 metų sukaktį, paplito metafora: Jablonskis – lietuvių kalbos (rašomosios, vėliau – bendrinės) tėvas. Kaip žinome, metaforoje slypi palyginimas. Tačiau ilgainiui, užmiršus ar neatkreipus dėmesio į pasakymo metaforiškumą, kam ne kam susidarė įspūdis, jog Jablonskis

¹ Čėsny B. Krikščionybės nuopelnai mūsų tautai // *Draugija*, 1938, Nr. 13-14, p. 540.

² A. a. Prof. *Jonas Jablonskis* // *Policija*, 1930, Nr. 5(81), p. 81-82.

Išaugę iš gimtosios žemės syvų – Jonas ir Martynas Yčai

Broliai Jonas ir Martynas Yčai – vieni žymiausių Lietuvos valstybininkų

Įvairaus plauko tautos protintojai, įsijautę į savanoriškų pamokslautojų vaidmenį, savo tėvynainiams negaili kritikos už nenorą keistis, nesugebėjimą naujai mąstyti, prikiša baudžianinko kompleksą, kurio lietuviai, girdi, vis dar nesugeba atsikratyti. Tačiau jei galvojame apie ateitį, būkime teisingi praeičiai: ne baudžianinkai išdavinėjo ir pardavinėjo tėvynę Lietuvą, ne valstiečiai ir ne ūkininkai ją mainė ir keitė į kitas, dažniausiai tariamas ir vienadienes, vertybes. Kauno technologijos universiteto profesorius dr. Stanislovas Masiokas siūlo prisiminti, kad 1918 m. Lietuvos valstybės atkūrėjai, pirmieji politikai, diplomatai, mokslininkai ir kultūros veikėjai buvo pirmos kartos nuo žagrės lietuvių inteligentai.

Išties, tarp dvidešimties Lietuvos Tarybos narių, 1918 m. vasario 16 d. pasirašiusių Lietuvos

Nepriklausomybės Akta, dauguma buvo valstiečių vaikai. Išimtį sudarė Stanislovas Narutavičius, Donatas Malinauskas ir Jonas Smilgevičius – bajoriškų giminių atstovai. Ir šiandien dr. Jono Basanavičiaus vadovaujami Lietuvos Tarybos nariai, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai gali būti pavyzdys visiems Lietuvos politikams.

Užtektų prisiminti paskutinio pokario Lietuvos partizanų kovas, ligi šiol tarptautiniu mastu deramai neįvertintas. Reto didvyriškumo ir atsakomybės už savo šalį, tautą ir valstybę pavyzdys, o juk daugumą laisvės kovotojų sudarė ne mėlyno kraujo asmenys, bet kaimo berneliai, kuriuos gyvenimas privertė nusiėmus nuo peties dalgį imtis šautuvo ar automato.

Iš kokių tautos syvų visi tie vyrai sėmėsi moralinės jėgos, pilietinės atsakomybės ir tautinės savivarbos, sugebėjimo kritiškomis visam kraštui

aplinkybėmis neprarasti svarbiausių gyvenimo orientyrų? Mėginimų atsakyti buvo ir ateityje bus ne vienas. XIX a. viduryje mirštančios lietuvių tautos žodinių ir materialųjų paveldą vokiečių kalbininkai kvietė užfiksuoti, išsaugoti žmonijos atminty, kad nebūtų prarastas visiems laikams, kaip atsitiko su žuvusios senosios prūsų tautos palikimu. Įvyko sunkiai paaiškinamas stebuklas: XX a. pradžioje lietuvių tauta ne tik atsigavo, susitelkė, bet ir parodė stebėtiną gyvybingumą. Pirmojo pasaulinio karo metais atkūrė Lietuvos valstybę, pradėjo gaivinti ir plėtoti ūkines bei kultūrinės šalies galias. Per dvidešimtį su trupučiu nepriklausomos valstybės gyvavimo metų Lietuva pagal daugelį rodiklių jau buvo toli gražu ne paskutinė Europos valstybė.

Štai ta nuostabi organiška slinktis iš nebūties į visavertį gyvenimą turėtų stebinti visus, kurie

GYVYBĖS ŠALTINIAI

■ Atkelta iš 1 p.

domisi tautų gyvybės šaltiniais ir bando suvokti, kodėl vienu jėgos išsenka ir jos pasitraukia iš istorijos arenos, išlieka nebent istorijos analuose, o kitos tarsi būtų gurkstelėjusios iš amžinybės šaltinio, įgauna naują atspirtį, prisitaiiko prie epochos vėjų ir toliau tęsia savo egzistenciją.

Ar galima tautos esatį suvokti per atskiras asmenybes? Veikiausiai tik iš dalies ir su didelėmis išlygomis, nors Lietuvos istorijoje tokių galėtume įvardyti ne vieną. Tarp jų ne paskutinė vieta tektų broliams Jonui ir Martynui Yčams.

Būtent šioms dviems asmenybėms rugsėjo 25-ąją Vilniaus universitete buvo skirta vienos dienos istorinė konferencija „Yčai – XX amžiaus Lietuvos istorinės asmenybės“. Laikas tokiam sumanymui kaip reta palankus, nes šiemet minime Jono Yčo (1880 07 21 – 1931 12 17) 130-ąsias gimimo metines, o Martyno Yčo (1885 11 13 – 1941 04 05) – 125-ąsias.

Konferencijos rengėjas – Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, kuriam talkininkavo Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugija (vadovas prof. Sigitas Kregždė). Programos sudarytojai veikiausiai pasikuklino, pasirodė aristokratiškai mandagūs, kas visai nebūdinga šiais visuotinės konkurencijos laikais. Istorijos fakulteto garbę stoisškai gynė tik doktorantė Vilma Bukaitė, perskaičiusi labai turiningą pranešimą „Jono ir Martyno Yčū istoriniai nuopelnai Lietuvai“. Gaila, kad fakulteto istorikai dėl įvairių priežasčių konferencijoje dalyvauti negalėjo. Svarbiausi pranešimai gulė ant trijų profesorių pečių. Arnoldo Piročkino pranešimas – „Broliai Yčai – įžymieji Lietuvos reformatų kultūros atstovai“;

Kristupas Radvila Perkūnas – Biržų pilies ir krašto tvirtybės kūrėjas

Sigito Kregždės – „Yčū šeimos psichosocialinis portretas“, o Dobilas Kirvelis nagrinėjo temą „Martynas Yčas jaunesnysis – žymus mokslo kultūros atstovas“. Taigi prisimintas žymus biologas teoretikas, Sirakūzų universiteto (Niujorko valstija, JAV) profesorius, Vilniaus universiteto garbės daktaras ir Lietuvos mokslininkų sąjungos garbės narys Martynas Yčas jaunesnysis, gimęs 1917 m. Voroneže, o jo tėvai – Hipatija (Šliūpaitė) ir Martynas Yčai. 1954 m. G. Gamovas (George Gamow), A. Ričas (Alexander Rich) ir M. Yčas jaunesnysis sugalvojo biologinio genetinio kodo tripletus, ir tai buvo reikšmingas mokslo proveržis.

Lietuviams padovanojęs nepriklausomybę

Tiesioginės įtakos brolių Yčū paminėjimo renginiui Vilniuje turėjo dar vienas rugsėjo 25-osios įvykis Biržuose. Tą patį šeštadienį Biržų evangelikų re-

Biržų krašto pasididžiavimas – kunigaikščių Radvilų pilies mūrai

formatų bažnyčioje vyko kunigo Tomo Šerno ordinacija į vyresnius kunigus ir įvedimas į Lietuvos evangelikų reformatų generalinio superintendente pareigas. Vieninteliam gyvam Medininkų tragedijos liudininkui patikėtos atsakingos Lietuvos evangelikų reformatų vyskupo pareigos.

Tomas Šernas garbingai pratęsė savo giminės tradiciją: jo senelio dėdė, evangelikų reformatų kunigas ir literatas Adomas Šernas, 1942 m. buvo išrinktas superintendentu, bet ne tik dėl to artimas kiekvienam lietuviui – jis mus apdovanojo vienu labai brangiu žodžiu. Ligi tol vartoti žodžiai „liuositybė“, „nepriklaušomybė“, o XX a. pradžioje A. Šernas pasiūlė „nepriklausomybę“. Vien dėl to nusipelnė pagarbos ir prisiminimo. Ne mažiau žymus ir jo brolis Jokūbas Šernas – Vasario 16-osios Akto signataras.

Iškilmės Biržuose paskatino aktyviausius Vilniaus evangelikus reformatus vykdyti į šį šiaurės Lietuvos miestą. Dėl to Yčams skirtoje konferencijoje Vilniuje žmonių susirinko ne taip jau ir daug. Galbūt, kils pagirtinas noras ją pratęsti, nes Yčū asmenybės ir jų nuveikti darbai to tikrai nusipelnė. Jono ir Martyno Yčū sukaktuviniai metai nesibaigia. Artėja lapkričio 13-oji – Martyno Yčo 125-ąsias gimtadienis, tad tikriausiai bus pasinaudota proga dar kartą susitikti Yčū giminės medžio užuovėjoje.

Giminės šaknys veda į Škotiją?

Jeigu mintimis pasektume Jono ir Martyno Yčū gyvenimo kelią, tai neabejotinai rūpėtų ne tik jų didieji darbai, bet ir to kelio pradžia, asmenybių formavimosi ištakos, kartais net smulkmenos, iš kurių visumos juk ir klostosi kiekvieno žmogaus likimas. Vien tėvais ir Šimpeliškių kaimu (šeši kilometrai į pietus nuo Biržų, į vakarus nuo kelio Biržai – Rokiškis) apsiriboti būtų aiškiai per mažą. Tai brolių Yčū gimtavietė. Giminėje sklandęs mitas jos pradžią siejo su škotų patrankininkais, kuriuos kunigaikštis Radvila neva pasikvietęs rūpintis Biržų pilies gynybos reikalais. Ar buvo taip iš tikrųjų, ar tai – tik graži legenda, tačiau ji audrino vaizduotę ir todėl negalima sakyti, kad iš tokių pasakojimų naudos tiek, kiek iš vėjo genamo rūko. Lietuviai savo giminės pradžią siejo su mitiniu

Romos laikų kunigaikščiu Palemonu, o šiaurės Lietuvos vėjų gairinami Yčū protėviai savo ištakų ieškojo rüstesnio klimato kalnuotoje Škotijoje. Viskas suprantama, gal būta ir tokios laiko mados.

Seno mito patrauklumas Yčū giminėje neišblėso net ir XX a. pabaigoje; gyvavo bent jau moterų, visados jautresnių ir pagavesnių įvairiems poetiniams sielos virpesiams ir panašioms paslaptingiems dalykams, širdyse. Prof. S. Kregždė priminė 1995-uosius, kai Lietuvoje Vytauto Didžiojo universitete, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir Biržuose vyko Jono ir Martyno Yčū gimimo sukaktuvių minėjimai. Martyno Yčo dukterys Hipatija ir Evelina grįždamos po visų minėjimų kelioms dienoms sustojo Londone, kur bibliotekose domėjosi senomis enciklopedijomis, ieškojo Yčū giminės ištakų. Nežinome, kad ką naujo ir mitą patvirtinančio būtų radusios, bet pats faktas įdomus.

Kad ryšis su škotais galėjo būti ne visai iš piršto laužtas, rodo ir Lietuvos protestantizmo centre Kėdainiuose, kurie taip pat priklausė Radvilų giminės šakai, gyvenusi nemaža škotų kolonija – viena didžiausių Baltijos ir Skandinavijos regione. Škotai amatininkai ir pirkiai kūrėsi aplink Reformatų bažnyčią ir Didžiąją rinką, istorijoje išliko škotiškos magistrato narių, burmistų, evangelikų reformatų bažnyčios vyresniųjų ne tik Kėdainiuose, bet ir visoje Lietuvoje, pavardės. Išliko ir baltojo dagio ženklas – Škotijos simbolis. Iš viso Kėdainiuose gyveno šešios tautinės ir konfesinės bendruomenės, o pats miestas garsėjo kaip vienas daugiakultūrio potencialo centrų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Biržai ir Radvilos

Toje istorijoje yra vienas labai realus dalykas, į kurį išties galėtume įsikibti – Yčū giminės pradžios sąsajos su Radvilomis. Kad Yčai buvo Radvilų pavaldiniai, mums yra svarbus ir pakankamai informatyvus dalykas, jeigu norime suprasti ir kai kuriuos šios giminės bruožus, gal net nesunkiai pastebimą išskirtinumą. Biržai neatstojami nuo Radvilų, kaip ir ši giminė nuo Biržų.

Dar visai neseniai Biržų vardo pradžia buvo siejama su 1589 m. pastatyta Radvilų pilimi, bet šiuo metu galima

teigti, kad pirmojo Biržų paminėjimo data yra gerokai ankstesnė – 1455 metai. Varšuvos centriniame senųjų aktų archyve, Radvilų fonde, aptiktas štai toks ant paprasto popieriaus senąja slavų kalba, kuri LDK naudota kaip kanceliarinė, parašytas dokumentas: „Pats karalius Kazimieras, Dievo malone Lenkijos karalius, Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos ir kitų žemių Didysis kunigaikštis. Šiuo mūsų raštu suteikėme ponui Radvilai Astikaičiui pagal jo prašymą šešis Rokvėnų žmones, kuriuos bajorai išvijo iš jų tėvonijų, o ponas Radvila apgyvendino juos mūsų Pienionių žemėje. Leidžiame Radvilai tuos žmones iš ten apgyvendinti jo pirktose Biržų žemėje šalia vokiečių sienos ir šiuo raštu duodame jam minėtus šešis žmones. Rašyta Gardine 1455 m. balandžio 14 d.“ Rašta patvirtino Trakų vaivada Mykolas Kęsgaila.

Austrijos karaliaus Ferdinando I privilegija, kuria Mikalojui Radvilai Juodajam suteikiamas kunigaikščio titulas ir herbas

Kaip matyti, ponas Radvila Astikaitis įgijo šešis naujus pavaldinius, o Biržų kraštas gavo 134 metais pankstintą vardo paminėjimą istorijoje. Vadinasi, šiemet sukanka 555 metai, kai pirmą kartą istoriniame šaltinyje aptinkamas Biržų žemės vardas. Biržų krašto gyventojams tokį svarbų dokumentą archyve pirmasis aptiko lenkų istorikas Vladislovas Semkovičius, rinkęs medžiagą apie bajorų giminės ir jų heraldiką. 1998 m. istorikas Deimantas Karvelis su tuometiniu Biržų meru Vytautu Zurba nuvažiavo į Varšuvą ir atsivežė minėto dokumento kopiją, kuri yra Biržų žemės pirmo paminėjimo istorijoje įrodymas. Bet tai dar nebuvo Biržų miesto paminėjimas.

Biržų miestelio vardas pirmą kartą šmėkšteli 1520 m. akte, kuriuo įtvirtinamos Radvilų – Mykolo, Jono ir Jur-

gio – valdų dalybos. Jurgiui Radvilai, Barbaros ir Mikalojaus Rudojo tėvui, teko Biržai, kuriuose buvo 53 dūmai (gyvenamieji namai) ir papildomai apgyvendinta 15 žmonių. Po dešimties metų Biržuose jau rūko 105 kaminais (63 priklausė miestiečiams, 42 – Biržų dvaro baudžiauninkams). 1547 m. ši Biržų valda įgijo kunigaikštystės statusą, o su karaliais pradėję giminiuoti Radvilos tapo vienais įtakingiausių LDK didikų.

Į 1547 m. Radvilų giminės istorijoje reiktų atkreipti ypatingą dėmesį. Tų metų gruodžio 10 dieną Šventosios Romos imperatorius Karolis V Mikalojui Radvilai Rudajam už nuopelnus kovose su stačiatikiams ir totoriais suteikė kunigaikščio titulą ir erelio herbą. Po keturių dienų, t. y. gruodžio 14-ąją, imperatoriaus brolis Austrijos karalius Ferdinandas I tą patį titulą ir herbą suteikė Mikalojui Radvilai Juodajam. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas šiuos titulus patvirtino 1549 m. sausio 25 dieną. Mikalojus Radvila Rudasis tapo pirmuoju Biržų-Dubingių, Mikalojus Radvila Juodasis – Olykos-Nesvyžiaus kunigaikščiu.

Savo turtus ir politinę galią Radvilos ir jų palikuonys įtvirtino naujomis statybomis. Mąstydamas strategiškai, išvelgdamas šiaurinių Lietuvos sienų galimus pavojus iš švedų ir kitų šalių, Mikalojus Radvilos Rudojo sūnus Kristupas Radvila Perkūnas 1575 m. patvenkė Apaščios ir Agluonos upelius, suformavo seniausią Lietuvoje 400 hektarų dirbtinį vandens telkinį – Širvėnos ežerą. Tai buvo tik sumanymo pradžia. 1586 m. Radvila Perkūnas pradėjo bastioninės itališko tipo Biržų pilies-tvirtovės statybą. 1589 m. baigti svarbiausi darbai, pilies teritorijoje pastatyta bažnyčia. Biržai tapo Radvilų šeimos rezidencija ir svarbiausia LDK karine tvirtove. Tų pačių 1589 m. gegužės 1 d. Biržų miestui suteiktos Magdeburgo teisės.

Ateityje tikriausiai bus rasta ir ankstesnių Biržų miestelio ar krašto paminėjimų, bet šiemet džiaukimės trimis penkiukėmis šalia šio šaunaus ir garbingo vardo.

Lietuvos reformacijos varomoji jėga

Ar būtina apie visa tai rašyti, jei užsibrėžėme lyg ir kuklesnę užduotį – prisiminti ir pagerbti brolius Yčus? Vis dėlto, norint pajusti iš kur trykšta tos žemės syvai, iš kurių gyvybinės jėgos sėmėsi Yčū ir kitos šiaurės Lietuvos giminės, tiesiog būtina suvokti ir įsisąmoninti visą priežasčių ir pasekmių mazgą.

Jeigu mintimis pasektume Yčū giminės kelią, bent tą jo dalį, kuri mūsų kuklioms išgalėms prieinama, reiktų pradėti kaip tik nuo kunigaikščių Radvilų, kurie valdė Biržus. Yčū protėviai buvo Radvilų pavaldiniai, ir tai nėra bereikšmis istorijos faktas, kurį prisimintume, tačiau be didesnio nuostolio apeitume. Jeigu gilinamės į Yčū giminės gyvenimo būdą, nuostatas, siekius ir daugelį kitų dalykų, be kurių būtų sunku suprasti ir mums labiausiai rūpimų asmenybių veiksmų motyvaciją, padarytus darbus, ir kaip tie darbai buvo padaryti – tai svarbu žinoti. Yčū giminės likimui sąsaja su Radvilomis buvo ne tik svarbi, bet (visai galimas dalykas) ir esminė.

Maža pasakyti, kad Biržų Radvilos buvo reformatai. Tai buvo reformacijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje varomoji jėga, svarbiausioji atspirtis, kuria rėmėsi pažangus to meto judėjimas. Siekis naujai perskaityti Dievo žodį, sugrįžti prie pirminių krikščiony-

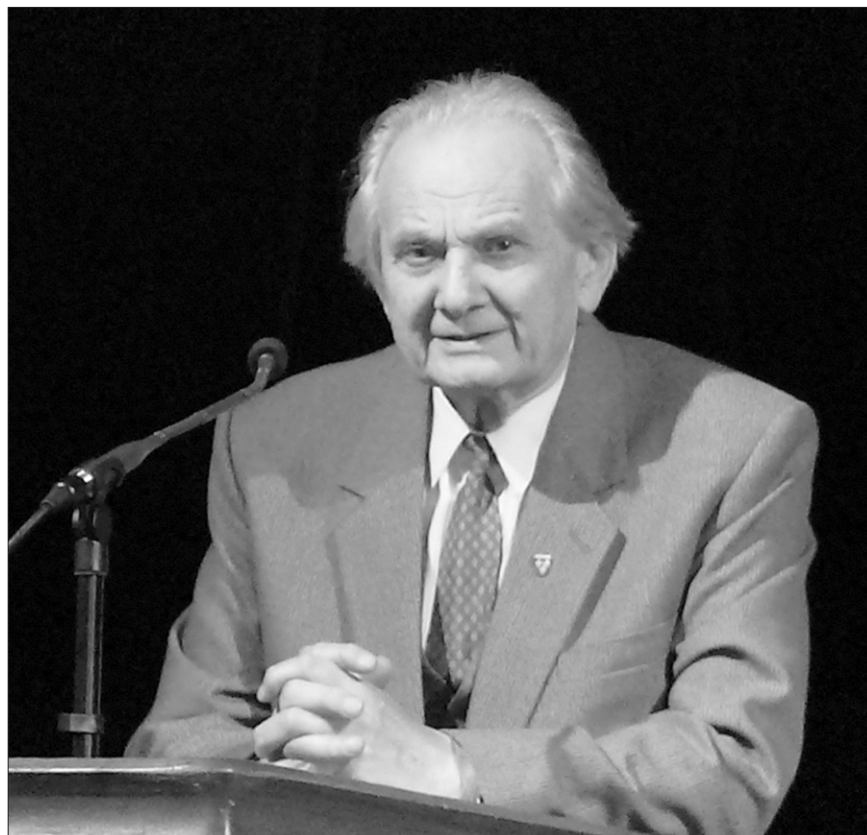
bės tiesų ir iš to kylanti būtinybė šviestis ir šviesti kitus, išvaduoti žmogiškąją asmenybę iš bažnytinių dogmų ir scholastikos varžtų, taigi, atsigręžimas į žmogų kaip asmenybę ir iš to kylanti pakantumo artimam savo, tolerancijos, kaip bendravimo formos ir gyvenimo būdo, pripažinimas – argi visa tai nebuvo visiškai nauja ir būdinga būtent Lietuvos reformatams?

Kiek visos šios savybės buvo perduotos broliams Yčams, kokių būdu pasiekė per tėvus, senelius ir dar senenius protėvius? Pagaliau, kiek visa tai jau buvo spėję užgožti XIX a. pokyčiai, kai kartu su naujais Biržų savininkais Tiškevičiais šiame krašte išplito baudžiava, tiesiogiai palietusi ir brolių Yčų tėvus? Tai vis klausimai, į kuriuos norėdamas atsakyti ir bandydamas sukurti Yčų šeimos psichosocialinį portretą savo pranešime prof. Sigitas Kregždė turimus faktus derina su tam tikrais pasamprotavimais. Jis rėmėsi ir „genetinės atminties“ sąvoka. Šiuo atveju nemėginsime gilintis, kiek šis pamatas tvirtas pažinimo kelyje, tačiau bent jau daugelis profesoriaus išmąstymų atrodo visai logiški ir pakankamai įtikinami.

Sunkumai užgulė Yčų šeimą

Kad ir giminėje sklandęs mitas, esą Yčų giminės šaknys veda į Škotiją, iš kurios kunigaikštis Radvila į Biržų pilį pasikvietė patrankininkus. Jokiais rašytiniais šaltiniais, bent kol kas, nepatvirtinta istorija, bet ji veikia giminės narių protus. Veikė prasmingai, nes Yčai visada jautė tam tikrą savo išskirtinumą ir atsakomybę ne tik už protėvius, bet ir savo pačių darbus. Šis įtikėjimas į savo giminės išskirtinumą, teikė drąsos ir ryžto imtis naujovių, kurių kiti jų vietoje gal ir nebūtų ėmėsi. Tai dažniausiai pasiteisindavo. Juk buvo įtikėję, kad iš kunigaikščių Radvilų Yčų giminė perėmė kai kurias nuostatas. Visų pirma tai pasakytina apie protestantišką ir lietuvišką nuostata, nes Radvilos niekada neatsisakė Lietuvos valstybės savarakiškumo idėjos, net ir Liublino unijos su Lenkija nepasirašė. Pilietinis orumas, savo žmogiškosios vertės pajauta ir atsakomybė ne tik už giminės, bet ir krašto, Lietuvos valstybės interesus, visados išskyrė Radvilas iš daugelio kitų LDK giminių. O ar Yčų giminės vyrams ir moterims tai nebuvo būdinga, neišskyrė jų iš savo socialinės aplinkos? Laisvė nedalyjama, nedovanojama ir nenuperkakama, bet išsiugdoma žmogaus savybė. Tikriausiai tai tinka ir giminei.

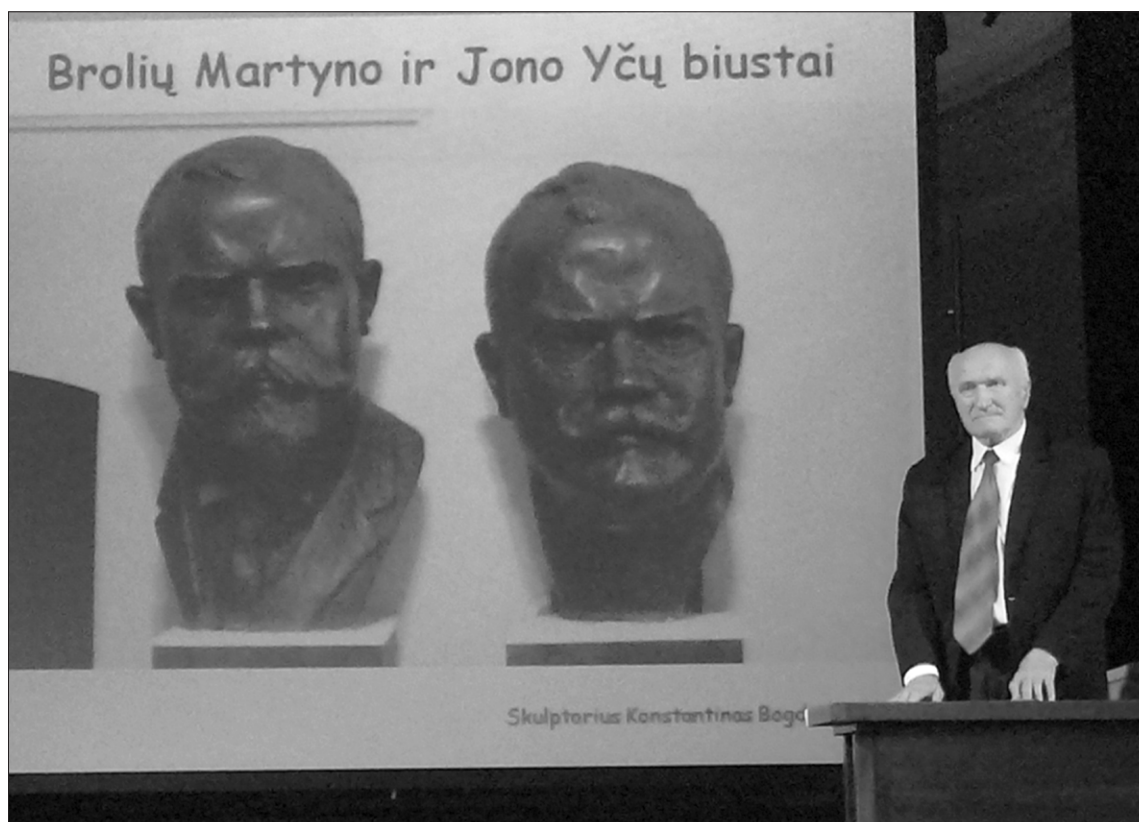
Pastebėsime, kad šios tautinės, religinės savivokos Yčai neprarado net ir tada, kai Radvilos po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo buvo išstumti iš Lietuvos politinio gyvenimo, neteko didžios dalies savo valdų. Biržai atiteko naujiems savininkams, o Yčai, kaip ir daugelis kitų su žeme susijusių asmenų grafų Tiškevičių buvo įbūdžiavinti, bet nenuskurdo ir savo žmogiškosios vertės neprarado. Pasakysime ir daugiau. Kai 1861 m. buvo panaikinta baudžiava, Martynas ir Zuzana Yčai Šimpeliškių sodžiuje sugebėjo nusipirkti nei daug, nei mažai – 33 dešimties žemės. Ūkininkavo sumaniai,

Gilių įžvalgų nestigo profesoriaus Arnoldo Piročkino pranešime

– Šimpeliškiuose dažnai skambėjo lietuviškas poetinis žodis. Dagilis skaitydavo savo eilėraščius ir vertimus. Visa tai veikė apylinkių gyventojus, didino susipratusių lietuvių skaičių. Užsimezgsi švietėjišką ir kultūrinę tradiciją vėliau pratęs broliai Jonas ir Martynas Yčai, kuriems Šimpeliškiuose

Ūkis ir visi šeimyniniai rūpesčiai užgulė Zuzanos Yčienės pečius. Sūnui Jonui tuo metu buvo dešimt metų, o Martynui vos penkeri. Netenka stebėtis, kad šeimą užgulė dideli sunkumai. Jonas buvo pradėjęs eiti mokslus Mintaujos gimnazijoje, kur mokėsi iki 1894 metų. Ūkiui smunkant materia-

Lietuvos Evangelikų reformatų draugijos pirmininkas prof. Sigitas Kregždė Jonui ir Martynui Yčams skirtoje konferencijoje

– tad įsigijo malūną, prisidurdavo ir iš prekybos mišku. 1880 m. ir 1885 m. gimusiems sūnams Jonui ir Martynui, Yčų šeima jau turėjo tvirtus pagrindus: tai rodo ir Biržuose nusipirkti du gyvenamieji namai.

Yčų sodyba Šimpeliškiuose apylinkinių kaimų gyventojams buvo ir lietuviškumo židinys: čia kryžiovosi knygnešių keliai, buvo draudžiamų lietuviškų spaudinių sandėlis. Iš sodybos plito lietuviški raštai ir į kitas vietas. Atostogų metu atvažiuodavo Zuzanos Yčienės brolis poetas ir vertėjas Stanislovas Dagilis (1843–1915), mokytojavęs Sumų gimnazijoje Charkovo gubernijoje. Tos viešnagės įnešdavo gyvumo ir dar didesnio lietuvišku-

jau bus ankšta, tad grįždami atostogų Biržuose savo paskaitas skaitys platesnei publikai, 1906 m. surengs pirmąjį Biržuose lietuvišką vakarą, o vėliau tų renginių ir kultūrinių iniciatyvų tik daugės. Visa tai bus, bet daug vėliau.

Grįžkime į 1890-uosius, kai Jonukui buvo dar tik dešimt metų, o Martynukui – vos penkeri. Ligi tol jų tėvai jautėsi savo likimo šeimininkai, bet tai buvo gan trapus jausmas.

Šeimą ištiko štai kokia bėda: Jono ir Martyno tėvas pateko į policijos akiratį. Grėšė areštas ir tremtis į Sibirą. Teko apsispręsti, kuri iš dviejų blygybių geresnė – Amerika ar Sibiras? Šeimos galva pasirinko Ameriką. Palikęs šeimą ir ūkį buvo priverstas skubiai emigruoti.

liniai šeimos reikalai vis prastėjo, tad Yčienėi su dviem vaikais būtų buvę visai striuka, jei ne dviejų geradarių parama: evangelikų reformatų bažnyčios sinodo ir mamos brolio Stanislovo Dagilio. Dėl šios paramos Jonas Yčas galėjo tęsti mokslus, tiesa, turėjo keltis

Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto profesorius Dobilas Kirvelis ir Istorijos fakulteto doktorantė Vilma Bukaitė

į Slucką (dabar Baltarusijoje), arčiau dėdės Dagilio, mokytojavusio Sumų gimnazijoje.

Be minėtos materialinės paramos tikriausiai neminėtumėm šių iškilų lietuvių valstybininkų sukakčių – paprasčiausiai jie nebūtų išaugę tokiomis asmenybėmis. Evangelikai reformatai nepaliko bėdoje atsidūrusių savo bendruomenės narių, ir tai suprantama, nes šios konfesijos narių viena iš siekiamybių yra bendruomeniškumas. Katalikams būdingas didesnis individualumas, o ir amžinąjį gyvenimą po mirties kiekvienas tikintis bando užsitikrinti atskirai. Bendros naudos suvokimas ir siekis, bendruomeniškumo jausmas, atėjęs iš evangelikų reformatų nuostatų, atsispindėjo ir valstybininkų Jono ir Martyno Yčų charakteriuose, akivaizdžiai pasireiškė jų politinėje, švietėjiškoje, kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje. Bet iki visų didžiųjų darbų Lietuvos labui, kuriuos buvo lemta broliams atlikti, dar laukė labai ilgas kelias.

„Aš prastas Dagilis, bebalsis, besylis...“

Prisiminkime ir kitą labai svarbų jų gyvenimo ramstį. Šeimai likus be tėvo, brolių Yčų dėdė Stanislovas Dagilis tapo geradariu ir gelbėtoju, be kurio pagalbos Yčų šeimai būtų buvę sunku išbristi iš visų sunkumų. Jau buvome užsiminę, kas buvo tas Dagilis, bet nieko nepasakėme, kokias giesmeles ir kieno balsu giedojo.

Poetas aušrininkas, pedagogas ir didelis visuomenininkas S. Dagilis buvo širdingas ir nuostabus žmogus, daug kur broliams atstojęs tėvą. Šiems tik pradėjus krimsti mokslus, jų dėdė mokytojavo Sumų gimnazijoje Ukrainos žemėje, mokė klasikinių kalbų. Buvo mokėjęs Kėdainių ir Slucko reformatų gimnazijose, studijavęs Peterburgo Istorijos-filologijos institute, tad visai neatsitiktinai į tą pačią gimnaziją Slucke pasiūlė persikelti ir savo sūnėnui Jonui Yčui.

Net ir gyvendamas toli nuo Lietuvos, mintimis S. Dagilis visada buvo su gimtuoju kraštu, domėjosi tėvynės ir gimtinės reikalais. Buvo Lietuvių literatūros draugijos narys, siuntinėjo jos žurnalui savo surinktas dainas ir pasakas, rašė į *Aušrą*. S. Dagilis vertė į lietuvių kalbą labai gerus autorius – A. Mickevičiaus *Konradą Valenrodą*, *Tris Budrius*, A. Puškino *Eugenijaus Onegino* ištraukas, M. Lermontovo *Angelą*, *Tris palmes*, L. Kondratovičiaus-Sirokomsės *Lietuvą* ir kitų poetų kūrinių ištraukas. Pasireiškė kaip vienas iš kūrybiško vertimo lietuvių literatūroje pradininkų. Sudarė reformatų *Giesmyną* lotyniškais rašmenimis.

O kad buvo didelio vidinio temperamento asmenybė, rodo jo labai sodria kalba ir šmaikščiai parašyta poema *Joninės Parovėjos karčemoje*. Tik jis tokį kūrinių ir galėjo sukurti – trykštančios iš tautos gelmių optimizmo, Joninių šventės nežaboto dūkso pavyzdį, gal dar gamtamaldiškų laikų tam tikrą atgarsį tautos savimoneje.

Per atostogas lankydavosi Šimpeliškiuose pas seserį Zuzaną Yčienę, sūnėnus Joną ir Martyną. Dvidešimt vienerius metus mokytojavo svetur, susigadinęs sveikatą, apkurtęs, 1894 m. grįžo į Biržus, kur dar tiek pat metų gyveno. Emerito statusu nesitenkino, buvo veiklus, tapo reikšminga nacionalinio ir kultūrinio lietuvių judėjimo Biržuose figūra. Įkūrė chorą, kurio choristai kartu su savo organizatoriumi kas sekmadienį dalyvaudavo reformatų bažnyčios pamaldose. Savo gausia biblioteka leido naudotis Biržų mokiniais, tarp kurių buvo ir Julius Janonis. Poeto namuose (nepriklausomai nuo tikybos) rinkdavosi visi, kuriems rūpėjo lietuviybės reikalai.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Bibliotekos istorijos sutiktuvės

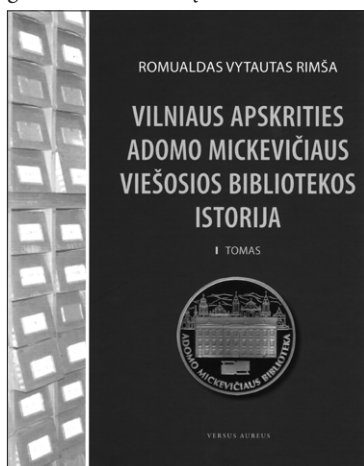
Bibliotekos 60-metį pasitinkant

Rimantas VYTURYS

Šių metų spalio 26 dieną Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos darbuotojai, skaitytojai ir rėmėjai ketina iškiliai paminėti savo bibliotekos, įsikūrusios Vilniaus senamiestyje, Trakų gatvėje, gražų 60-ties metų jubiliejų. Jam bibliotekos administracija ir darbuotojai pradėjo ruošti iš anksto. Pasirodė jau pirmieji ir šio darbo rezultatai. Vienas jų – pavasarį, pasitinkant Lietuvos nacionalinę bibliotekų savaitę, leidykloje *Versus aureus* išleista įspūdinga knyga – *Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos istorija: pirmasis tomas*. Tai – Romualdo Vytauto Rimšos parengta anotuota, teminė, chronologinė literatūros rodyklė (1950–2009 m.)*.

Pirmojoje šių metų pusėje Didžiojoje bibliotekos skaitykloje įvyko knygos pristatymas Vilniaus apskrities, miesto viešųjų ir kitų bibliotekų darbuotojams, skaitytojams ir svečiams. Į knygos sutiktuvės susirinko nemažas būrys ir buvusių Vilniaus universiteto 1964 m. laidos kurso draugų.

Renginį pradėjo ir pertraukėliu metu muzikiniais kūriniais jį pajvairino solistas Tomas Vaitkus ir pianistė Vilma Pečiukonytė, įžanginį žodį tarė ir knygos sutiktuvėms vadovavo bibliotekos direktorius Petras Zurlys. Pristatęs svečius, jis pridūrė, kad biblioteka greitai minės 60-metį, nes 1950 m. buvo

įkurta kaip srities biblioteka. Vėliau ji vadinta įvairiai: Vilniaus viešoji, Vilniaus viešoji A. Mickevičiaus ir galiausiai – Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka.

Kintant pavadinimams, regioninė bibliotekos paskirtis, metodinio vadovavimo ir kitos funkcijos išliko mažai pakitusios: komplektuojama Vilnijos (iš pradžių 24 srities rajonų, vėliau – dviejų miestų ir dvylikos zonos rajonų, o šiuo metu dviejų apskrities miestų ir šešių rajonų) gyventojams reikalinga literatūra; aptarnaujami Rytų Lietuvos skaitytojai; teikiama metodinė pagalba savivaldybių viešosioms bibliotekoms; rūpinamasi krašto bibliotekų veiklos kokybe: atliekama metodinė priežiūra, mokomi ir konsultuojami darbuotojai.

Nepriklausomybės metais bibliotekos veikla dar labiau išsiplėtė: atidarytos Austrijos, Šveicarijos Respublikų Lichtenšteino Kunigaikštystės literatūros skaityklos, įdiegtos modernios elektroninės technologijos. Skaitytojai gali laisvai naudotis ne vien Lietuvos, bet ir užsienio šalių ar tarptautinėmis elektroninėmis duomenų bazėmis. Tai – moderni ir šiuolaikiška Vilni-

Knygos autorius Vytautas Rimša ir dr. Kazimieras Račkauskas

jos krašto viešoji biblioteka. Ji vykdo nemažai mokslinių ir kitų projektų. Vienas iš jų – bibliotekos istorijos rengimas ir leidimas, kurios pirmasis tomas čia ir sutinkamas.

Su knyga išsamiai supažindino Lietuvos mokslų akademijos (LMA) Vrublevskių bibliotekos Informacijos skyriaus vedėja dr. Birutė Railienė, kuri aptarė jos struktūrą, turinį, ypatumus, pranašumus ir trūkumus. Pasak jos, autorius atliko labai kruopštų darbą. Be pratarėms ir įžangos, rodyklę sudaro šešios pagrindinės dalys. Pirmojoje surinkti aprašai, skirti 1950–2009 m. bibliotekos veiklą reglamentavusiems vyriausybės dokumentams ir straipsniams; antrojoje – suregistruoti bibliotekos parengti ir išspausdinti leidiniai: bibliografiniai, jubiliejiniai, informaciniai, reklaminiai ir kt.; trečiojoje – vienoje didžiausių dalių *Adomo Mickevičiaus biblioteka spaudoje* – sudėti visi straipsniai, nepaisant kokiame leidinyje jie buvo paskelbti. Aprašai čia grupuojami į skyrius pagal istorinius laikotarpius ir atskiras temas. Ketvirtojoje dalyje suregistruoti nespausdinti dokumentai – Adomo Mickevičiaus bibliotekos darbuotojų ir kraštotyriminkų archyviniai rašiniai bei Vilniaus universiteto (VU) studentų diplominiai darbai apie biblioteką; penktojoje – atspindima spaudoje aptikta ikonografija apie biblioteką ir jos darbuotojus; šeštojoje – „*Vilnijos krašto viešosios bibliotekos spaudoje*“, kur straipsnių aprašų taip pat gausu, – atskleista šio krašto bibliotekų darbai, mokslinė ir metodinė veikla; bibliotekinių ir kitų visuomeninių organizacijų darbai bei Vilnijos krašto bibliotekų darbuotojų dalyvavimas joje. Be to, knygoje rasime Personalinę ir paminėtų Bibliotekų geografinę rodyklę, 1-ojo tomo santrumpą anglų kalba, žinių apie leidinio paskirtį ir jo autorių.

Pranešėja gan teigiamai įvertino knygos aprėptį ir joje surinktos bibliografijos išsamumą bei įrašų išdėstymo sistemą. Ji sakė, kad „tokia knyga yra svarbiausias šaltinis rengti bibliote-

kos istorijai“. Kartu priminė, jog rašant antrąjį šios knygos tomą, reiktų taip pat pasinaudoti LMA Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus rinkiniais, kuriuose yra autentiškų dokumentų apie Vilniaus viešosios bibliotekos (dabar Adomo Mickevičiaus) 1948–1949 m. ištakas, kai jai vadovavo Tadas Adomonis.

Leidinių palankiai vertino ir kiti knygotyros specialistai. Pristatydamas jį, VU KF Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto prof. dr. Arvydas Pacevičius pažymėjo pagirtiną knygoje surinktos medžiagos gausą ir išsamumą, priminė straipsnių anotacijų, kurios pravers rašant antrąjį istorijos tomą ir visiems kitiems smalsiems skaitytojams, svarbą. Jis gerai įvertino ir tai, kad čia yra informacijos apie nepublikuotus darbus. Pirmasis istorijos tomas, jo nuomone, būsiąs itin pravartus VU ir kitų aukštųjų mokyklų mokslininkams bei studentams. Kalbėdamas apie bibliotekos istorijos tęstinumą ir perspektyvą, profesorius pasiūlė ateityje pasirūpinti, kad į Adomo Mickevičiaus biblioteką

patektų visi studentų baigiamųjų mokslinių darbų, parašytų apie šios bibliotekos veiklą, kopijos, nes VU profilinėse katedrose jau susikaupė naujų.

Dr. Kazimieras Račkauskas pirmiausia pasveikino bibliotekos administraciją, kuri tokiu ekonominiu sunkmečiu ėmėsi realizuoti Bibliotekos istorijos rengimo ir leidybos projektą. Kita vertus, pirmasis tomas, jo nuomone, yra parengtas labai kruopščiai ir įspūdingas tiek medžiagos gausa, tiek savo apimtimi, tiek ir leidybos poligrafine kokybe. Svarbiausia, jis galės būti pavyzdžiu kitoms Lietuvos bibliotekoms. Prelegentas linkėjo kuo greičiau bibliotekai imtis istorijos antrojo tomo, tęsti pradėtą darbą, nes jis yra svarbus ne vien bibliotekininkystės ar bibliografijos, bet kartu – ir istorijos bei kraštotyros mokslo požiūriu tiek pačiai A. Mickevičiaus, tiek ir Vilnijos krašto miestų ir rajonų viešosioms bibliotekoms.

Buvęs knygos autoriaus mokslo draugas, o vėliau VU mokslinės bibliotekos bibliografas Jonas Vytulis, pozityviai įvertinęs naują knygą, priminė kai kuriuos anksčiau parašytus V. Rimšos

leidinius ir straipsnius, papasakojo keletą kartu išgyventų epizodų, patirtų VU studijų metais rašant diplominius darbus.

Pabaigoje knygos autorius Vytautas Rimša kalbėjo apie knygos parengimo darbus, numatytų tikslų realizavimo kelius, kai kuriuos medžiagos rinkimo, jos sisteminimo bei kitus sunkumus, kurie aptarti knygos pratarėje. Nuoširdžiai padėkojo red kolegijos nariams, moksliniams konsultantams – VPU doc. dr. Jonui Dautarui ir tautotyriminkui, dr. Kazimierui Račkauskui, šio tomo recenzentui – Klaipėdos VU prof. habil. dr. Viktorui Urbonui, leidyklos *Versus aureus* redaktoriams, taip pat knygos išleidimą parėmusiai Kultūros ministerijai bei Vilniaus apskrities Viršininko administracijai. Padėkos žodis nuskambėjo ir visiems knygos sutiktuvėjų minėtiems pranešėjams, renginio dalyviams.

Jis išreiškė viltį, kad šis Adomo Mickevičiaus bibliotekos istorijos tomas bus naudingas mokslininkams, bibliotekininkams, bibliografams, žurnalistams ir visiems, kas ateityje domėsis bibliotekos ar pavienių jos veiklos sričių raidos tendencijomis. Jis turėtų būti gera literatūros šaltinių bazė autoriams, pradedantiems Rytų Lietuvos miestų ir rajonų savivaldybių viešųjų bibliotekų veiklos tyrimus ar kitus mokslinius darbus. Čia jie galės rasti daug 1950–2009 m. paskelbtų ir archyvinių dokumentų savųjų mokslinių darbų istoriografijoms rašyti.

Tą popietę Vilniaus Adomo Mickevičiaus bibliotekoje ilgai skambėjo muzika, gražiausi pavasario žiedai bei padėkos žodžiai buvo skiriami solidžios knygos autoriui, o prie stalelio, kur autorius pasirašinėjo autografus, netrūko leidinio gerbėjų.

Vilnius, 2010 09 12

**Rimša, Vytautas*. Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos istorija / Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešoji b-ka; [red. kolegija: Petras Zurlys (pirm.) ... [et al.]. – Vilnius: Versus aureus, 2010–.

T. I. Valstybiniai norminiai dokumentai. Adomo Mickevičiaus bibliotekos leidiniai. Straipsniai apie Adomo Mickevičiaus ir Vilnijos krašto bibliotekas. Ikonografija: anotuota, teminė, chronologinė literatūros rodyklė (1950–2009 m.). – 2010. – 864 p., [6] iliustr. lap. – Santr. angl.

Vytautas Rimša(2-asis iš kairės) su kolegomis: Dalia Puišienė, Vytautu Marcinkevičiumi, Violeta Nedzveckienė (visi Liet. nac. bibliotekos nariai) ir Regina Vaišviliene (Liet. med. biblioteka)

Rusiškai neišmokome, lietuviškai pamiršome...

Gedimino Žemličko nuotrauka

Valerija VAITKEVIČIŪTĖ

Pabaiga, pradžia Nr. 16

Kalba yra tautos pamatas, todėl mūsų pareiga ne slengą kurti, kaip norėtų Bonifacas Stundžia, o ją gerbti ir puoselėti laikantis normų stabilumo ir tradicijų. Jau senovės romėnai sakydavo: *koks žmogus, tokia ir jo kalba* (qualis homo, talis ejus est oratio), *koks protas, tokia ir kalba* (quale ingenium, talis oratio). Šiandien turime labai gerai įsiklausyti į šiuos žodžius. Kalbėti netaisyklingai turėtų būti negarbė kiekvienam lietuviui. Valykime iš savo kalbos visokio plauko ruscizmus, kuriuos mėgina įteisinti dabartiniai kalbininkai, nenutuokiantys, kas lietuviška, o kas – ne.

Lietuviškai sakome *lazda šuniui mušti* (ne *šuns mušimui*). Dabar LTV ir LR vartoja tik negyvus veiksmažodinius daiktavardžius, nuo kurių kalba stabarėja, pvz.: *pyrago kepimui* (= pyragui kepti) ^{rekl.}; *automobilio pirkimui* (= automobiliui pirkti) ^{rekl.}; *kviečiame prisistatymui* (= kviečiame prisistatyti) ^{rekl.}; *dantų valymuisi* (= dantims valyti); *jų apmokymui* (= jiems apmokyti); *gerklės gydymui* (= gerklei gydyti); *ginkluotės įsigijimui* (= ginkluotei įsigyti) ir t. t., plg. on priехал сюда для изучения языка – *jis atvažiavo čionai kalbos studijuoti* (ne *kalbos studijavimui*).

Negerai – *išlaikytas* (= santūrus, susivaldantis) *žmogus*, plg. *сдержанный человек*; *išlaikytas vynas* – gerai (tai laikytas kur nors kiek laiko, kad būtų geresnis);

nusirenkite (= nusivilkite) *švarką*; *nusirengti* vartotinas, kai nusirengiame visiškai arba iki juosmens (pvz., pas gydytoją); *švarką* dar galima *nusiimti*, jei jį buvome užsimetę ant pečių (nususikišę rankų į rankoves); *apsirengti* (= apsvilkinti) *suknelę* ^{rekl.}, plg. *надеть платье*; tai kalbos jausmo stoka;

sveikinu su gimtadieniu (= gimtadienio proga), plg. поздравляю с днём рождения; *sveikinu su vardo diena* (= vardadienio proga);

ant kiek (= kiek) *sumažintum?*, plg. насколько бы (ты) убавил?; *nebūčiau ant tiek* (= tiek) *lojalus*, plg. (я) не был бы настолько лояльным.

Lietuviškai kalbant nevartotinas prielinksnis *apie* pateiktuose sakiniuose su žodžiais *primena*, *pasakoja*:

primena apie futbolo (= primena futbolo) *žvaigždę*; *primena apie praeitį* (= primena praeitį), plg. напоминать о прошлом; *jam priminsiu apie tai* (= priminsiu tai), plg. ему напомню об этом; *pasakojo apie tai* (= pasakojo tai), *kad...*, plg. рассказал о том, что...

Piktnaudžiaujama vietininku. Taisytina: *gyveno skurde* (= skurdo), plg. жил в нищете; *yra vyresniame amžiuje* (= vyresnio amžiaus), plg. в более зрелом возрасте; *tokiose aplinkybėse* (= tokioje aplinkybėje), plg. при таких обстоятельствах. Žodžio *principas* nevartotinas vietininkas *principu* (= iš esmės), plg. в принципе. В принципе я согласен – *iš esmės* (ne *principu*) *aš sutinku* (Rusų-lietuvių kalbų žodynas, 1984, t. 3, p. 389).

Taip vadinamas (= vadinamasis), plg. так называемый.

Šlubuoja linksnių valdymas:

1. Kai kalbama apie daikto dalį ar apie vienos rūšies daiktų kiekio dalį, vartojamas dalies kilmininkas. Taisytini sakiniai: *norite įsigyti naujus pirkinius* (= naujų pirkinių) ^{rekl.}; *daro klaidas* (= daro klaidų) ^{rekl.}; *yra žmonės* (= žmonių), kurie mokosi; *rytoj pas mus bus svečiai* (= svečių). Reikia skirti: *duok man duoną* (visą kepalą) ir *pinigus* (visus, kiek turi) ir *duok man duonos* (riekę) ir *pinigų* (dalį turimų). Gerai pasakyta *turiu viltį*, *kad jis pasveiks*; *kada svečiai* (apie kuriuos kalbėta) *atvažiuoja?*; *atsivežk ir dukteris* (visas). Rusiškai irgi vartojamas dalies kilmininkas, pvz.: дай денег (kilm.) на дорогу; деньги (vard.) на школу уже отпущены – *pinigai* (visi) *mokyklai statyti jau paskirti*.

Dalies kilmininku dar reiškiamas trumpas laiko tarpas, pvz.: *paskolink peilio* (trumpam laikui).

2. Veiksmažodis *atstovauti* lietuvių kalboje reikalauja naudininko linksnio. Taisytini šie sakiniai: *atstovauju organizaciją* (= organizacijai), plg. представляю организацию (gal.); *jis atstovavo komitetą* (= komitetui), plg. он представлял комитет (gal.).

3. Veiksmažodis *atitiktai* reikalauja galininko. Geras pavyzdys *atitiko kirvis kotą*. Negerai: *kopija atitinka originalui* (= originalą), plg. копия соответствует оригиналу (naud.)

Kartais vartojami lietuvių kalbai neteiktini arba visiškai nereikalingi priešdėliai. Taisytina: *užruošta* (= paruošta) *puota*; *užstabdyti* (= pristabdyti, sustabdyti) *mašiną*, plg. затормозить машину; *praseksiu* (= stebėsiu, seksiu) *Deivį*, plg. прослежу Дейвиса.

Lietuvių kalboje turime skirti *painioti* ir *maišyti*, pvz.: *rainiojame vardus*, *sąvokas*, bet *maišome košę*, *dažus*; reikia taisyti šiuos junginius: *maišome datas* (= *rainiojame datas*), plg. rus. мешаем даты; *maišome vaikų vardus* (= *rainiojame vaikų vardus*), plg. rus. мешаем имена детей. Bet *maišome tešlą*, plg. rus. мешаем тесто. Net Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė I. Smetonienė 2004 02 21 laidoje *Tarp Rytų ir Vakarų*, užsimojusi peržiūrėti kirčiavimo normas, teigė „... maišom viską“ (= *rainiojam viską*), plg. rus. всё мешаем.

Kartais ir lietuvių kalbos *trukdyti* painiojamas su rusų kalbos *maišyti*, pvz.: *jis man nemaišo* (= *jis man netrukdo*), plg. rus. он мне не мешает.

Reikia skirti žodžius *sulaikyti* ir *užlaikyti*, pvz.: *ji sulaukė Lenkijoje* (kaip nusikaltėli), plg. ego задержали в Польше; *ji užlaikė* (neišleido, suturėjo, sugaišino, sutrukdė) *Lenkijoje*. Rusų kalba abiem atvejais vartoja priešdėlį *za-*.

Labai dažnai painiojami žodžiai *persipinti* ir *susipinti*, pirmasis visiškai išstūmė antrąjį, nors jų reikšmės skiriasi: *persipinti* reiškia *iš naujo susipinti* – *ji kasas persipynė* (pasileido supintus plaukus ir iš naujo susipynė), o *susipinti* reiškia *pinant padaryti* – *susipinti kasas*, *vainiką* ir dar reiškia *susirazyti* (apie gijas, virvę ir kt.); *čia jų interesai persipynė* (= susipynė), plg. тут их интересы переплелись.

Taisytina *prabalsuoti* (= *nubalsuoti*), plg. проголосовать; *pratransliuoti* (= transliuoti); *davesti* (= privesti), plg. довести.

Žurnalistas klausia bėgiką: „Dar prabėgtum (= bėgtum) kartą?“; *prabėgti* reiškia tekinam pralėkti pro šalį; taip pat apie laiką – *prabėgo treji metai*; apie skystį – *pratekėti*, *prasisunkti*. O čia žurnalistas nori sužinoti, ar bėgikas bėgtų dar kartą tiek kelio.

Nevartotinas *sutruktuoti* (= *traktuoti*), geriau *aiškinti*, *svarstyti*, *samprotuoti*, *reikšti savo požiūrį*; *raprognuozuoti* (= prognozuoti); *raprognuozuokime* (= prognozuokime).

Plinta paraidiniai vertiniai su žodžiu *vietoj*, pvz.: *tavo vietoj* (= tavim dėtas – geriau), plg. на твоём месте; *vietoj to*, *kad prižiūrėtų* (= *užuot prižiūrėjęs*), plg. вместо того, чтобы присмотреть.

Papeikimo verti mūsų humoristai, kurie mano, kad kalbos darkymas yra bene pagrindinis juoko šaltinis. Šitą priemonę naudoja ir tikrai talentingi *Kakadu* vedėjai. Apie kitus jau nebekalbu. Negi nenorminiai žodžiai *analizai* (= analizė) ar *skaitliukai* (= skaitiklis), kuriuos taiso jau minėtas *Kalbos patarėjas*, 1939, p. 13 ir 113, tokie juokingi? Juodu galėtų parodyti pavyzdį, kad ir nedarėdami kalbos yra labai įtaigūs. Ir tai tiesa!

„Nauja“ kalbininkų karta įteisino konstrukcijas *kad su bendratimi* ir *su padalyviu*. Jas jau taiso *Kalbos patarėjas*, 1939, p.59-60: „Kad“ nei su bendratimi, nei su padalyviu nevartotinas šalutiniuose tikslu ir siekimo sakiniuose. Sakome: *taupė pinigus knygoms nusipirkti, norėdamas nusipirkti, kad nusipirktų knygu*; nuvažiavo į Palangą *jūros pamatyti, norėdamas jūrą pamatyti, kad pamatytų jūrą*. Netaisyklinga: *taupė pinigus, kad nusipirkti (kad nusipirktų) knygu*; nuvažiavome į Palangą, *kad pamatytų (kad pamatytų) jūrą*. Plg. я сделаю всё, чтобы его успокоить – *aš padarysiu viską jam nuraminti, kad jį nuraminčiau*; я пришёл, чтобы увидеть вас – *aš atėjau jūsų pamatyti, kad jus pamatytčiau*; уехал, чтобы заработать много денег – *išvažiavo užsidirbti daug pinigų, kad užsidirbtų daug pinigų*. Negerai *kad užsidirbti pinigų* ^{rekl.}.

Abejotinos vertės dalelytė *visgi* (= taigi, vis dėlto), plg. всё-таки. Pagrįstai jos neteikia nei *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 2000, nei šeštas (trečias) elektroninis jo leidimas, 2006.

Nevartotinas prielinksnis *į* laiko tarpui reikšti: *du kartus į* (= per) *metus*, plg. два раза в год; *tris kartus į* (= per) *savaitę*, plg. три раза в неделю.

Dažnai be pagrindo veiksmažodis *noriu* keičiamas junginiu *man norisi* (= *aš noriu gerti*, plg. мне хочется пить).

Reikia skirtirieveiksmį *matomai* nuo įterpinio *matyt*. Prieveiksmis *matomai* gerai pavartotas šiame sakinyje: *kas-tuvą padėk matomai, kad Jonas jį tuojau rastų*. Įterpinys *matyt* gerai pavartotas šiuose sakiniuose: *Omūtė, matyt, jau išvažiavo. Jis, matyt, mamai nepasakė tiesos*. Rusų kalba turi tik įterpinį *видимо*, plg. он, видимо, не придёт – *jis, matyt* (ne *matomai*), *neateis*.

Reikia skirti žodžius *skaitau* ir *laikau*. *Mauzeris* (vienas iš tariamų *Dviracio šou* juokdarių) šių žodžių reikšmių neskiria ir platina grubią klaidą. Sako: *skaitau* (= laikau, manau), *kad jis klystate*. Skaityti ką nors kuo nors – tai nepateisinamas verstinis ruscizmas. Reikia sakyti: *ji visi laiko* (ne skaito) *neišmanėliu*. Bet gerai pasakyta: *jis su manimi visai nesiskaito*, nors rusai sako *панаšiai*, plg. он со мной совсем не считается.

Lietuviškai negalima sakyti: *stato klausimą, reikalavimą, sąlygas*, plg. ставит вопрос, требования, условия. Klausimą, reikalavimą, sąlygas keliname (ne *statome*).

Nevartotinas junginys *duoti žinoti*, plg. дать знать. Lietuviškai sakytina *duoti žinią, pranešti*; дал знать, что приедет верчiams *davė žinią* arba *pranešė* (ne *davė žinoti*), kad atvažiuos.

Kalba eina apie ką nors, plg. речь идёт о чем-либо. Lietuviškai reikia sakyti: *kalbama* (ne *kalba eina*) *apie ką nors*.

Veiksmažodžio *nuimti* dažniausios reikšmės lietuvių kalboje yra šios: 1. Nukelti (pvz., puodą nuo ugnies); 2. nukraustyti (pvz., indus nuo stalo); 3. nuvalyti (pvz., javus nuo lauko) ir kt. Šis veiksmažodis nevartotinas reikšme *atleisti* (iš pareigų), pvz.: *atleido* (ne *nuėmė*) *ji iš direktoriaus pareigų*, plg. снял его с должности директора.

Lietuvių kalbos prielinksniu *prieš*, be kitų reikšmių, reiškiamas ankstesnis laikas, paprastai einantis iki dabarties, pvz.: *prieš šešis šimtus metų* (ne *šeši šimtai metų atgal*). Plg. шестьсот лет тому назад.

Taip pat nelietuviškas šis sakinytis: *net negalėjau prileisti tokios minties* (= *net pagalvoti negalėjau*; *net tokios minties neturėjau*), plg. я даже не мог допустить такую мысль.

Vis labiau skverbiasi į lietuvių kalbą ir, deja, mes mieliai įsileidžiame beasmenius veiksmažodžius ten, kur turi būti asmeninis, dažnai antrasis apibendrintasis asmuo, pvz.: *kartais net norėtusi* (= *norėtum*), *kad gyvenime politikos būtų mažiau*, plg. иногда хотелось бы, чтобы в жизни политики было бы меньше; *į Lietuvą nesinori* (= *nenori, nenorite*)? (žur-

nalistas klausia užsienyje gyvenantį lietuvi), plg. в Литву не хочется?; *jaučiasi* (= *jaučiama*) *konkurencija*, plg. чувствуется конкуренция; *temperatūra jaučiasi* (= *jaučiama*) *mažesnė*. *Ten matosi* (= *matyti*) *stadionas*.

Junginio *žmogiškasis faktorius* nėra nė viename žodyne, jo ir nereikėtų vartoti, pvz.: *dėl avarijos kalta ne technika, o žmogiškasis faktorius* (= *žmogus, vairuotojas*). Rusų kalba jo irgi neturi.

Nevartotinas žodis *neužilgo* (= *netrukus, greitai*). Tai paraidinis vertinys iš rusų незадолго – *neseniai*, trumpai iki ko nors, trumpai prieš ką nors (В. Даль *Толковый словарь живого великорусского языка*, 1981, т. II, p. 518) arba iš lenkų *niezadługo* – *netrukus, greitai, tuojau* (*Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, 20003, t. I, p. 496). *Netrukus* (ne *neužilgo*) *jis grįš*. *Netrukus* (ne *neužilgo*) *prasisidėjo karas*.

Lietuviškai nevartotinas posakis *kaip taisyklė*, plg. как правило, *vers-tinas dažniausiai*, (*kaip*) *visuomet, paprastai*. – *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*, 1984, т. III, p. 913. *Paprastai* arba *dažniausiai, kaip visuomet* (ne *kaip taisyklė*) *jis vėluoja*.

Rankas trinti reiškia *džiaugtis, džiūgauti*. – LKŽ, 1995, т. XVI, p. 872. Rusiškai тереть руки reiškia *trinti rankas* (kad sušiltų). *Trinti rankomis* reikalauja objekto (*trinti* yra tranzityvinis, arba galininkinis, veiksmažodis) – *ką trinti: trinti rankomis kaklą*. Džiaugsmui reikšti ši konstrukcija netinka.

Mišką galima *iškirsti*, pvz.: *ar jau visą mišką iškirstot?* *Pajstryys* (Panevėžio r.). – LKŽ, 1959, т. V, p. 859. *Вырубить лес – iškirsti [išskinti] mišką*. – Rusų-lietuvių kalbų žodynas, 1987, т. I, p. 338. Galima ir *išpjauti*, pvz.: *išpjauta dabar miškai, nėra grybų, uogų* (Pastovys, Baltarusija). – LKŽ, 1973, т. IX, p. 895. Bet nelogiška, rodant išpjautų medžių kelmus, sakyti: *iškirsto 220 medžių Minijs kaimė*.

Dėl savo kalbinio neišprusimo nekritiškai perimame net pačių rusų kalbos klaidas, pvz.: *didelis ačiū*, rus. большое спасибо irgi nevartotinas. Rusų kalba taip pat išgyvena nuopuolį. Iki šiol nepralenktas rusų žodynininkas Vladimiras Dalis (Владимир Даль) *Толковый словарь живого великорусского языка*, 1982, т. IV žodį *спасибо* aiškina taip: „спаси Богъ!“ Lietuviškai – *sergėk (saugok) Dieve!* Taigi, didelis čia visai netinka nei rusų, nei lietuvių kalbai.

Verti pagyrimo, kad laikosi kalbos normų tradicijos, šie diktoriai, laidų vedėjai ir žurnalistai: G. Deksnys, V. Pugačiauskas, G. Arbačiauskas, M. Žiedas, A. Kavaliauskas, T. Kavaliauskas, E. Bučelytė, A. Malakauskaitė, K. Jakštas, A. Daugininkaitienė, G. Mikalauškas, M. Jančius, J. Janauskaitė, R. Miliūtė, S. Dikčius, V. Kubilius, J. Sabolius, R. Lankininkaitė, G. Simonavičius, V. Motiejūnienė, D. Jursevičius, L. Balsys, S. Pociūnas, R. Bagdavičius, T. Langvinis, J. Gižaitė, K. Vaitkevičius, E. Kiškis, I. Jankevičius, I. Jankauskaitė, R. Vilkončius, E. Radušytė, J. Radzevičiūtė-Laugalienė, N. Pumprickaitė, V. Kontrimas, E. Kvoščiauskas, E. Knispelis, M. Jampolskis, Z. Kelmickaitė, G. Vitkauskas ir dar vienas kitas.

VERTINIMAS

Malaišiuose įteiktos Vaižganto premijos

Vytautas RIMŠA,
Svėdasiečių *Alaušo* draugijos tarybos
narys, atsakingas už mokslinę veiklą

Rudenėjančių, tačiau vis dar saulėtą ir šiltą rugsėjo 25-osios šeštadienio popietę į Svėdasų seniūnijos Malaišių kaimą – Vaižganto gimtinę – prie buvusio jo tėvų namo ir paminklo iš Kunigiškių, Svėdasų, Anykščių, Kupiškio, Rokiškio, Vilniaus, Kauno ir kitų kraštų plūdo ir plūdo žmonės. Tą dieną visus Vaižganto kūrybos, jo filosofinių bei etinių nuostatų gerbėjus į tradicinį respublikinį renginį – „Vaižgantines“ – sukviėtė šio sambūrio organizatoriai: Svėdasų seniūnija, Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejus, Vaižgantiečių klubas *Pragiedrulys* ir Anykščių kultūros centro Vaitkūnų skyrius. Beje, ir proga pasitaikė neeilinė...

Šį kartą šventės rengėjai buvo nutarę tuo pačiu iškiliai pažymėti Malaišių kaimo 755-ąsias metines; įteikti Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungų metinę lietuvių literatūros klasiko, žymaus visuomenės veikėjo, kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto premiją, skirtą naujiems jo sekėjams už kūrybinius nuopelnus literatūros bei žurnalistikos srityse; pagaliau – paskelbti Mažosios Vaižganto premijos, skiriamos kraštiečiams ir kitiems žmonėms *Už kūrybinius nuopelnus Svėdasų kraštui*, laimėtoją.

Svečius rašytojo Vaižganto gimtinę pasitiko ne vien kontrastingomis rudens spalvomis išgražintu peizažu, bet ir vis dar skaisčia, nors jau ir ne itin karšta, saulute. Pasitiko juos ir dvi gan įspūdingos žurnalisto Vytauto Bagdono ant senųjų Malaišių kaimo pastatų sienų parengtos istorinių bei etnografinių fotografijų parodos. Viena jų – *Malaišiai, prabėgus... šimtmečiams*, kita – *Vaižganto premijų įteikimo Svėdasų krašte akimirkos*. Be to, vietinių gyventojų ir svečių laukė naujas, specialiai „Vaižgantinėms“ ką tik išleistas laikraščio *Pragiedrulių žemė* numeris, taip pat šiek tiek anksčiau pasirodžiusi Vytauto Bagdono knyga (fotoalbumas) *Nusilenkime Vaižganto žemei...* (2009 m.) ir visi renginio organizatoriai, Svėdasų bibliotekos bei kiti kultūros darbuotojai.

Laureatai prie Vaižganto paminklo Malaišiuose: Vaižganto literatūrinė premija – rašytojas ir žurnalistas Juozas Kundrotas (dešinėje) ir Vaižganto mažoji premija – žurnalistas ir muziejininkas Vytautas Bagdonas

Pagrindinis renginys prasidėjo jaukioje aikštėje, medžių paunksnėje, prie buvusios Tumų sodyb vietės ir didžiulio akmens, Vaižganto „Juodžiaus kelmu“ pavadinto. Suskambo Svėdasų Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos moksleivės Ramunės Lapienytės skaitomi poeto Mykolo Karčiausko Malaišiams skirto eilėraščio posmai: „Gražus tas kraštas... Pašvenčiai, / Upelių apsemos miglotos / Ir garsas Lietuvos plačiai / Čia aidi lygumom kalvotom...“. Jos žodžius palydėjo Anykščių kultūros centro folklorinio ansamblio (vad. Regina Stumburienė) to meto tarpe sudainuota giesmė iš garsaus šių kraštų poeto, vysk. Antano Baranausko poemos *Anykščių šilelis*...

šilelis nuskambėjo būtent Malaišiuose, kai prieš daugiau kaip 150 metų jaunas, tada dvidešimt ketverių metų, studentas Antanas Baranauskas, parvažiavęs vasaros atostogų į Anykščius, savo tėvų klėtelėje per dvi vasaras sukūrė šį nuostabią himną Lietuvos gamtai. Tuomet Malaišių kaimo valstiečių Barbaros ir Anupro Tumų šeimoje dar nebuvo gimęs Juozukas – pats jauniausias sūnus. Jis pasaulį išvydo po šios poemos sukūrimo praėjus dešimčiai metų, kai kūrinys jau buvo spausdinamas ir skaitomas. Vėliau, jau tapęs žinomu rašytoju, žurnalistu, kunigu, Juozas Tumas-Vaižgantas prisiminimuose rašys ir apie tai, jog jo tėvų – Malaišių kaimo šviesuolių – namus kartu su kita lietuviška spauda pasiekė ir poema *Anykščių šilelis*, be galo sužavėjusi paprastus sodiečius. Ir tuo metu, kai daugelis Lietuvos miestų ir miestelių net nebuvo įsikūrę, o jaunas poetas Antanas Baranauskas rašė poemą, Malaišiams jau buvo sukakę daugiau kaip 600 metų...

R. Poškuvienė paskelbė, kad dar pirmojo ir vienintelio Lietuvos karaliaus Mindaugo laikus menanti, sena sėlių vietovė – Malaišiai – šį rugsėjį sulaukė 755-ojo gimtadienio. Šia proga pasirodė ir pats... karaliaus Mindaugas. Su karūna rankoje, apsivilkęs istorinę Lietuvos praeitį menančiu rūbu prie mikrofono priėjo garsus ir gerai žinomas aktorius, dažnas malaišiškių svečias, Vytauto Didžiojo ordino kavaliereus Tomas Vaisieta. Jo išraiškingai skaitomas tekstas priminė ir žilą senovę, ir gūdų sovietmetį, ir tautiečių kovą už Lietuvos nepriklausomybę bei dabarties valstybės problemas.

Apie Malaišių rūpestį dėl Vaižganto atminimo išsaugojimo kalbėjo didelis šio krašto patriotas, biologijos

mokslų dr. doc. Juozas Lapienis, kurio iniciatyva prieš penkerius metus buvo iškilmingai paminėtas Malaišių 750-asis gimtadienis ir ta proga sukurta meniška medžio skulptūra, o prieš trejetą metų kaimą papuošė originalus ažuolinis kryžius. Jis priminė ir šio krašto istoriją bei čia gyvenusius žmones. Veiklusis kraštiečių kvietė visus Vaižganto kūrybos gerbėjus pamąstyti apie tai, ar nevertėtų šią gražią aikštę, kurioje vyksta „Vaižgantinės“, papuošti medinėmis Severiutės, Mykoliuko ir kitų Vaižganto sukurtų personažų skulptūromis.

Kitas kraštiečių ir Tumų gimtinės tvarkymo entuziastas, vienas iš liepų alėjos, pasodintos Malaišiuose, minint Vaižganto 120-ąsias metines iniciatorių, technikos mokslų dr. Gvidas Kazlauskas, pasidžiaugęs ir toliau gražiai tvarkoma bei prižiūrima rašytojo gimtine bei sėkmingai Kunigiškių kaime veikiančiu muziejumi, supažindino visus dalyvius su savo brandinama idėja – prie vešliai žaliuojančių liepų įrengti istorinę lentą ir joje įrašyti visų medelius pasodinusių žmonių pavardes.

Paskui vėl suskambo dainos, kurias atliko Kupiškio kultūros centro folklorinis ansamblis *Kupkėmis* (vad. Alma Pustovaitienė), plojimais buvo pasitiktas kraštiečių (teatro, kino ir televizijos aktorius) Ferdinandas Jakšys. Jis, be galo jautriai skaitydamas Vaižganto žodžius apie savo Tėviškę, atsiklaupė ir pabučiavo mielą Malaišių žemelę... Kartu gražiai buvo pagerbta ir vienintelė belikusi etnografinio Malaišių kaimo nuolatinė gyventojas, garbaus amžiaus senolė – Elena Grižaitė, kuriai Svėdasų seniūnijos seniūnas Valentinas Neniškis užrišo tautinę juostą, o jauniosios kartos kraštiečiai įteikė puokštę

gėlių. Ji susilaukė bene daugiausiai fotografų dėmesio...

Kalbėjęs Svėdasų šv. Arkangelo Mykolo parapijos klebonas kun. Vydas Juškėnas visiems dalyviams ir šio krašto žmonėms linkėjo ieškoti gyvenime „deimančių“ – gerumo, vilties ir gėrio ženklų. Svėdasų, Kunigiškių ir Malaišių krašto gyventojams ir toliau puoselėti Vaižganto kraštą bei gražinti Vaižganto gimtinę linkėjo ir garbūs svečiai: žinoma šalies kultūrologė ir etnologė Gražina Kadžytė, Anykščių rajono meras Sigutis Obelevičius, draugijos Lietuvai pagražinti pirmininkas Juozas Dingelis, Lietuvos Respublikos Seimo narys Antanas Baura ir kt.

Antroji programos dalis buvo skirta įteikti Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos literatūrinę premiją. Čia jau devintą kartą Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas, dažnas šios šventės dalyvis ir Vaižganto idėjų pasekėjas Dainius Radzevičius paskelbė naują respublikinės literatūrinės Vaižganto premijos laureatą. Šįkart Vaižganto premija buvo įteikta kauniečiui žurnalistui ir rašytojui Juozui Kundrotui už 2008 m. leidyklos *Naujasis lankas* išleistą dokumentinį romaną *Iškelti titnagą*. Lietuvos žurnalistų sąjungos Kauno apskrities pirmininkas Vidas Mačiulis pasidžiaugęs savo kolegos kūrybine sėkme ir apžvelgęs laureato kūrybinį kelią, sakė, jog kažkada Svėdasus ir Kauną sujungė Juozas Tumas-Vaižgantas, o dabar dar kartą tai padarė ir naujasis premijos laureatas... Ateityje Kaune pastačius garsiam Lietuvos literatūros klasikui Juozui Tumui-Vaižgantui paminklą, jis dar glaudžiau sujungs Kauną su Svėdasais ir rašytojo gimtine.

Po muzikinės pertraukėlės prasidėjo trečioji šio gražaus renginio dalis.

Aktorius Tomas Vaisieta „persikūnijo“ į karalių Mindaugą

Beje, šventės dalyviai nuo pat ryto iki pagrindinio renginio pradžios buvo kviečiami aplankyti visai čia pat, gal už poros kilometrų, Kunigiškių kaime veikiančią Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejų ir apžiūrėti atnaujintas ekspozicijas. Tarp jų – ir itin gausią kraštiečių ar svečių muziejui padovanotų knygų parodą.

Prisiminimų ir apmąstymų valanda, Vaižganto žodžiais pavadinta *Poetingas tai kraštas, pilnas giliausios senovės atminimų...*, buvo skirta Malaišių 755-osioms metinėms pažymėti. Ją pradėjo renginio vedėja *Valaukio* ansamblio dainininkė Rasa Poškuvienė. Pasak jos, simboliška, kad *Anykščių*

Vaižganto premijos laureatą Jozą Kundrotą (kairėje) pirmiausia pasveikino Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas Dainius Radzevičius

Svėdasų seniūnas Valentinas Neniškis paskelbė 2009 m. įsteigtos Vaižganto mažosios premijos *Už kūrybinius nuopelnus Svėdasų kraštui* laureatą. Pirminsime, kad premija yra nauja. Perna pirmuoju jos laimėtoju tapo žinoma šio krašto poetė, choristė, meno ir pasakų mylėtoja, bibliotekos „pasakų bobutė“, ilgametė Būtėnų, Žaliosios ir Svėdasų mokyklų pradinė klasių mokytoja Irena Guobienė. Antruoju laureatu šiemet pelnytai pripažintas Malaišiuose, Svėdasuose, Anykščiuose, Aukštaitijoje ir visoje respublikoje žinomas žurnalistas, Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejaus įkūrėjas ir puoselėtojas, muziejininkas, Vaižgantiečių klubo pirmininkas, laikraščio *XXI amžius* bendradarbis Vytautas Bagdonas.

Premijos laureato diplome Valentinas Neniškis su komisija pelnytai įrašė: „Gerb. Vytautai Bagdonai, nuoširdžiai sveikiname Jus su gražia ir prasminga Vaižganto mažąja premija *Už kūrybinius nuopelnus Svėdasų kraštui*. Linkime visokeriopos sėkmės, stiprios sveikatos, naujų kūrybinių pergalių. Tegul Tautos švietėjo, mūsų kraštiečio rašytojo, visuomenės veikėjo, kanau-ninko Juozo Tumo-Vaižganto idėjos toliau Jus skatina žengti Tėvynės meilės ir grožio keliu...“. Parlamentaras Antanas Baura, sveikindamas šį darbštų mūsų kraštiečių, įteikė jam Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir

kultūros komiteto Padėką už Vaižganto muziejaus įkūrimą, daugelį metų puoselėjamą ir saugomą literatūros klasiko gimtinę, sėkmingą vadovavimą Vaižgantiečių klubui *Pragiedruly* ir tradicinių „Vaižgantinių“ organizavimą.

Paskui, Vaižganto premijų laureatus – rašytoją Jozą Kundrotą ir žurnalistą Vytautą Bagdoną – pasveikino ir kiti renginio svečiai: Anykščių rajono meras Sigutis Obelevičius, Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas Juozas Dingelis, Svėdasų seniūnas Valentinas Neniškis, kiti „Vaižgantinių“ dalyviai, o svėdasiškiai, juos pagerbdami, uždėjo ažuolo lapų vaikus ir įteikė gėlių. Rokiškio rajono Tarybos narys, ūkininkas Vytautas Šlikas, tradiciškai jiems išdalino dar šiltus naminės duonos kepalus (taip gražiai jis kasmet...pagerbia Vaižganto premijos dalyvius). Padėkos žodžius už pripažinimą, kūrybinių pastangų įvertinimą bei apdovanojimus tarė ir patys Vaižganto premijų laureatai.

Šventines kalbas pajvairino tarp pasisakymų skambėjusios nuotaikingos *Valaukio* ir *Kupkėmio* ansamblių atliekamos dainos. „Vaižgantinėms“ artėjant prie pabaigos, šios šventės organizatorių vardu seniūnas Valentinas Neniškis ir Anykščių kultūros centro Vaitkūnų skyriaus renginių organizatorė Aldona Bagdonienė padėjo gerbiamiems artistams,

folkloro ansambliams, nuolatiniams rėmėjams, aktyviausiems pagalbininkams ir įteikė jiems žurnalisto Vytauto Bagdono parengtus fotografijų albumus *Nusilenkime Vaižganto Žemei...* Pasibaigus numatyta programai, liko laiko apžiūrėti fotografijų parodas, pasivaikščioti po senąjį gatvinio tipo Malaišių kaimą, pasigrožėti šio krašto rudenįjančia panorama, prie vaišių stalo, po sodžiaus klevais visiems pabendrauti.

Na, o už tai, kad renginys praėjo taip organizuotai ir paliko visiems gražius prisiminimus, buvo išsakyta nemažai padėkos žodžių rėmėjams – Anykščių rajono savivaldybei, Anykščių kultūros centrui, Europos Parlamento narės Radvilės Morkūnaitės Paramos-labdaros fondui, UAB *Kerokšlis*, individualiai įmonei-kavinei *Pas Gedą*, Rokiškio rajono Tarybos nariui Vytautui Šlikui, Vaižganto giminaičiui uteniškiui Vytautui Nakučiui; taip pat – dr. Gvidui Kazlauskui (Kaunas), Mildai Čepienei-Gudonytei (Vilnius), Danutei Peželienei-Kindurytei (Vilnius), informaciniams rėmėjams – laikraščiams *Utenis*, *Anykšta*, *Pasaulio anykštėnas*. O po viso šio šurmulio vėl buvo nostalgikai atsisveikinta iki kito rudens, iki kitų „Vaižgantinių“ švenčių...

Vilnius, 2010 09 29

Skamba bendra anykštėnų Valaukio ir kupiškėnų Kupkėmio atliekama daina

Pastabėlės, pasitinkant Lietuvos mokslo istorikų sąvadą*

Žinių sankaupos vartotojams pateikiamos įvairiomis tekstų struktūros formomis, pasirodo viešumoje kaip specialios pasirties leidiniai: teminiai sąvadai, žinynai, žodynai, enciklopedijos. Tai – pamatiniai leidiniai ne vien tik mokslininkams, tikslinantiems savo rašinius, bet ir platesniam skaitytojų ratui – studentams, mokytojams ir kitiems siekiantiems žinių protams. Lietuvos visuomenė jau gali plačiai naudotis visuotino pobūdžio ir siauresnės ar specializuotos krypties enciklopediniais leidiniais, išleistais gimtąja kalba. Tačiau šioje srityje plyti dar nearti dirvonai, laukiantys kantrių, pasišventusių savo reikalui darbininkų.

Čia skaitytojams pristatomas var-ganas, kuklus leidinukas, knygų vartotojams pasiūlysiantis surankiotų ir konkrečia kryptimi sudėliotų žinių apie 36 mokslo srityje aktyvumą rodžiusių asmenų veiklą; tarp jų keli dirba ir toliau. Rengėjų pastabos sąvado pradžioje skaitytojus supažindins su leidinuko ypatybėmis ir turinio struktūra.

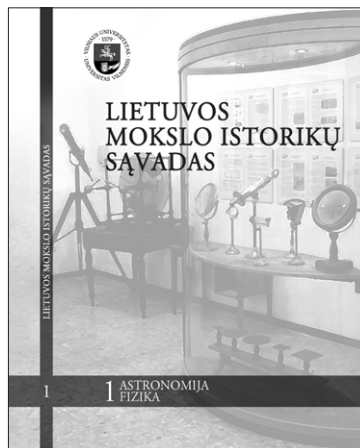
Atleidžiai vertindami akis bandančius trūkumus, turėtumėm džiaugtis nauju žinių šaltiniu, išvelgdami pri-valumus. Ir vis tik graudu darosi, kai pažvelgi į artimiausių mūsų kaimynų leidybos rezultatus. Estai jau turi fundamentalų akademinį trijų tomų savo krašto mokslininkų sąvadą; jie ir toliau sparčiai juda ta kryptimi. O apie Lenkijos, Suomijos, Vokietijos žinynų turinius, apimtis ir kitus parametrus – tik sapnuoti galime.

Reikia tikėtis, kad paminėti faktai ir skurdi tikrovė neturėtų palaužti mūsų ryžto veržtis mokslo žinių link. Tad skaitykime enciklopedinio pobūdžio leidinius, mus bent šiek tiek lavinančius.

J. A. Krikštopaitis

**Lietuvos mokslo istorikų sąvadas. Astronomija, fizika* / Sudarytojos E. Makariūnienė ir Rasa Kivilšienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. – T. 1, 119 p.

Apie tuos, kurie domėjosi astronomijos ir fizikos mokslų istorija

datą. Gimimo ir mirties datos paimtos iš cituojamų informacijos leidinių. Kiekvieno mokslininko biografijoje apibūdinama bendra jo mokslo darbų sritis, tačiau literatūros sąrašas daugiausia cituojami tik jo mokslo istorijos darbai ir literatūra apie jį. Literatūra nurodoma iš karto po mokslininko biografijos. Pateikiant mokslininkų biobibliografijas pirmiausia buvo remiamasi jų užpildytomis ir atsiųstomis anketomis, specialia literatūra apie fizikos ir astronomus, informaciniiais leidiniais, enciklopedijomis.

II dalyje – *Muziejai* spausdinami straipsniai apie fizikos muziejus: Vilniaus universiteto Teorinės fizikos ir astronomijos instituto įsteigtą bei globojamą prof. Adolfo Jucio memorialinį kambarį ir Fizikos muziejų Vilniaus universiteto Fizikos fakultete. Šis skyrius gausiai iliustruotas.

III dalyje – *Konferencijos* rašoma apie dvi gamtos mokslų istorikų konferencijas Lietuvoje. Viena jų – *Scientia et historia* vyksta kasmet nuo 1994 m. Lietuvos kultūros tyrimų institute, jos organizatorius yra Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos prezidentas prof. J. A. Krikštopaitis. 2010 m. įvyko jau XVII konferencija. Knygoje spausdinamos šios konferencijos programos, jose dalyvavusių pranešėjų pavardžių abėcėlinė rodyklė.

Kita, kiek kitokį temų ratą apiman-ti konferencija – *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje* – taip pat beveik kasmet vyksta Vilniaus Gedimino technikos universitete. Ją organizuoja ir joms vadovauja prof. A. Nakas. Šioje konferencijoje paprastai greta technikos raidos Lietuvoje istorijos pranešimų skaitomi pranešimai ir fizikos mokslų istorijos temomis. Kasmet išleidžiami šios konferencijos darbai. Pateikiama abiejų konferencijų statistinė analizė.

Tokio tipo astronomijos ir fizikos mokslo istorikų leidinys Lietuvoje parengtas ir išleistas pirmasis. Būtų gražu, jei juo paskėtų ir kitų mokslo šakų istorikai.

Knygą numatoma pristatyti spalio mėnesio antroje pusėje.

Rasa Kivilšienė

Vilniaus universiteto leidykloje išleistas *Lietuvos mokslo istorikų sąvadas: astronomija, fizika*. Leidinio rėmėjai: Vilniaus universiteto Fizikos fakultetas ir Teorinės fizikos ir astronomijos institutas bei Fizinių ir technologijos mokslų centro Fizikos institutas. Sąvadą sudarė fizikės, gamtos mokslų daktarės Rasa Kivilšienė ir Eglė Makariūnienė.

Knyga yra enciklopedinio pobūdžio leidinys. Ją sudaro trys dalys: I. Mokslo istorikų biobibliografijos; II. Fizikos mokslo muziejai; III. Mokslo istorijos konferencijos Lietuvoje.

Pirmoje dalyje su nuotraukomis pateikiamos trumpos mokslininkų biografijos ir keletos šimtmečių astronomijos ir fizikos istoriją Lietuvoje atspindinti jų darbų bibliografija. Tokių, kuriems šių mokslų istorija sudarė didžiąją jų profesinės veiklos dalį, buvo vos keletas. Dauguma jų pasireiškė XX a. antroje pusėje.

Tačiau buvo gana daug mokslininkų, kurie greta savo pagrindinio darbo – mokslinio, pedagoginio ar organizacinio – domėjosi savo srities mokslo raida ir ją tyrinėjo, nuveikė ir paskelbė reikšmingų mokslo istorijos darbų. Be jų negalėtume susidaryti dabartinio astronomijos ir fizikos mokslų istorijos Lietuvoje vaizdo. Neabejotina, kad jie irgi priskirtini mokslo istorikams. Pateikiamos 38 mokslininkų biobibliografijos. Jos pristatomos chronologiškai pagal gimimo

PAVELDAS

Tikroji tiesa apie lietuviškus dvarus ir juose kaupu kultūros archyvus

Gedimino Zemličko nuotraukos

Deja, gan tipiškas daugelio senųjų dvarų rūmų vaizdas...

Dr. Egidijus MAŽINTAS

„Apie Lietuvos dvarų istoriją, kultūrinės dvarų tradicijas daugelį dešimtmečių beveik nekalbėdavome. Visa, kas su tuo susiję, bandoma ištrinti iš žmonių atminties. Visais laikotarpiais – rusifikacija, polonizacija, tarpukaris, pokario metai – didelę išliekamąją vertę turintys dvarų archyvai, knygų rinkiniai buvo deginami. Dvarai – socialiniai kultūros ir mokslo, gamybinės augalininkystės, agronomijos ir gyvulininkystės, parkotybinės veiklos židiniai – buvo negailestingai draskomi ir grobstomi. Lietuvos valdovo dvaras buvo šalies kultūrinio ir politinio gyvenimo centras. Dvaro tradicijas turėjo visos Europos šalys. Dvarininkai Lietuvos etninėse žemėse gyveno, dirbo, kūrė dažnai neramiais prieštaravimų laikais, o jų gyvenimo istorijos atitiko tuos laikus. Jie niekuo nesiskyrė nuo kitų Europos didikų gyvenimo būdo, šeimų gyvenimo istorijų: dvare ir jo prieigose gyvenusių žmonių dvasią labiausiai audrino nuožmi kova tarp prietarų ir švietimo, magijos ir mokslo, baimės ir garbės, žiaurumo ir žmoniškumo, grožio ir kaltės, smaginosi ir ligų, o labiausiai – artėjanti ir visur tykanti mirtis. Kasdien dvaruose būdavo vagiama, plėšiama, prievartaujama, žudoma, neteisėtai pasisavinamas arba atvirai išgrobstomas čia gyvenusių dvarininkų ir aplinkinių pavaldinių turtas. Ištosios dvarininkų šeimos per kelias kartas būdavo visiškai sunaikinamos: net teismai buvo patekę

į valstybines polonizatorių, rusifikatorių, konkurentų, politinių priešininkų ar kerštingų pavyduolių rankas. Dvarininkai kaip ir kiti šalia jų gyvenantys valstiečiai, miestiečiai buvo barbariškai žudomi dėl „kilnių idealų“, „tėvynės ir Dievo vardan“, deginami, virinami, prigirdomi, sodinami į kalėjimus arba iškeliami į kitas šiaurines teritorijas, viešai marinami badu ir troškuliui, plėšomi įkaitintomis replėmis, gyvi užmūrijami arba užkasmami į žemę, ketvirčiuojami, pakariami, sušaudomi, smaugiami, jiems išduriamos akys, nupjaunami liežuviai, kiti organai už rengtus išsivaduojamuosius judėjimus, pasipriešinimus buvusioms diktatūroms, politikieriams, vyriausybėms, keliavusioms po kraštą kaip ciklonai su krikščioniškomis, provoslavishkomis, polonizavimo, vėliau sovietizacijos diegiamomis „vertybėmis“ ir kitaip suvokiamo „teisėtumo“ įteisinimo inkvizicijomis. Lietuvos dvarai, ypač rezidenciniai, tapę kultūrinio gyvenimo centrais, atliko visuomenės telkimo vaidmenį, buvo svarbus tautos kultūros vienijimo, literatūrinės kalbos formavimosi veiksnys, juose formavosi viešojo elgesio, papročių ir kitos tradicijos. Dvaras turėjo ir politinės reikšmės. Apie dvarininkų gyvenimus visais laikais sklido neįtikėtinos istorijos, legendos. Net dabar nuolat kyla klausimas, kodėl pasakojama taip, nors viskas buvo visai kitaip? Kodėl pasakojamos tokios istorijos, kurios toli gražu neatitinka tikrovės. Nikolas Makiavelis, diplomatas, rašytojas, kariškis savo

knygoje *Kunigaikštis* dar XVI a. aprašė savo kartos dvarininkus, dažnai stovėjusius prie valstybės vairo: „svarbiausia politikos dorybė yra mokėti paimti valdžią į savo rankas ir ją vėliau išlaikyti (o šiandien Lietuvos Seime ar Vyriausybėje kitaip?). „Valdovo sukurta politinė santvarka ir politinė bendruomenės kultūra, – aiškino Makiavelis, – taip pat ir individui esanti tokia svarbi, kad kunigaikštis, kai valstybei iškyla pavojus, neturi būti varžomas etikos principų“. Šia teorija (ji

dažnai klaidingai laikoma tirono veiklos gairėmis) Makiavelis grindžia protingo valstybės valdymo mokslą. Gudrius žudikus sąmokslininkus visuomenė nors ir smerkė, bet kartu nuolat jais žavėjosi gaudydami „valstybės dvaro intrigas“, kurios tada atrodė ne mažiau įdomios, nei šiandien. Šiandien gyvename Lietuvoje laikotarpį, kai pasaulinis miestas naikina kaimą – kartu ir etninės kultūros pagrindus. Kaimo griovimas kartu yra parochių ir tradicijų, prigimtinio lietu-

vių tikėjimo naikinimas. Pasauliniame mieste nebelieka nieko amžino ir absoliutaus. Jei kiekvieno lietuvių valsčiaus pirka, pasak G. Beresnevičiaus, turėjo savo gerąsias dvasias (pats kaimas – tai tiesioginė atvirybė Absoliutui), o kultūros miestas – jį globojusį šventąjį, tai pasaulinis miestas garbina tik save patį, atiduodamas duoklę jį sukūrusiam grynai ir emancipuotam intelektui, mokslui. Matome, kaip

■ Nukelta į 11 p.

...Zyplių dvarvietė Šakių rajone galėtų būti neblogu dvaro pastatų tvarkymo pavyzdžiu – ten vyksta įvairūs kultūriniai ir kitokie pobūdžio renginiai

Masonrybės įtaka Liudviko RĖZOS asmenybei ir kūrybai

L. Rėzos 170-osioms mirties metinėms

Liudvikas Rėza

Irena SKOMSKIENĖ

Pabaiga, pradžia Nr. 16

Tęsiame straipsnį apie Prūsų lietuvių poetą Liudviką Rėzą, kuris darbais nupynė gražų vainiką lietuviškajai Mūzai iš Mažosios Lietuvos liaudies dainų.

Karo kapeliono duona apkarto, L. Rėzai vos išvydus savo studentus su ginklais vietoj knygų. Jam plyšo širdis, vos pagalvojus, kad privalės tą mielą jaunimą raginti mirti už Tėvynę. L. Rėzos sieloje niekaip nesiderino trejybės-teologas - poetas - karo kapelionas. Tą skausmą dar labiau pagilindavo naujokų ir ginklų pašventinimo ceremonijos visose bažnyčiose, pro kurias teko armijai žygiuoti. Su tokio dvasinio maišto nuodais L. Rėza keliavo su armija klampiais Varmijos žemės keliais Vokietijos link. Jis tikrai būtų palūžęs dvasiškai dar iki mūsų pradžios, jeigu ne jam nurodytų nakvynės vietų šeiminkų masonų dvasinė parama. Elbinge pas krašto tarėją von Hindenburgą, Königsdorfe pas menonitų sektos atstovą, Marienburge pas universiteto rektorių Häbllerį, Prūsų Stargrade pas vokiečių pastorių Tolkemitą. Apie juos L. Rėza rašė savo dienoraštyje. Čia savo religiniams jausmams ir apmąstymams rasdavau artimų, švelnių sielų, idėjų pasaulyje aukštai iškilusių. Atrodo, kad tik minėtų asmenybių nuramintas dvasiškai L. Rėza ir pajėgė keliauti toliau. Pakely matydamas garsių paminklų griuvėsius ir arklidėmis paverstas bažnyčias bei pilis, jis su apmaudu ir lyg koks menotyros specialistas aprašė tuos barbariškus „žygius“. Prūsų Stargrade L. Rėza buvo sužavėtas vietos turtuolių kilnumo, papaukojusį savo šeimos moterų papuošalus vardan Tėvynės laisvės, o Jastrove L. Rėza dalyvavo pamaldose, kur naujokai burtų keliu buvo atrenkami į kariuomenę. Čia jis vėl patyrė dvasinį šoką, nes jaunimo palaiminimas ir mirties žygį prieš altorių jam buvo nepakeliama psichologinė riba.

Pasijutęs po Vokietijos padange, L. Rėza pirmiausia susirado poeto Ewaldo von Kleisto (1715-1759) memorialą. Didingoje kolonoje Frankfurto mieste L. Rėza atpažino masonų simbolius ant paminklo ir neapsirikto. Vienoje piramidės pusėje buvo užrašas. „Forti musarum amico societas“ (narsiam

masonų draugui). Kitoje piramidės pusėje: „Jis krito už Tėvynę – taip lėmė jo didvyriška siela“. Dar kitoje pusėje. „Čia ilsisi savo dainomis nemirtingas didis karžygis ir išminčius – Kleistas“. L. Rėzos mintys prie šio memorialo stovint buvo labai prieštaringos - jame grūmėsi karys ir poetas. Atžygiavus į Berlyną, L. Rėza buvo pakviestas į masonų sueigą, kuri buvo, anot jo, rimta humanizmo mokykla. Tokių įspūdžių sudarė lektorai, ir L. Rėza apgailėstavo, kad tokio lygio kaip astronomas Bode, gaila, bet Karaliaučiuje nėra. Pamačius sudegusią šv. Petro bažnyčią, L. Rėzai kilo klausimas – kiek dar grožybių sugriaus ir žmonių aukų pareikalas naujasis Atila - Napoleonas? Katedroje dalyvaudant karių prisaidinimo ir ginklų pašventinimo apeigose, L. Rėzos dvasinė drama vėl sustiprėjo. Universiteto profesoriai guodėsi, kad nėra kam skaityti paskaitų, – jaunimas išėjo kariauti. Šio absurdo išgyvenimai jį draskytė draskė. Apsistodamas Bohemijos Brolių parapijose ir bendraudamas su jų lyderiais, L. Rėza buvo sužavėtas vietine šviesuomene,

Karaliaučiaus herbas

jų bibliotekomis ir nuoširdžiu rūpesčiu pasaulio ateitimi. Bet žinios armijoje baugino – Napoleonas jau prie Vittenbergo. 1813m ruduo buvo šurpių karo mūsų laikas, kai prūsų jungtinės armijos pergalė prie Dresdeno ir Leipcigo nuvijo Napoleoną atgal į Prancūziją. Nakvynės tarp kalno lavonų ir prancūzų belaisvių mirtys šokant į kalnų bedugnes buvo tokie klaidūs vaizdai, jog L. Rėza kartais nebesuprasdavo, – ar tai realybė ar košmaras. Štai kur Kristus nukryžiuojamas kasdien ant visų altorių, kuriuos pastatė žmonės. Taip jis guodėsi savo Mūzai, kuri lydėjo jį visuose mūsų laukuose. Po pergalės prie Leipcigo L. Rėza liudijo istorijai, kad „jau apverstas karo vežimas ir priešas nuvytas nuo Reino“. Ir poetas klausia. „Gal pasaulio tvarka sudrebės“. Ši masoniška L. Rėzos pozicija apeliavo į pasiteisinimą dėl karo aukų. Ta pati mintis kirbėjo ir atvijus Napoleoną į Paryžių, kai L. Rėza tapo politinio karnavalo liudininku – paryžiečiai smurtiškai griovė Napoleono skulptūrą Wendomme aikštėje ir skandavo. „Tegyvuoją Burbonai!“ L. Rėza matė, kaip neteisybė krito ant paties tirono galvos. Pasigrožėjęs visais Paryžiaus meno šedevrais jis piktinosi, jog visa tai yra karų grobis ir nepriklauso Paryžiui, nes privalo būti savo tėvynėse. Visur

patirdamas bedieviškumo apraiškas, L. Rėza su didžiausiu malonumu apleido Paryžių. Čia vėl susitikęs su savo globėju W. Humboldtu, kuris dabar dirbo diplomato darbą Londone, L. Rėza vėl patyrė jo paramą – gavo leidimą nuvykti į Londoną ir rekomendaciją susipažinti su Biblijos draugijos Londone veikla. Anglijoje jis patyrė tokią sielos argaivą, jog Londonas jam atrodė lyg dangus žemėje. Trys savaitės Londone po pasibaisėtinų karo įspūdžių ir gyvenimo šurpiose puolimo–atsitraukimo bei mirties artumo būsenose dabar, atvykus į Londoną, taip teigiamai paveikė L. Rėzą, jog stovėdamas ant Temzės kranto jis užrašė. „Mano džiaugsmas pranoko Triumfo žygio į Paryžių palaimą...“, o Biblijos draugijos veikla įtikino, kad tik iš čia galima laukti naujo moralinio atgimimo, naujos žmonijos aušros.“ 1814 06 01. Kadangi karas buvo jį psichologiškai sutriuškinęs, suprantama, kad Londono masonai, Biblijos draugijos nariai, ne tik sugrąžino L. Rėzą į kūrybinį pasaulį, bet buvo pavyzdys, kaip Biblijos draugijos veikloje neapsiriboti tik religiniais interesais. Tą jis jautė ir gėrėdamasis šv. Pauliaus bažnyčios autoriaus, masono Ch. Wren (1697-1764) darbu ir jo žodžiais – užrašų bažnyčioje „Keleivi, jei nori pamatyti mano statinį, – žiūrėk aukštyn!“

Nuo tos akimirkos L. Rėza buvo jau kitas žmogus ir, grįžęs namo, visus savo darbus dirbo besivadovaudamas Londono masonų pavyzdžiu. Visi jo liuanistiniai darbai 1816-1834 m., tarp jų ir prūsų lietuvių dainuojamosios tautosakos rinkinys DAINOS (1825) ir K. Donelaičio poemos „Metai“ vertimas į vokiečių k. turėjo tarptautinį skambesį. O religinių raštų leidyba buvo taiki, bet atkakli. L. Rėzos kova prieš germanizavimo procesą, išvalant lietuvių lalbą nuo iki tol gausiai vartojamų germanizmų. Originali jo poetinė kūryba, t. y. 2-oji eilėraščių rinktinė „Pruštena“ (1825), pagal savo tautinius motyvus yra tikra Baltijos sakmė, gražus ir vertingas įnašas į Rytų Prūsijos poeziją. Ne mažiau reikšminga L. Rėzos visuomeninė masoniškoji veikla, įtakojant visos Prūsijos jam pavaldžią dvasiškąją – pastorius, precentorius ir savo studentus Karaliaučiaus universitete. Tokia jo duoklė masonrybei buvo jaučiama net po jo mirties, kai testamentu visas savo santaupas paskyrė labdarai – pastatyti beturčiams studentams bendrabutį. Tas pastatas buvo pavadintas Rezanium.

Nors Karaliaučiuje neatstatytas po karo sugriautas jo antkapinis paminklas, bet kultūros atmintis išsaugojo ne tik tą vietą, bet ir idėjų ateičiai, kuri buvo išrašyta jo paties žodžiais antkapinės stelos plokštėje:

„Tikėk, dirbk dorai aukštesniam gėriui“.

Ši masonrybės šviesa tebėra reikšminga ir dabarčiai, ir ateičiai, todėl Mažosios Lietuvos reikalų taryba, apsvarsčiusi tą koncepciją ir jai pritarusi, kviečia visus geros valios žmones prisidėti prie L. Rėzos atminimo propagavimo tarptautiniu mastu. Tai būtų projektas – memorialas Europos tautų karo su Napoleonu epo-

Immanuelis Kantas

Aleksandras fon Humboltas

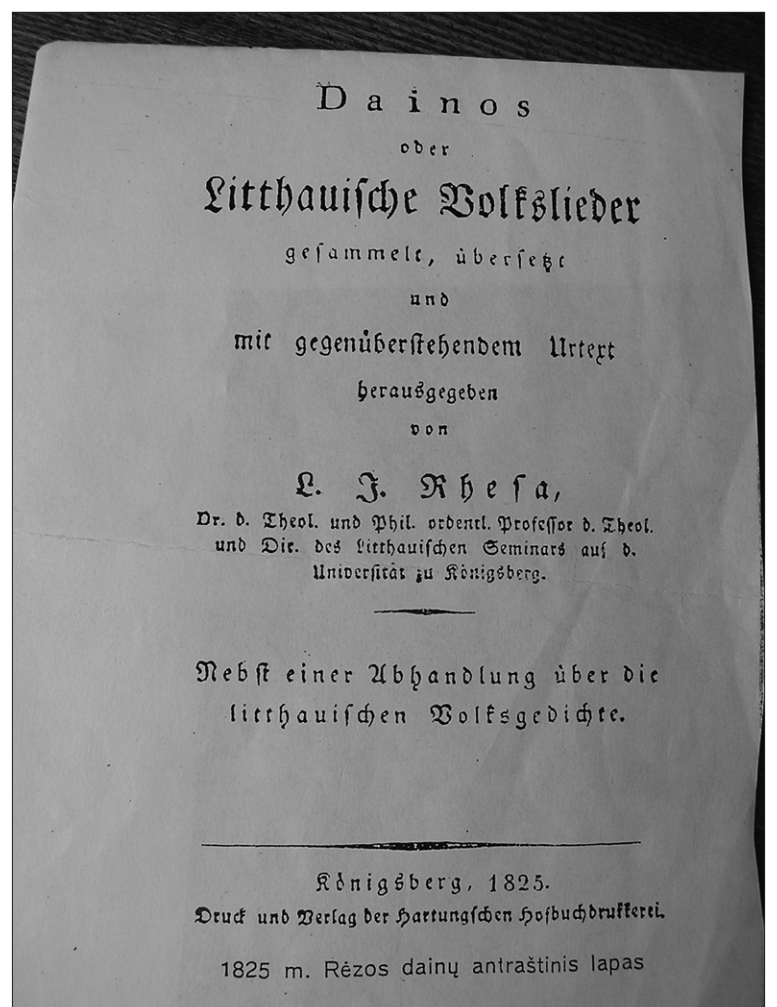
pėjai atminti. Memorialas kaip istorinisturistinis kelias su žymekliais eitų nuo L. Rėzos gimtinės per visą Kuršių Neriją iki jo mokslo citadelės Karaliaučiuje, būtų romantiškoji kelio atkarpa, – DAINŲ KELIAS, o nuo Karaliaučiaus prasidėtų KARO KELIAS per visą Europą iki pat Paryžiaus. Detalų viso žygio maršrutą turime. Tai L. Rėzos karo meto dienoraštis, jo knyga „Žinios ir pastabos apie 1813–1814 m. karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio“. Pirmoje, t. y. DAINŲ KELIO dalyje, vyrautų lietuviškam pamariui būdingi kelio žymekliai-vėtrungės, kaip to krašto tautodailės relikvai. KARO KELIO stulpai privalėtų atspindėti kiekvienos tautos, per kurią žygiavo Prūsų armija, išmonę. Vienoki kelio stulpai per buvusią Varmijos žemę (Lenkiją), kitokie – per Bohemijos kalnus (Čekiją), dar kitokie – Vokietijos ir Prancūzijos žemėse.

Rusijos teritorijoje toks maršrutas įamžintų buvusį draugišką dviejų armijų – Prūsijos ir Rusijos – žygį per šias vietas

Brandenburgas dabar Ušakov, Balga, Vesioleje, Šventapilė, Mamontov ir Braunsberg /Branev/.

Memorialo tikslas yra sudėtingas, – ne tik pažymėti 1812 m. Europos būklę, bet ir sistemingai ugdyti Europos šalių ir čia atvykstančių turistų buvimą pasaulyje drauge. Taigi toks memorialas turi potencijos tapti orientyru visoje Žemės planetoje ir įgyvendinti masonerijos idealą, taip gražiai suformuluotą paties L. Rėzos. Tikėk, dirbk dorai aukštesniam gėriui.

Norintiems dalyvauti tokio memorialo kūrimo procese prašome rašyti Mažosios Lietuvos Reikalų tarybai/MLRT/ -el.p.: infomlrt@gmail.com

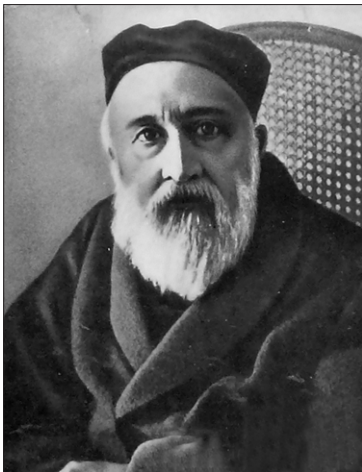

Rėzos „Lietuvių dainų“ antraštis lapas 1825 m.

KALBOTYRA

Dėl kurių ne kurių samprotavimų apie Jono Jablonskio kalbinę veiklą

■ Atkelta iš 1 p.

J. Jablonskis

Arnoldas PIROČKINAS

iš tikrųjų lėmė lietuvių bendrinės kalbos atsiradimą. Tokia prielaida, iš esmės imant, netikslė. Gyvenimo aplinkybės kaltos, kad Jablonskiui neteko stoti prie BK pradžios – prie tarmės-pagrindo parinkimo. Tuo jis skiriasi, pavyzdžiui, nuo kelių kitų tautų BK kūrėjų. Antai nuo Vuko Stefanovičiaus Karadžičiaus, kuris 1814–1818 m., pagrindu paėmęs pietinę jakavų šnektą, nustatė naujosios, dabartinės serbų BK fonetiką ir rašybą, sunormino gramatiką ir žodyną, atsižvelgdamas į tautosakinę vartoseną. Slovakų BK buvo kuriama iš dviejų kartų. Pirmą sykį tai mėgino padaryti katalikų kunigas Antonas Bernolakas (Bernolák), 1790 m. išleidęs lotyniškai rašytą slovakų kalbos gramatiką, sakydame Danieliaus Kleino 1653 m. *Grammatica Litvanica*. Jo teikta BK dėl ideologinių ir kalbinių aplinkybių neprijio. Praėjus penkiasdešimt su viršum metų, antru kartu jau slovakų vidurinio dialekto pagrindu kurti BK ryžosi Liudovytaš Štūras (Štúr). Iš pradžių nuo 1845 m. ta tarme jis ėmė leisti laikraštį *Slovenské národné noviny*, o po metų dviem veikalais – *Slovakų tarmė, arba reikalas rašyti šia tarme* (Nárečja Slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí) ir *Slovakų kalbos mokslas* (Nauka reči slovenskej) – teoriškai pagrindė ir praktiškai įtvirtino naująją slovakų BK. Čekų BK (spisovný jazyk, t. y. rašomoji kalba) pagrindėjas buvo kalbininkas Josefas Dobrovskis. Jo vokiškai rašytų veikalų *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809), *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1818) ir lotyniškos studijos *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822) poveikis buvo toks stiprus, kad čekų BK pagrindu tapo ne kuri gyva tarmė ar paplitusi bendrinė šnekamoji atmaina (obecný jazyk), bet XVI a. pabaigos, jau bene 150 m. nevartojama čekų raštų apdorota kalba.

Lietuvių BK susiformavimas vyko kiek kitaip: jos pradinę aktą – apsisprendimą dėl tarmės-pagrindo pasirinkimo – atliko ne kalbininkai, bet laikraštinkai, jei taip galima vadinti *Aušros* redaktorius ir talkininkus. Tą pasirinkimą vėliau įtvirtino *Šviesos* ir *Varpo* leidėjai. Taigi jie visi

laikytini vadinamosios suvalkiečių tarmės pagrindu įsigalėjusios BK gimdytojais. Tačiau pagimdę kūdikį, kas dažnai būna neįgudusiems tėvams, jie neišmanė, kaip su juo elgtis. Pranas Skardžius taip apibūdina *Aušros* redaktorių pasimetimą: laikraščio „rašyba visą laiką svyravo, sintaksė buvo palaida, o žodžių daryba daugiau remiama ne gyvosios kalbos duomenimis, bet apriorinėmis žiniomis.“³ Ne ką geriau susigaudė, kaip toliau plėtoti BK, ir *Šviesa* su *Varpu*. Po septynerių blaškymosi metų atėjo Jablonskis, kuris jau pirmajame minėtame *Varpo* straipsnyje, Mykolo Miežinio *Lietuviškos gramatikos* (Tilžė, 1886) recenzijoje, ėmė svarstyti svarbias rašto kalbos problemas. Praėjo dešimt metų. Per juos ir pats sau, ir visuomenei jis išaiškino pagrindinius BK norminimo būdus, kol galiausiai 1901 m. *Lietuviškos kalbos gramatikoje* įtvirtino nuo *Aušros* praktikoje galiojusį principą: „Rašomosios kalbos tiesas visuomet įgija kokio nors viena tarmė“, kartu pareiškdamas, kad „šitos gramatikos kalba bus „paprastoji suvalkiečių tarmė“, tik bus ji, kur reikiant, ir kitomis tarmėmis sustiprinama ir suremiama.“⁴ Tuo pareiškimu buvo surašytas lietuvių BK liudijimas.

Taigi apibendrinant galėtume sakyti, kad Jablonskis buvo ne lietuvių BK tėvas, bet įtėvis ar auklė. Tokia auklė, kuri visą gyvenimą su meile ir rūpesčiu lydi branginamą auklėtinį. Pagaliau vadinkime Jablonskį ir kalbos tėvu – kiek pasaulyje žymių žmonių vadinama šiuo vardu: didieji pirmųjų amžių krikščionių teologai vadinami Bažnyčios Tėvais (lot. Patres Ecclesiae), Herodotas – istorijos, Euklidas – geometrijos tėvas ir t. t. Tik moksle vis dėlto svarbu būti tiksliais.

Kur kas keblesnis ir svarbesnis dalykas Jablonskio kalbinės veiklos vertinimo požiūriu – ar ji buvo mokslinė, ar tik praktinė. Pirmą kartą ši dilema, matyt, iškilė 1922 metais, sumanius Jablonskiui suteikti įsteigto Lietuvos universiteto Kaune garbės profesoriaus vardą. Kadangi Jablonskis neturėjo kokio mokslinio laipsnio ir nebuvo dirbęs aukštojoje mokykloje, tokį aktą reikėjo pagrįsti. Tuo tikslu tų metų kovo 2 d. Kazimieras Būga surašė *Trumpą J. Jablonskio raštų apibūdinimą*, kurį dar pasirašė V. Krėvė-Mickevičius ir Eduardas Volteris. Šiame dokumente trumpai, bet taikliai apibūdinta Jablonskio kalbinė veikla. Visų pirma, pabrėžiama jo darbų mokslinė reikšmė, o praktinė nukeliama į antrą vietą: „Jablonskio raštai, liečią lietuvių kalbos morfologiją ir sintaksę, turi ne tiksliai mokslo, bet ir didelę praktikos vertę mūsų gyvenimo aplinkybėse.“ Toliau išskeliama Jablonskio parašyto Juškos (Juškevičiaus, kaip rašė Būga) žodyno *Pabaigos žodžio* (Posleslovije) mokslinė vertė. Tas *Pabaigos*

³ P. Skardžius. Rinktiniai raštai, t. II. – V., 1997. – P. 269 (toliau tekste SRR, tomas, puslapis).

⁴ J. Jablonskis. Rinktiniai raštai, t. II. – Vilnius, 1957. – P. 60 (toliau tekste JJRR, tomas, puslapis).

Lietuvių kalbininkai Seinuose (1909 m. vasarą). Sėdi J. Šlapelis, J. Jablonskis; stovi K. Būga, J. Balčikonis

žodis, teigia K. Būga „yra tam tikra žodyno studija, paliečianti svarbius sintaksės ir dialektologijos problemų. Iš Jablonskio *Pratarmės* (t. y. *Pabaigos žodžio*. – A. P.) ilgai dar sėmsis užsienio kalbininkai žinių lietuvių kalbos mokslui.“ Charakteristiką-rekomendaciją Būga baigia tokia išvada: „Jaunam mūsų universitetui priderėtų tą mūsų rašomosios kalbos tėvą, vienatijį lietuvių kalbos SINTAKSĖS ŽINOVĄ pakelti GARBĖS PROFESORIUMI.“⁵

Po Jablonskio mirties netrukus Juozas Balčikonis „Vairo“ žurnale išspausdino straipsnį *Jablonskio nuopelnai*, kur pabrėžė: „Jablonskis buvo ne tik didis mokytojas, bet ir didis mokslininkas.“⁶ Po metų žurnale *Šviesos keliai* jis savo teiginį išplėtojo ir patikslino: „...Jablonskis pasiliks amžinai brangiu mūsų tautai daugiausia už savo mokslo nuopelnus. Jis giliai ir plačiai ištyrė lietuvių kalbą, davė jos mokslo metodus, lietuvių kalbos mokslo dalykuose yra didžiausias autoritetas, paskutinė sprendimo instancija. Trumpai saktant, jis buvo tikras mokslo žmogus“ (JBRR, t. II, p. 171–172). Straipsnyje pabrėžiamas glaudus Jablonskio mokslo ryšys su praktika, įvairio-

⁵ L. Bederis. Kazimieras Būga apie Joną Jablonskį // Švyturys, 1969, Nr. 12 (492), p. 15.

⁶ J. Balčikonis. Rinktiniai raštai, t. II. – Vilnius, 1982, p. 168 (toliau tekste JBRR, puslapis).

mis jos sritimis, kurios naudojosi jo mokslo vaisiais – terminais, sudarytais publicistikai, matematikai, teisei, medicinai ir t. t.

Toks Jablonskio mokslininko ir praktiko santykio iškėlimas Balčikonio straipsnyje nebuvo atsitiktinis dalykas. Dar 1928 m. Pranas Skardžius, kad ir ne visai kategoriškai, yra mėginęs atriboti Jablonskio kalbos darbus nuo mokslo: „J. J-skis, šiaip ar taip kalbėsime, yra nutiesęs pagrindus mūsų bendrinei kalbai, o a. a. K. Būga – kalbos mokslui...“ (SRR, t. V, p. 578). Keliame prielaidą, kad P. Skardžius per paskaitas studentams ar kuria kita proga galėjo ir ne tokia delikačia forma daryti skirtumą tarp Jablonskio ir Būgos. Veikiausiai ne be jo sugretinimų poveikio 1930 m. žurnale *Švietimo darbas* išspausdintame straipsnyje *Jablonskis – mūsų rašomosios kalbos tėvas* Mykolas Durys, išaukštinęs Jablonskį kaip bendrinės kalbos kūrėją, rašė: „Rygiškių Jonas, Jablonskis – nebuvo atsidavęs moksliniam tyrimui. Mokslininku-tyrinėtoju šioje srityje buvo prof. Būga, kurio darbai atskleidė mums mūsų kalbos, kaip to gyvojo prigimtinio organizmo, daug paslapčių...“⁷

1931 m. P. Skardžius žurnale *Archivum Philologicum* išspausdina straipsnį *J. Jablonskis*, kuris kaž-

⁷ M. Durys. Jablonskis – mūsų rašomosios kalbos tėvas // Švietimo darbas, 1930, Nr. 4, p. 378.

kodėl nepateko į *Rinktinius raštus*. Šio straipsnio teiginiai, kad ir kiek vėliau modifikuojami, iš esmės kartoja M. Durio nubrėžtą Jablonskio ir Būgos skirtumą: „...jis (Jablonskis) buvo didžiulė priešybė K. Jauniui ir K. Būgai: kiek tie nardėsi kalbos mokslo augštybėse, tiek jis plūkėsi su kasdieniniais bendrinės kalbos dalykais. Kiek aniekdviem rūpėjo visa, kas gali išaiškinti objektyvinę kalbos tiesą, tiek jo siekiamasis praktinės kalbos tobūlumo tikslas ribojo jo darbą ir vertė jį rinkti tinkamesnes kalbos brangenybes arba, jų pritrūkus ar neradus, pasidaryti sau įvairių naujenybių. Žodžiu sakant, Jaunius su Būga yra buvę universalistai, o J. J-skis – eklektikas.“⁸ P. Skardžius Jablonskio reikšmę mokslui, skirtingai nuo J. Balčikonio, vertina tik tuo, kad, viena, „yra surinkęs daug naujos medžiagos“ ir, „antra, jis didžia savo kalbos nuojauta galėjo daug kur vykusiai išvelgti ir aikštėn iškelti tokias mūsų kalbos svarbmenas, kurios kitiems ir į galvą neateidavo“ (ten pat, p. 13).

Galėtume sakyti, jog minėtas Balčikonio straipsnis „Šviesos darbuose“ buvo atkirtis M. Durio ir P. Skardžiaus formuojamai pažiūrai, kad Jablonskis – kalbos praktikas, o Būga – kalbos mokslininkas. Deja, į Balčikonio nuomonę P. Skardžius nė kiek neatsižvelgė. Visuose savo straipsniuose apie Jablonskį (jų bene 10), taip pat rašydamas apie Būgą (6 straipsniai) ar kitomis progomis, nuosekliai laikėsi šios pasirinktos 1930 m. vertinimo krypties. Net 1973 m., likus vos dvejiems metams iki mirties, P. Skardžius rašė: „J. Jablonskis yra didžiausias mūsų kalbininkas praktikas“, nepastebėdamas, kad tolesniuose straipsniuose sakiniuose pakliūva į didžiulį prieštaravimą. Teigdamas, kad „Bendrinę kalbą suprasdamas kaip sistemą, ne kokį palaidą atskirų tarmių mišinį, jis (Jablonskis. – A. P.) kalbos vartoseną stengėsi grįsti žmonių kalbos dėsniais, ne akiai kopijuodamas liaudies kalbą“ (SRR, t. II, p. 546), P. Skardžius prieš savo valią pripažįsta Jablonskį esant mokslininką. Jei Jablonskis apie savo kalbos sistemos supratimą būtų kur bent keliais žodžiais užsiminęs, tai šiandien jį minėtume kaip vieną iš kalbos sistemos koncepsijos pradininkų šalia Ferdinando de Sossuro (Saussure). O kad jo vadovautasi sistemos suvokimu, P. Skardžiaus nenorima laikyti mokslininku.

Atrodo, vienas iš svarbiųjų argumentų nužeminti Jablonskį iki kalbos praktiko J. Skardžiui buvo tai, kad Jablonskis nesinaudojo lyginamuoju istoriniu metodu: „Istoriškai lyginamuoju metodu jis (Jablonskis. – A. P.) nieko nėra tyręs,“ – rašė P. Skardžius minėtame žurnalo *Archivum Philologicum* straipsnyje (p. 12), – taip pat jis tuo lyginimu beveik neoperuoja ir savo raštuose.“ Čia tikėtų paklausti, ar Jablonskiui buvo neišvengiamai būtina naudotis istoriniu lyginamuoju metodu. Tam tikrais atvejais jam tai

⁸ P. Skardžius. J. Jablonskis // Archivum Philologicum, 1931, kn. 2, p. 7.

J. Jablonskis su savo anūkais (1926 m.)

būtų pravertę – išvados būtų buvusios įtikimesnės, bet dėl Jablonskio nuoseklios ir sąmoningos orientacijos į dabartinės kalbos duomenis ir dėsnius negalima jam prikišti moksliskumo stokos. Jablonskis bendrinę kalbą grindė dabartinės kalbos vidiniais raidos dėsniais.

1934 m. P. Skardžius straipsnyje *Kazimieras Būga ir rašomoji kalba* aiškino: „J. Jablonskis rašomosios kalbos taisyklingumo kriterijumi daugiausia laikė analoginį principą ir, jį taikydamas, daugiau vadovavosi savo kalbos jausmu“ (SRR, t. II, p. 179). Šiuos du kriterijus, kuriais naudojėsis Jablonskis spręsdamas apie bendrinės kalbos taisyklingumą, P. Skardžius minėjo ir kituose straipsniuose.

Analogija yra bene pats paprasčiausias bendrinėms kalboms taikomas norminimo principas. Tačiau jis ir gana ribotas: naudojamosi juo dažniausiai kuriant naujus terminus. Ir ne vienas Jablonskis juo yra rėmėsis: be Būgos ir P. Skardžiaus bei kitų mūsų kalbininkų, analogiją taikė, kurdamas naujus terminus, pavyzdžiui, XIX a. vidurio čekų kalbininkas Josefas Jungmanas.⁹ Tad naudojimas analogija BK norminimui ir plėtojimui, nepaisant jos ribotumo, nėra toks nemoksliskas kriterijus, koks gali rodytis iš P. Skardžiaus straipsnių apie Jablonskį. Reikia apgailestauti, kad bene žymiausias ketvirtinio–septintojo dešimtmečio kalbininkas nesusiėmė išaiškinti kitų Jablonskio metodų, o jų iš tikrųjų esama, kaip yra nurodęs minėtame straipsnyje J. Balčikonis, ne vieno. Kurie ne kurie Jablonskio svarstymai ir argumentavimai leistų įžvelgti, kad jo ituityviai vadovautasi dabar

⁹ Plg. A. Jedlička. *Spisovný jazyk, jeho teorie a praxe, v pojetí Josefa Jungmanna // Slovanské spisovné jazyky v době obrození. – Praha: Universita Karlova, 1975. – P. 154.*

vadinamais kontrastiniu, distribuciniu, transformaciniu, opoziciniu ar dar kitais moderniaisiais metodais. Pavyzdžiui, balsių rašybai Jablonskio laikytasi fonologinio principo, apie kurį pradėta kalbėti, kada Jablonskis jau buvo atsisveikinęs su šiuo pasauliu... Tačiau apie Jablonskio BK norminimo principus ne šios dienos kalba.

Tiesiog nykų išpūdį palieka ne kartą P. Skardžiaus pabrėžiamas Jablonskio vadovavimas kalbos jausmu. Menkinamojo išpūdžio nemažina nė pažymins „aštrus“ pasakyme: „Kitas didžiai svarbus dalykas yra buvęs jo (Jablonskio. – A. P.) aštrus kalbos jausmas“ (SRR, t. II, p. 304). Kad Jablonskio iš tikrųjų turėta „aštraus kalbos jausmo“, abejoti nereikia, bet negalima sutikti, jog „dėl to jis pirmasis galėjo dėti pamatus mūsų pastovesnei rašybai, žodžių darybai, terminologijai, kaitybai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai“, kaip teigiama P. Skardžiaus 1950 m. *Aiduose* (SRR, t. II, p. 376–377). Pats Jablonskis nepasikloviavo savo kalbos jausmu. Tam turime gausybę pavyzdžių. Visų pirma tai jo atkaklios pastangos rinkti įvairių tarmių kalbos duomenis ir iš jų apibendrinti taisykles. P. Skardžius išleido iš akių, kad Jablonskis, teikdamas ar atmesdamas kurį kalbos dalyką, ne sykį yra rėmėsis Frydricho Kuršaičio, Kazimiero Jauniaus, to paties Būgos, Aleksandro Briuknerio (Brückner), Augusto Leskyno (Leskien) išvadamis. Tad kokia čia gali būti kalba apie subjektyvų kalbos jausmą? Jau pačiame pirmajame kalbiniame straipsnyje, Mykolo Miežinio *Lietuviškos gramatikos* recenzijoje, Jablonskis stėjo prieš emocijų kalbos reiškinį motyvavimą: „...lingvistišką pusę gramatikos negalėjo Kun. M. M-nys atremti ant dabartinio kalbų mokslo, kurio vietą, drauge su „augštai mokytu d-ru J. Basaniu“, užėmė akla meilė gimtinės kalbos ir noras ją apginti ir išgisti, kad-

ir ji nėra maž to nereikalauja.“¹⁰ Principo nesivadovauti subjektyviomis prielaidomis Jablonskis laikėsi visą gyvenimą. Nebuvo jis nė aklas liaudies kalbos pavyzdžių imitatorius: dar 1892 m. *Varpe* jis iškėlė principą – „sekant dvasią kalbos, reikėtų taip sakyti“ (JR, t. IV, p. 20).

Šio „kalbos dvasios“ principo P. Skardžius nesuvokė: nuolat prikaišiojo Jablonskiui, kam „nepagrįstai“ gujės iš lietuvių kalbos žodį *keliauninkas*. Pirmasis šio žodžio teisinti stėjo Būga 1920 m. straipsnyje *Dėl Vaižganto „Pragiedrulių“ kalbos kritikos*: tai esąs „žmonių žodis“, pažįstamas „tiek Lietuvos Vakarams, tiek jos Rytams“. 1927 m. P. Skardžius jį paminėjo kartu su kitais žodžiais, kurie jam rodėsi be reikalo taisomi (SRR, t. II, p. 47). Jablonskis 1928 m., recenzuodamas V. Kamantausko *Trumpą kalbos netaisyklingumą ir barbarizmų žodyną*, palyginti plačiai aiškino, kodėl „keliauninkas“ netinka BK. Čia atkreiptinas dėmesys į galutinę išvadą: „Skardžius šalia žodžių *riešutautojas, kiaušiniautojas, uogautojas, kiškiautojas, mergautojas...* galėtų čia rasti vieną kitą savą „*riešutauninką, kiaušiniauninką... mergauninką*“, bet ką tat reikš žodynėlio skaitytojui?“ (JJRR, t. II, p. 483). Tuo pasakymu Jablonskis jablonskiškai nurodo, jog žodis *keliauninkas* gali būti sporadiškas žmonių kalbos vedinys. O dėl tokių vedinių pats P. Skardžius 1935 m. yra sakęs: „... bendrinės kalbos naujadarai yra remiami visuotinesniais darybiniais mūsų kalbos polinkiais, ne sporadiškai antriniais liaudiniais dariniais“ (SRR, t. II, p. 192). Tai ne vienintelis atvejis, kai P. Skardžius nesuprato, kodėl Jablonskis taisė liaudies kalbos pavyzdžiais pateisinamus tam tikrus žodžius.

Tuo labiau Jablonskis negalėjo vadovautis kalbos jausmu kurdamas lietuvių BK rašybos sistemą. 1893 m. straipsnyje *Dar keletas žodžių apie mūsų rašybą* jis nurodė, ko pageidauja iš rašybos: „... malonėčiau, kad mūsų rašyboje būtų daugiau gramatiškos logikos, kad būtų sergimi įstatymai nuoseklumo“ (JR, t. III, p. 3). O logika nepaiso kalbos jausmo! Tad P. Skardžius, sakydamas, jog Jablonskis dėl aštraus kalbos jausmo dėjęs pamatus mūsų pastovesnei rašybai, neleistinai apsirinka. Lygiai taip pat jo ir juo pasekusių kitų kalbininkų bei nekalbininkų tvirtinimas, kad Būga – tikras mokslininkas, o Jablonskis – tik praktikas, neteisingas.

Šį Jablonskio sumenkinimą norėčiau, baigdamas savo pranešimą, atremti žymaus rusų kalbininko Vladimiro Toporovo nuomone apie Jablonskį. Ji buvo išreikšta man rašytame 1967 m. balandžio 18 d. laiške, kuriuo žymusis lingvistas atsiliepė į mano jam, kaip ir daugeliui įstaigų ir asmenų, privaloma tvarka nusiųstą tuometinio filologijos daktaro disertacijos autoreferatą. Tikėdamasis, kad dar neužmiršome rusų kalbos, paskaitysiu ne vertimą: „В настоящее время ясно, что Яблонский – не только фигура, принадлежащая литовской культуре, но и один из выдающихся деятелей европейского „лингвистического“ просвещения, суть которого – создание нового статуса общественного бытия языка („литературного“)“.

¹⁰ Jablonskio Raštai, t. IV, Kaunas, 1935, p. 4 (toliau tekste JR, tomas ir pslapis)

Tikroji tiesa apie lietuviškus dvarus ir juose kauptus kultūros archyvus

■ Atkelta iš 8 p.

mūsų akyse mokyti vyrai su mokslo diplomais naikina žemės ūkį, medį, prie kurio tiek šimtmečių Lietuva dirbo ir klestėjo. Mokslas tampa globalia naikinančia religija. Mūsų tauta ES kontekste virsta amorfiška mase, organiškios formos tautiniai simboliai – negyvais stereotipais. Lietuvos miesto jau niekas nesieja su gimtuoju kaimu ir kraštu. Pasauliniame mieste smunka tauta, izoliuota ir atkirsta nuo papročių, tradicijų, užtat tarpsta kosmopolitizmas. Pasaulinis miestas kuria žmogų ir masę, besivadovaujančius principu: pilnas, uždardis ir asmeninė gerovė. Kaimo moralė ir dorovė tampa pašaipos objektu. Barbaras ir civilizuoti žmonės, intelektualai, biurokratai, net technokratija nežino, kas yra tėvynė. Tai žino ir supranta tik kultūringas žmogus. Tikruosius Lietuvos kultūrininkus, valstybininkus išaugino kaimas, ne miestas. Pasauliniame mieste, kokie yra Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai, Raseiniai, Telšiai, Druskininkai ir kt. gyvena ir minios žmogus, kuris trokšta tik duonos, alaus ir pramoginių reikių, ir inteligentiškas žmogus. Intelligentiškas žmogus (jį filosofai Spengleris ir Donskis dar vadina „intelektuali didelio miesto gyventoju“) – ireliginga, tuščia, bedvasė, faktų besivaikanti ir nuo mokslo, biurokratinų privilegijų apkvairinti būtybė, besibjaurinti viskuo, kas nesusiję su miestu, niekinanti kaimą ir valstietiją. Tačiau žemės ūkio specialistams tai netaikoma. Pastebime labai svarbų dalyką – agresyvos vadybos, mokslo, technikos inovacijų šviesoje miestas pradėjo engti provinciją prieš du dešimtmečius. Netgi sovietams nepavyko parklupdyti kaimo, kaip tai padarė savi „prichvatizacijos dainiai“. Šiandien galime įsitikinti, kad jiems pavyko su kaupu – kaimiškoji kultūra beveik sunaikinta. Miesto kultūros neturėjome ir jos nėra. Vienas anglų kritikas mūsų tautietį Nobelio premijos laureatą poetą Č. Milošą, gyvenusį lietuviškame kaime, pavadino „mūsų šimtmečio siaubingų įvykių liudininku“, o poetas jam atsakė: „Mes, rytų europiečiai, žiūrime į istoriją kaip į praeikimą“. Tačiau jau du dešimtmečius esame nepriklausomi nuo kitų valstybių ciklonų. Mes patys savo rankomis iškastravome kultūrinį paveldą, sukergėme jį su plastmasinėmis ES ir JAV aklai kopijuojamomis kultūromis. Vis dėlto anų laikų bajorai ir dvarininkai palankiau žiūrėjo į lietuvių kultūrą, papročius, tradicijas, nei šių dienų mūsų elitu vadinamos politinės partijos ir tautos valstybin-

kais besididžiuojanti nomenklatūros kasta – naujoji „dvarininkija“, kaip sakydavo V. Ruokis: „Neduok Diev iš ubago ponas“. Dauguma sukilimo dalyvių ir vadų, kovojusių su carinės Rusijos valdžia dėl Lietuvos krašto laisvės, buvo dvarininkai. Visi, net lenkiškai, gudiškai kalbantys dvarininkai buvo ištikimi LDK tradicijoms, aktyviai dalyvavo lietuvių tautinio ir kultūrinio sąjūdžio veikloje. Dauguma dvarininkų suvokė dvarų kultūros ir pastatų reikšmę kultūrai – tai rodo ir įvairių kartų rašytojų susidomėjimas dvaro problemomis. Labai svarbūs pokyčiai – dvarininkų kaip mecenatų įsiliejimas į meno kūrybos procesą. Paminėtinas druskininkiečio M. K. Čiurlionio pakvietimas dirbti ir mokytis grafo kunigaikščio Oginskio rūmuose Rietave. Lietuvos dvarininkų įsijungimas į meninių struktūrų santykių išvadavo menininkus nuo kanikinamų pragyvenimo šaltinio paieškų ir atvėrė galimybes dalyvauti asmeninėse išradymuose ir kūrybiškumo pamokose. Antai dvarininkų tarpininkavimas išlaisvino M. K. Čiurlionį nuo mokesčio už muzikos pamokas ir padėjo įgyti universitetinį išsilavinimą (studento krepšelį). Toks bendradarbiavimas pakeitė užsakovo ir kūrėjo santykį, pastarajam suteikdamas daugiau iniciatyvos. Kiekvienas svarbus darbas buvo užsakomas, ir kiekvienas menininkas buvo priklausomas nuo savo užsakovo, tiesiai sakant, nuo šeimininko norų. Menininkas buvo įtraukiamas į tvirtesnę, ilgai trunkančią sąjungą, ypač, kai patekdavo į savo mecenato namų, rūmų aplinką. Antai M. K. Čiurlionis griežė ir gyveno Rietavo dvaro rūmuose. Lietuvoje tarp senjoro ir menininko jau daugelį šimtmečių tvirtėjo dialogas, abipusis supratimas, kuris leido šimtus šalis dvarų išpuosti originaliomis freskomis, sienine tapyba, skulptūromis, skoningais renginiais, operomis ir baletais.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. *Mokslo Lietuva* vykdo projektą *Mokslui, visuomenei ir kultūrai*. Siekdama populiarinti laikraštįje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remis minėtą projektą.

Prie Lietuvos Raudonosios knygos ištakų: Tarptautinė knygotyros konferencija

Tomas PETREIKIS,
Vilniaus universiteto Komunikacijos
fakulteto doktorantas

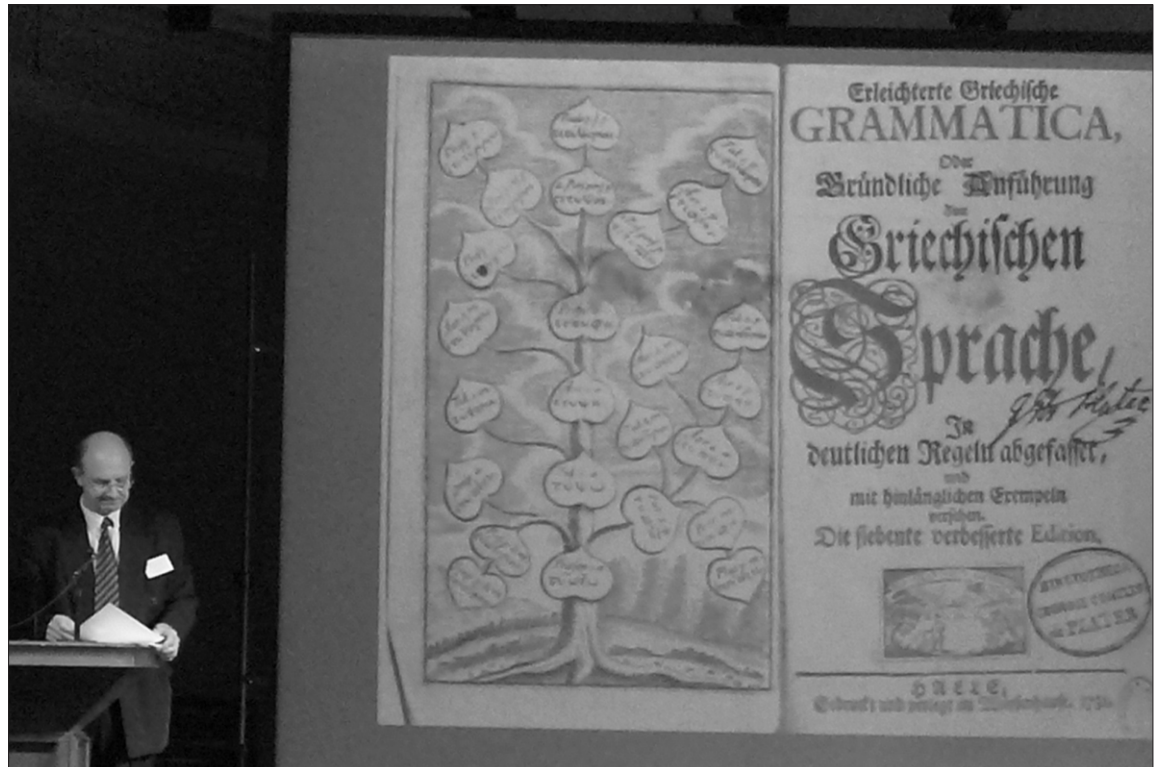
Dauguma lietuvių neabejoja, jog šių dienų Lietuvos visuomenę sudaro raštingi žmonės, kurių skaitymo ir rašymo įgūdžiai, kompiuterinis raštingumas toli pralenkia jų pirmtakus. Vien kompiuterio pasirodymas buvo staigus ir masinis. Virtualioje erdvėje be kitų naujovių atsirado ir elektroninė leidyba. Kas seniau buvo išimtinis atvejis, dabar vis dažniau tampa greitas ir akimirksniu prarandamas. Apie šį naujų technologijų varžymąsi su tradicine spauda, laisvalaikio skaitydami šventųjų gyvenimus ar perkūnijai griaudžiant giedodami kantičkų giesmes, mūsų senoliai nė nenutuokė. Mokėjimas skaityti ir rašyti, nebūtinai liudija apie asmens glaudų santykį su knyga, kokia ji bebūtų: vaikiška knygelė, sena maldaknygė ar prabangus meno albumas. Kiekvienas knygos vertę suvokiame skirtingai, dažnai besiremami individualiu vertės matu, todėl senolės maldaknygė, kartais tampa brangia šeimos relikvija, o tūkstančius kainuojanti kolekcinė knyga – labiau vertinga preke nei sentimentus keliantis paveldas. Valstybėje kaip ir šeimoje, tik čia sentimentai kalba mokslininko ir teisine kalba, todėl kuriame paveldo strategijas, nustatome jų atrankos kriterijus, leidžiame kultūros paveldo apsaugos įstatymus ir kitaip bandome apsaugoti nacionalines vertybes. Knyga nemenkė nacionalinė vertybė nei žymaus dailininko paveikslas, bet ar ją mokame atpažinti, apsaugoti, suvokti jos reikšmę ir aktualinti – niekas drąsiai nesuimtų atsakyti.

Kas yra reta ir vertinga, ir kas galėtų pretenduoti į Lietuvos Raudonosios knygos statusą, buvo kalbama ir diskutuojama spalio 23–24 d. tarptautinėje mokslinėje Knygotyros konferencijoje, vykusioje Vilniaus universiteto Teatro salėje. Konferencijos organizatorių – Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto – pasirinkta „Lietuvos Raudonosios knygos“ tema – aktuali ir pribrendusi apmąstymams. Konferencijos metu savo įžvalgomis ir patirtimi dalinosi dvidešimt trys pranešėjai iš Lietuvos ir užsienio šalių. Dalyvavo kvietiniai svečiai iš užsienio: prof. dr. Tiū Reimo (Estija), dr. Iryna Ciborovska-Rymarovič (Ukraina), prof. dr. Manfred Klein (Vokietija), Arthur Herman (Vokietija) ir doc. dr. Viesturs Zanders (Latvija). Prasminga užsienio šalių kolegų mokslinės komunikacijos bei patirties sklaida praturtina vietos tyrėjų pažinimą, suteikia naujų žiūros kampų, kurių dažnai trūksta pakankamai uždaramame Lietuvos mokslo pasaulyje.

Konferencijoje buvo derinami teoriniai ir taikomieji aspektai. Pranešėjai dalinosi *Raudonosios knygos*, *knygos paminklo* sampratomis, apskritai daug dėmesio buvo teikiama viso spaudos paveldo teorinėms vietos paieškoms, jo nustatymo metodikai bei aktualinimo praktikai. Svarbus žodis teko Talino universiteto profe-

sorei T. Reimo, skaičiusiai pranešimą „Estiškų leidinių Raudonoji knyga (1535–1850): patirtis ir pamokos“. Estų novatoriška patirtis tiesiogiai paskatino šios kasmetinės Knygotyros konferencijos kryptį, todėl T. Reimo išdėstyti pastebėjimai bus svarbūs ateityje kuriant Lietuvos Raudonąją knygą. Apie Lietuvos knygos paminklus, kurie pretenduoti į Raudonosios knygos statusą, spaudos paveldo tyrimų kontekste kalbėjo doc. dr. Alma Braziūnienė. Ji prabrėžė, jog labai svarbi Lietuvos valstybės pozicija įteisinant *knygos paminklo* sąvoką ir parengiant Lietuvos knygos paminklų sąvadą. Prof. dr. Arvydas Pacevičius savo pranešimu „Senųjų knygų rinkinių kultūrinės vertės problema tapatumo ir atminties tyrimuose“ siekė įrodyti, jog sureikšminti senieji rinkiniai taip pat gali būti svarbūs formuojant tautos tapatybę ir nacionalines vertybes. Doktorantė Inga Liepaitė pranešime „Sąvokų *reta knyga* ir *vertinga knyga* samprata bei vartoseną sovietmečio Lietuvoje“ analizavo minėtų sąvokų ryšius sovietmečiu bei santykį su dabartinėmis šių sąvokų apibrėžtimis. Dr. Egidijus Jaseliūnas atkreipė dėmesį į savilaidos paveldo unikalumą ir jo išsaugojimo problemas. Dar prieš du dešimtmečius plačiai Lietuvoje sklidusi, dažniausiai ant svestinio popieriaus, neryškiai spausdinimo mašinėlė pagaminta patriotinio turinio pagrindinė spauda, bibliografų ir kultūros paveldo saugotojų liko nepelnytai užmiršta. Pirmuosius Lietuvos knygos paminklų standartų apmatus ir rengimo galimybes bei perspektyvas savo pranešime pateikė dr. Nijolė Bliūdžiuvienė. Kaip buvo išdėstyta mokslininkės pranešime, esminis skirtumas tarp estų ir lietuvių knygotyros samprotavimo buvo tas, jog N. Bliūdžiuvienė savo Lietuvos knygos paminklų standarte be atskirtų knygų matė ir knygų kolekcijas. Šis aspektas laikytinas gana svarbiu teoriniu indėliu Lietuvai rengiant savąjį Raudonosios knygos standartą.

Tolesnis konferencijos dalyvių dėmesys buvo sutelktas į taikomųjų tyrimų lauką, kuris aprėpė asmenines, draugijų, institucijų, istorines bibliotekas ir jų atskirus rinkinius (inkunabulus, paleotipus, kontrafakcijas ir kt.). Apie asmeninių bibliotekų tyrimus kalbėjo prof. habil. dr. Domas Kaunas. Jis pristatė lituanisto Jurgio Platerio lituanistinės bibliotekos likučius ir išryškino jos kūrėjo indėlį į XIX a. lituanistinį sąjūdį. Apie Prezidento Antano Smetonos asmeninės bibliotekos tyrimo ir rekonstrukcijos galimybes pranešimą skaitė dr. Nijolė Lietuvninkaitė. Mokslininkės pasirinkta tema gana aktuali, nes 2005 m. metais duris atvėrusi Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune visai nesenai nusipirko buvusias prezidento A. Smetonos bibliotekos spintas, kurios dar viltingai laukia ankstesnių prezidentų knygų. Apie kitados Danijoje ir už jos ribų buvusią garsią kunigo Josijo Lorko (1723–1785) kolekciją ir jos lietuviškas knygas kalbėjo prof. dr. M. Klein. J. Lorkas, tipinis XVIII a. Biblijų kolekcininkas, savo kolekcijoje turintis ir lietuviškų, daugiausia Mažojoje Lietuvoje leistų Biblijų.

Vyksta konferencijos „Lietuvos Raudonoji knyga: reti ir vertingi leidiniai“ darbas; pranešimą skaito profesorius Domas Kaunas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Sapiegų knygas, išlikusias Ukrainos nacionalinėje V. Vernadskio bibliotekoje, pristatė dr. I. Ciborovska-Rymarovič. Mokslininkė pasidalino retų knygų saugojimo patirtimi Ukrainos nacionalinėje bibliotekoje. Apie Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių (toliau – LMAVB Rs) komplektavimo tradicijas, šiuolaikines problemas ir perspektyvas kalbėjo dr. Daiva Narbutienė. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus bibliotekininkas (toliau – VUB Rs) Vidas Račius patikslino bibliotekos turimų inkunabulų skaičių, kuris dar nuo Nojaus Feigelmano (XX a. 7–8 dešimtmetyje) vykdytų inkunabulistikos tyrimų nebuvo pasikeitęs. XVI a. Šventojo Rašto leidinius VUB Rs fonduose pristatė Evaldas Grigonis. Su Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos paleotipų rinkiniu, deja, dar iki galo nesutvarkytu, supažindino dr. Viktorija Vaitkevičiūtė. VUB Rs bibliotekininkė Sonda Rankalienė aptarė muziejinių eksponatų saugojimą ir retų spaudinių dalių bibliotekoje. Pranešėjos tema „Senųjų knygų aprašo ypatumai: bibliografinis vienetas ar muziejinė vertybė?“ sukėlė diskusijų į kurias įsitraukė ir kitų bibliotekų retų spaudinių skyrių specialistai. Ne vien tik Vilniaus bibliotekos rodo aktyvumą tirdamos ir aktualindamos turimas vertybes. Nijolia Kasparavičienė konferencijos auditoriją supažindino su Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos senųjų knygų rinkiniu, esančiu Kraštotyros ir Informacijos skyriuose. Apie retus ir vertingus lietuviškus kontrafakcinius leidinius (1865–1904), esančius Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, pranešimą skaitė Ramunė Dambrauskienė. Mokslininkė supažindino su bibliotekoje esančiais unikumais ir vaizdingai parodė, kokios savitos ir vertingos yra šios draustos lietuviškos knygos, kuriose gausu knygos kultūros is-

torijos šaltinių (pvz. marginalijos, proveniencijos ir kt.). Svečias iš Vokietijos Arthur Hermann, atstovaujantis Lietuvių kultūros instituto bibliotekai Hiutenfelde, pristatė šioje bibliotekoje saugomus retus lietuvių išveivijos spaudinius. Pranešėjas nurodė, kad po 1944 m. iš Lietuvos pasitraukusi lietuvių inteligentų pabėgėlių banga, daugiausia Vokietijoje, turėjo gana aktyvų literatūrinį gyvenimą, tačiau išveivijos spaudos apsauga niekas ilgai nesirūpino, todėl daugelis tokio pobūdžio leidinių tapo retenybėmis. Savo atradimais Suomijos nacionalinėje / Helsinkio universiteto bibliotekoje pasidalino prof. dr. Aušra Navickienė. Pranešėja pabrėžė, kad šioje bibliotekoje esantis XIX a. lietuviškų knygų fondas yra gerai išsilaikęs. Jis reprezentuoja carinės Rusijos cenzūros veiklos kokybę, skirstant privalomų egzempliorių knygas po Rusijos imperijos bibliotekas. Belieka tikėtis detalesnio šio rinkinio tyrimo.

XIX a. vidurio kultūros paveldo praradimai skaudžiai palietė Lietuvą, todėl nuo Nepriklausomos Lietuvos laikų visada buvo aktuali išvežtų vertybių grąžinimo problema. Apie Vilniaus senienų muziejaus vertybių susigrąžinimo iš Rusijos problemą kalbėjo doc. dr. Nastazija Keršytė. Savo pranešime muzeologė atkreipė dėmesį į tai, nors Rusija visada vengė ir vengia grąžinti kitų šalių pagrobtas kultūros vertybes, bet ir mes nepakankamai atidžiai užsiimame savo prarasto turto registravimu, todėl dažniausiai sunkiai ką nors ir atgauname. XX a. kraštą alinę karai neaplenkė

ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (1907–1939). Vilnijos dvarininkų įsteigta draugija turėjo gana gausią biblioteką ir prie jos veikusį archyvą. Apie šios bibliotekos gyvavimą ir ją ištikusias negandas pranešimą skaitė habil. dr. Henryka Ilgiewicz.

Rankraštinių ir spaudos paveldo aktualinimas viena iš sudėtingų įpaveldinimo būtinybių, todėl gana svarbu užtikrinti kokybišką paveldo prieigą. Doktorantas Arūnas Gudiničius pranešimu „Lietuvos rankraštinių paveldo publikavimas skaitmeninėje erdvėje: suskaitmenintų ir viešai prieinamų rinkinių analizė techniniu požiūriu“ pateikė šiuolaikinę suskaitmenintų rankraščių, skelbiamų internete, techninį įvertinimą. Pasak pranešėjo, publikavimo kokybė yra gana vidutiniška, todėl išsakytos pastabos buvo ir bus vertingos kitų skaitmeninimo projektų rengėjams. Latvijos patirtimi publikuojant spaudos paveldą pasidalino doc. dr. V. Zanders. Mokslininkas atskirai nagrinėjo faksimilinių leidinių leidybą.

Per dvi konferencijos dienas klausytojai galėjo suvokti Raudonosios knygos specifiką: kas į ją gali pretenduoti, kokie esminiai jos atpažinimo kriterijai ir kaip ją reikia aktualinti. Visi šie klausimai kėlė diskusijas, kurios persimesdavo ir už salės ribų, tad prasmingai pasirinktos konferencijos temos aktualumu abejoti netenka. Pranešėjų išsakyti žodžiai bus dar kartą apmąstyti ir kaip paprastai suguls į Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto leidžiamą „Knygotyros“ žurnalą.

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

Nesantuokinis Estijos knygotyryninkų kūdikis (2)

Pradžia Nr. 16

Tęsiame pašnekesį su Talino universiteto prof. dr. Tiiu REIMO. Pradėję skaitmeninti savo šalies nacionalinį spaudos paveldą, estai spėjo parengti kompaktinę plokštelę „Red Book of Estonian Publications, 1535–1850“ („Estijos spaudinių Raudonoji knyga, 1535–1850“). Remdamiesi estų patirtimi ir Lietuvos knygotyryninkai š. m. rugsėjo 23–24 d. Vilniaus universitete vykusią tradicinę tarptautinę konferenciją pavadino „Lietuvos raudonoji knyga: reti ir vertingi leidiniai“.

Kur estai mus lenkia

Mokslo Lietuva. Prieš tai vykusį pokalbį pradėjome Jūsų pripažinimu, kad Lietuvos knygotyros mokslas šios krypties estų tyrinėtojus aplenkė bent dviem žingsniais. Tačiau štai pradėtosios estiškųjų senųjų leidinių „Raudonosios knygos“ projekto įgyvendinimas rodo, kad yra sričių, kur estai lietuvius spėjo gerokai aplenkti. Tad aptarkime Estijos vertingiausių senųjų leidinių „Raudonąją knygą“.

Tiiu Reimo. Kai sakiau, kad Lietuvos knygotyryninkai mus, estus, lenkia dviem žingsniais, mintyje turėjau knygos kultūros tyrinėjimus. Estijos vertingiausių spaudinių „Raudonosios knygos“ projektas daugiau sietinas su šio paveldo saugojimo reikalais. Idėja išsirutuliojo iš mūsų knygų konservatorių ir restauratorių atliktų tyrimų. Buvo vertinama vertingiausių senųjų estiškųjų knygų įrašimų, apkaustų, popieriaus, apskritai viso spaudinio būklė. Tyrinėjimai buvo atliekami nuo praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio ir šio amžiaus pradžioje keturiuose archyvinėse Estijos bibliotekose. Priminsiu, kad tokį statusą turi Estijos nacionalinė, Tartu universiteto, Estijos literatūros muziejaus ir Talino universiteto bibliotekos. Šio tyrinėjimo pasekmė: labai daug vertingiausių senųjų estiškųjų knygų kaip materialūs objektai yra labai prastos būklės. Tie leidiniai dažniausiai saugomi sąlygomis, kurios neatitinka šiandienos reikalavimų.

ML. Mintyje turimas dirbtinis mikroklimatas? Lietuvoje ligi to dar toloka, nemažoje dalyje bibliotekų net vertingos knygos sukrautos kur nors pusrūsyje ar rūsyje, bibliotekos saugyklą mažai primenančioje patalpoje. Tiesiog guli sukrautos, metų metais niekas jų nejudina. Neatsitiktinai ir Tarptautinės knygotyros konferencijos Vilniuje programos viršelyje įdėta nuotrauka, kuri akivaizdžiai parodo, kaip kartais „saugomos“ knygos: pro langą saulė apšviečia knygų lentyną, grindų lentos išlūžusios, patalpa šluotos nemačiusi nuo Nojaus laikų ir labiau primena kokio dailidės paliktą netvarką.

T. Reimo. Matote, rūsūs dar nėra pati blogiausia knygų saugojimo vieta, jeigu ten sausa, pastovi temperatūra ir drėgmė. Blogiausia, kai knygos saugomos visiškai nepritaikytose patalpose. Tai štai, minėtame projekte dalyvavusieji ir išskėlė mintį, kad pats laikas sudaryti vertingiausių estiškųjų knygų ir leidinių „Raudonąją knygą“.

ML. Tai ne estų knygotyryninkų ar bibliotekininkų, bet knygų restauratorių ir konservatorių idėja?

Profesoriai Tiiu Reimo ir Domas Kaunas per kavos pertraukėlę spėja aptarti ir būsimosios konferencijos tematiką

T. Reimo. Pirminė idėja – taip. Su ja konservatoriai ir restauratoriai kreipėsi į knygotyryninkus. Tada dar nebuvo kilusi „Raudonosios knygos“ idėja, tiesiog vertingų estiškųjų knygų likimu susirūpinę konservatoriai prašė imtis veiksmų, kad būtų nustatyti bent vertingiausių knygų saugojimo, konservavimo, mikrofilmavimo ir skaitmeninimo prioritetai. Kitaip tariant, prašyta nustatyti visų šių darbų eiliškumą svarbiausioms knygoms, kurias būtina ypač saugoti, neišduoti pirmam pasitaikiusiam skaitytojui, ką skaitmeninti pirmiausia, o kurie spaudiniai gali savo eilės palaukti. Kai mes šiuos klausimus išnagrinėjome, kilo mintis rečiausioms knygoms suteikti „Raudonosios knygos“ statusą.

Archyvinių bibliotekų jėgomis

ML. Ar visada vadovavotės tiksliais ir objektyviais vertinimo kriterijais? Nekalbu apie ypatingas retenybes, bet kas yra ypač vertintina estiška knyga? Jeigu sena, reta, vienintelė tokia Estijoje – tai ir vertinga? Bet gal Helsinkio ar Peterburgo bibliotekose tokių knygų yra bent po kelis egzempliorius? Taigi retumas ir vertingumas gali būti subjektyvios sąvokos?

T. Reimo. Šį kartą vertinome svarbias estų tautos, kalbos ir literatūros formavimosi raidai estiškas knygas, pradedant nuo 1535 ir baigiant 1850 metais. Tai visai nereiškia, kad kriterijai, kuriuos mes suformulavome, negalėtų būti naudojami vertinant kitų laikotarpių ar kitos paskirties knygas. Kad ir vertinant kitomis Europos tautų kalbomis išspausdintą literatūrą. O svarbiausius kriterijus Jūs pats ir įvardijote: kiek tų knygų turime savo atminties institucijose, kokia jų svarba estų kultūros paveldui ir, žinoma, kokia jų fizinė būklė.

Siekėme sudaryti tokius knygų sąrašus, kurie teiktų pagrindą konservavimo programoms, o antra – buvo svarbu sudaryti tų leidinių kopijų fondą mikrofilmų arba skaitmeniniu pavidalu. Dažniau naudojamas vertingas knygas stengiamės skaitmeninti. Jau esame kalbėję, kad skaitmeninės knygos pakaitas perteikia tekstą, bet ne materialumą, kuris knygotyryninkui gali būti nepa-

lės, t. y. tikslios kopijos. Gan brangus malonumas.

ML. Kad ir kokia gera buvo „Raudonosios knygos“ idėja, bet ją dar reikėjo paversti kūnu, įgyvendinti. Ar tos knygos įgijo kokį nors ypatingą statusą, taikomą šiems literatūros paveldo objektams? Kitaip tariant, kokios valstybinės institucijos buvo įtrauktos į šio projekto teisinės bazės sudarymą?

Konferencija baigiasi – darbai išlieka

keičiamas tyrimų objektas. Daugumai skaitytojų rūpi būtent knygos tekstai, tad juos puikiausiai tenkina skaitmeninis spaudinys, teksto kopija.

Skaitmenintas knygas galima atiduoti į konservatorių rankas. Po konservacijos į saugyklą sugrįžę leidiniai bus saugesni už tuos, kurie dažnai eina iš rankų į rankas. Labai retais atvejais daromos retų knygų faksimilės,

T. Reimo. Estijoje šis projektas buvo įgyvendintas būtent archyvinių bibliotekų jėgomis, bet valstybinio ar kokio nors teisinio statuso „Raudonoji knyga“ neįgijo.

ML. Išėitų, kad Estijos „Raudonoji knyga“ – tai nesantuokinis bibliotekininkų ir knygotyryninkų kūdikis?

T. Reimo. Galima ir taip sakyti, tačiau bibliotekos ir kitos atminties

institucijos, pavyzdžiui, muziejai ir archyvai, į „Raudonąją knygą“ įtrauktus spaudinius vertina pagal mūsų rekomendacijas, laikosi visų knygų saugojimui keliamų reikalavimų.

Estų sutarimas stebina

ML. Argi nereikia tokio projekto koordinatoriaus? Juk tikriausiai nėra paprasta visose atminties institucijose išlaikyti vienodus reikalavimus.

T. Reimo. Buvo keturi svarbiausi šio projekto vykdytojai. Tai Tartu universiteto bibliotekos ir Estijos nacionalinės bibliotekos konservatoriai, Estijos Tartu miesto literatūros muziejaus direktorė (dabar Estijos nacionalinio muziejaus direktorė) Krista Aru, o ketvirtąją projekto vykdytoja teko būti man. Tuo metu Talino universitete dar nedirbau, buvau tuometinės Talino akademinės bibliotekos Baltikos skyriaus vedėja. Su Krista Aru dirbome prie „Raudonosios knygos“ projekto kriterijų nustatymo, sudarinėjome parengtinį nominuotą į „Raudonąją knygą“ retų spaudinių sąrašus. Toliau jį nagrinėjo retų knygų žinovai, ekspertai, kurie ir priimdavo sprendimus dėl vienos ar kitos knygos likimo.

ML. Ar visų nuomonės sutapo, nekilo didesnių ginčų dėl šio projekto? Juk kur du protingi stas, ginčai ilgai nesibaigs.

T. Reimo. Be disputų ir ginčų neapsieita, nes tai priklausė jau ne tik nuo mūsų, bet ir nuo praėjusių amžių spaudinių gamintojų pomėgių, charakterio ir kitų savybių. Tų laikų estiškos knygos – katekizmai, maldynai, giesmynai – nepasizymėjo

didele įvairove. Labai panašūs pagal turinį kalendoriai. Tuoju pat kilo klausimas, kodėl net 413 estiškųjų knygų pavadinimų įtraukėme į „Raudonąją knygą“ (pradedant 1535 ir baigiant 1850 metais), jeigu jų turinys kartojasi. Tarp tų spaudinių buvo 65 kalendoriai, pirmieji išleisti 1732 metais. Dauguma

Jėga, telkianti lietuvininkus ir visus lietuvius (2)

Pabaiga, pradžia Nr. 16

Vasarą Lietuvoje porą savaitių viešėjo Mažosios Lietuvos fondo tarybos pirmininkas – Vilius Algirdas TRUMPJONAS iš Čikagos, pokalbį su kuriuo spausdinome *Mokslo Lietuvoje*. Valanda pašnekosio su svečiu neprailgo, tačiau turėjo prasidėti iš anksto numatytas *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* (MLE) redakcinės kolegijos posėdis, kuriame buvo nagrinėjama ta pati tema – numatomo užsienio kalbomis leisti *Mažosios Lietuvos enciklopedijos žinyno* (MLEŽ) parengimo ir leidybos reikalai. Todėl į mūsų pradėtąjį pašnekosį toliau įsitraukė MLE vyriausiasis redaktorius dr. Vacys BAGDONAVIČIUS ir nariai: MLE vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas leidybai Vytautas KALTENIS, MLE 4 tomo vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja Danutė VALENTUKEVIČIENĖ ir MLE visų tomų Istorijos skyriaus vedėjas dr. Algirdas MATULEVIČIUS.

Kalbėsime apie tai, kaip Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto darbuotojai pradėjo parengiamuosius MLEŽ sudarymo darbus, ir kaip Mažosios Lietuvos fondo tarybos pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas įsivaizduoja būsimąjį *Mažosios Lietuvos enciklopedijos žinyną* (MLEŽ), kokią mato šio leidinio svarbą ir perspektyvas. Aptarsime ir kitus su būsimu leidiniu susijusius dalykus.

Kad nebūtų Franko Kruko žargonas

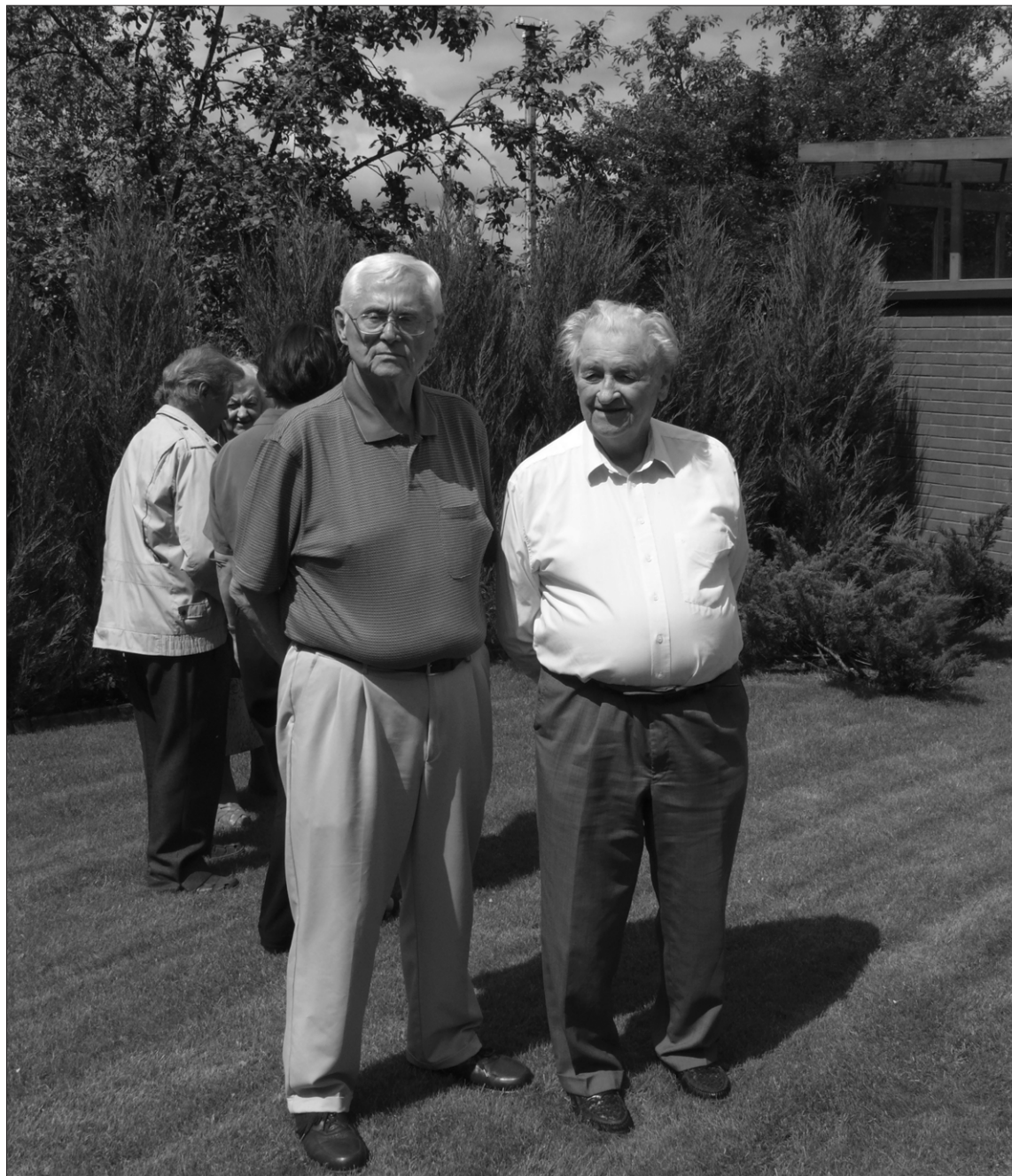
Mokslo Lietuva. Kaip dažnai Amerikos lietuvių spaudoje pasirodo straipsnių, skirtų Mažajai Lietuvai?

Vilius Algirdas Trumpjonas. Kas mėnesį dienraštyje *Draugas* pasirodo jai skirtos publikacijos. Tačiau didesnio skaitytojų susidomėjimo tie straipsniai nesulaukia, neatmenu, kad *Drauge* būtų pasirodęs koks nors atsiliepiamas, redakcija gautų skaitytojų klausimų šia tema. Laikraštyje spausdiname padėkas už aukas, kuriomis remiamas mūsų labdaros projektas Karaliaučiaus krašto lietuviams, bet visa tai, deja, naujų aukotojų skaičiaus nepadidina. Vis vien stengiamės, kad mūsų veikla ir Mažoji Lietuva atsispindėtų laikraštyje. Bet jeigu tektų vertinti mūsų pastangų veiksmingumą, tai jis menkokas. Gal labai kategoriškai vertinu.

ML. Kokio vienatomio *Mažosios Lietuvos enciklopedijos žinyno užsienio kalbomis pageidautų svetur gyvenantys mažlietuviai? Kaip Jūs pats įsivaizduojate būsimąjį leidinį?*

V. A. Trumpjonas. Mes norėtume, kad tai būtų ne tik profesionaliai parengtas, bet ir įdomus skaityti leidinys. Kad ne vien tu reikalų žinovas, bet ir kiekvienas paėmęs knygą į rankas, norėtų ir toliau skaityti. Būtų malonu, kad anglų ar vokiečių kalbomis išleistas vienatomis nekeltų skaitytojų pašaipos dėl prasto vertimo, negrabios kalbos.

Vytautas Kaltenis. Todėl rengiamą leidinį ir stengsimės dalimis duoti pasiskaityti Amerikos lietuviams; atsižvelgsime į jų pastabas dėl vertimo.

Mažosios Lietuvos fondo tarybos pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas ir MLE redakcinės kolegijos prezidentas akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius aptaria kitą kalbą būsimąjį žinyną

ML. Bet amerikiečių ir britų anglų kalba šiek tiek skiriasi, tuo labiau mūsų tautiečių, gyvenančių Amerikoje ar Kanadoje, lūpose. Išties, ką daryti, kad „MLE žinynas“ nevirstų Franko Kruko žargonu pavyzdžiu?

V. Kaltenis. Anglų literatūrinė ir šnekamoji kalba juk taip skiriasi. Ieškosome kompromiso, o ponas Vilius ir kiti mūsų tautiečiai užsienyje galės patarti.

V. A. Trumpjonas. Stengsimės elgtis išmintingai ir lanksčiai. Jeigu amerikiečiai sakys, kad tas ar kitas žodis, išsireiškimas, terminas jiems nesuprantamas, skamba keistai, nes taip tik anglai rašo, tai teks paieškoti kito žodžio ar sakinio.

Danutė Valentukevičienė. Pagaliau juk niekas netrukdo pateikti ir abu variantus – skliaustuose ar padarius išnašą su paaiškinimu.

V. A. Trumpjonas. Kalbame apie išimtis, nes tai jau turėtų būti gan retas žodis, kad jį galėtų suprasti tik anglai, ar tik amerikiečiai. Mums svarbu, kad kuo greičiau prasidėtų tekstų vertimai į anglų kalbą, kad galėtume iš anksto su

jais susipažinti. Manau, kad iškilusius tokio pobūdžio sunkumus bendromis jėgomis išspręsimė.

ML. Ko gero, iš kitataučių toks „žinynas“ labiausiai turėtų sudominti vokiečių skaitytojus, ypač savo giminės šaknimis susijusius su buvusią Prūsų Lietuva ar Klaipėdos kraštu. Kai kuriuos iš jų vadiname „memelenderiais“ ir jiems, gal ir jų palikuonims, šis leidinys galėtų sukelti daug gerų emocijų. Gyvendami kitoje kultūroje rytrūsiečiai, mažlietuviai, neoprūsai, memelenderiai daug ką vertina kitaip negu mes, jiems negyjančias žaizdas paliko Antrasis pasaulinis karas ir pokario įvykiai. Jie skirtingai žvelgia ir 1923 m. įvykius, kai prie Lietuvos valstybės prisijungė Klaipėdos kraštas. Tad gal pirmiausia MLE „žinyną“ reiktų išleisti vokiečių kalba?

V. A. Trumpjonas. Jeigu Vokietijoje rastumėte organizaciją, kuri paremtų tokį leidinį, būtų puiku. Aš už tai, kad būtų iškart verčiama į visas tris kalbas – anglų, vokiečių ir rusų, bet leidybai reikia lėšų – štai ir visas kriukis. Jei savo vaikams duosiu tą knygą skaityti vokiškai, tai bus tas pats, kaip duoti į

rankas lietuvišką knygą – jie nemo-ka šių kalbų. Nesugebėjau pripratinti mokytis lietuvių kalbos. Anglų kalba – tarptautinė, daug kas ja skaito. Bet kuriuo atveju pirmiausia bus rašomas lietuviškas tekstas. Verčiant į anglų, vokiečių ar rusų kalbas, iškils daug panašių sunkumų. Rusų kalba išleista MLE žinyną nusiuntę į Karaliaučiaus kraštą (Kaliningrado sritį) turėtume tą patį rezultatą, kaip išmetę į sąvartyną. Knyga dingtų be pėdsakų. Žinoma, tame krašte yra išimčių, žmonių, kurie savo lentynose turi ir lietuviškų knygų, bet didžioji tokio leidinio tiražo dalis būtų prasta. Pagaliau tai tik mano nuomonė su kuria galima ir nesutikti.

Vytautas Kaltenis. Gerų žinių yra ir iš Karaliaučiaus krašto. Lietuvoje surengtame seminare dalyvavo ir Kaliningrado I. Kanto valstybinio universiteto dėstytojų grupė, kuri kalbėjo lietuviškai. Tame universitete dėstoma lietuvių kalba studentams, kurie nori mokytis šios kalbos.

Edukacinė projekto svarba

ML. Grįžkime prie MLE angliško tomo, kuris dar tik bus pradėtas rengti. Kur ši knyga bus platinama? Ar vien Amerikos ir Kanados lietuviams?

V. A. Trumpjonas. Svarbus klausimas, nors į jį didesnio dėmesio dar nesame kreipę. Ko gero, ir į keturtomės lietuviškos MLE platinimo reikalus nebuvo kreipiama didesnio dėmesio, todėl klausimas išlieka aktualus. MLE I tomas buvo platinamas Lietuvos mokyklose, nes valdžia parėmė, bet kitiems tomams ta programa jau nebegaliojo.

ML. Ne kiekvienas mirtingasis lengvai atsisveikins su 100 litų – maždaug tiek knygynuose kainuoja vienas šios enciklopedijos tomas. Perkant Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro knygyne galima sutaupyti apie 20 litų, bet ne visi skaitytojai žino, kad toks yra.

D. Valentukevičienė. Taip pat mažiau tektų mokėti perkant internetinės prekybos tinkle.

ML. Bet Lietuvos skaitytojas dar nėra toks pagavus minėtoms prekybos naujovėms. Pagaliau enciklopedija toli gražu ne kiekvienai šeimai yra pirmos būtinybės dalykas. Ypač šiais, krizės laikais.

V. A. Trumpjonas. Deja, vis sugrįžtame prie finansinių reikalų. Knyga už šimtą litų stovi knygynų lentynose, o leidėjai net mokykloms patys jos aukoti neįstengia. Vargu ar atsiras geradarys, kuris nupirktų šimtą kitų tų knygų ir padovanotų mokykloms.

Vacys Bagdonavičius. Aš sakyčiau, kad lėšų grįžimo klausimas šiuo atveju nėra svarbiausias. Tokia enciklopedija turi būti suvokiama kaip auka arba investicija į labai platų kultūrinį kontekstą. Gal ir į politinį. Juk jeigu būtume verslininkai, išeidami iš naudos interesų tokio projekto tikrai nesiimtume. Šis dalykas kaip verslo projektas yra pasmerktas ir reikia su tuo susitaikyti. Mažosios Lietuvos fondas ar Lietuvos valstybė, remdami tokį projektą, neturi tikėtis, kad tie pinigai sugrįš.

ML. Lietuvos valstybė tikriausiai tokios nuostatos ir laikėsi, bet gal Mažosios Lietuvos fondo taryba kitos nuostatos?

V. A. Trumpjonas. Mažosios Lietuvos fondas, parėmęs MLE leidybą, teikė labdarą.

V. Bagdonavičius. Taip, būtent, tai yra labdarą, bet visa ši akcija turi platesnę edukacinę prasmę. Ar valstybė, investuodama į švietimą, galvoja apie ekonominę naudą? Per mokyklą mes ugdome žmogų, pilietį. Per MLE leidybą taip pat ugdome pilietiškumą, istorinę atmintį, tautiškumą, apskritai, siekiame turtinti žmogaus vidinę kultūrą. Mažoji Lietuva yra labai reikšmingas mūsų tautos istorijos ir kultūros klodas. Tą labdarą reiktų suprasti plačiau, ne kaip skirtą paremti vargšą ar skurstantį, bet palaikyti tautos dvasią ir kultūrą.

V. A. Trumpjonas. Remdami MLE tikrai nesiekėme verslo naudos, o bandydami paremti MLEŽ taip pat neturime finansinių tikslų. Šiuo leidiniu užsienio kalbomis norime įtvirtinti Mažosios

Atokvėpio akimirka prieš kimbantį būsimąjį darbą: Vilius Algirdas Trumpjonas, MLE redakcinės kolegijos pirmininkas doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius, prof. Zigmas Zinkevičius, MLE IV tomo vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja Danutė Valentukevičienė ir vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Vytautas Kaltenis

Lietuvos realybę ir tai neįkainojama. Linkėdamas šiam projektui sėkmės, noriu pakviesti prisidėti visus, kurie supranta tokio darbo prasmę ir svarbą – kad Mažoji Lietuva neliktų pasauliui nežinoma. Todėl būsimasis MLEŽ yra ir kultūrinis, ir politinis mūsų tikslas.

O kas autoriai?

ML. *Kaip bus pasitelkiami naujojo žinyno autoriai ir talkininkai? Kokius reikalavimus kelsite, kokiais principais vadovausitės?*

D. Valentukevičienė. Labai džiugu, kad Mažosios Lietuvos fondas pasiryžęs remti naujo žinyno leidimą užsienio kalbomis. Todėl trumpai supažindinsiu, ką jau esame nuveikę. Pirmą šių metų pusmetį parengėme būsimąjį žinyno koncepciją, kuri jau pradeda įgyvendinti. Esame numatę pirmosios žinyno dalies medžiagą išdėstyti išsamiauose conceptualiuose teminiuose straipsniuose. Juose bus supažindinama su Mažąja Lietuva,

grios pateikti išties kokybišką leidinį. Todėl kviečiame žinyno pirmosios dalies kūrime dalyvauti kvalifikuotus mokslininkus, kurie dirba ta tematika, yra susipažinę su naujausia literatūra, gerai orientuojasi Mažosios Lietuvos problematikoje.

Apie personalijų atrankos kriterijus esame parengę tam tikrą projektą. Aišku, jis dar bus tobulinamas. Netrukus pradėsime rengti asmenybių biografijas, neabejotinai pateksiančias į žinyną. Laukiame ir naujų pasiūlymų, į kuriuos stengsimės atsižvelgti.

V. Bagdonavičius. Labai svarbu asmenis žinyne pateikti ne pagal rangą ar pareigas, bet pagal nuopelnus Mažajai Lietuvai. Tai vienas esmingiausių atrankos principų. Darbo metu atranka savaime klostysis reikiama kryptimi, ir visi vertieji tikrai pateks į žinyną. Redakcinėje kolegijoje svarstysime visus iškilsiančius klausimus, neabejoju, kad rasime tinkamiausius sprendimus.

Kita vertus, reikės atsižvelgti į tai, kas esminga visai baltų kultūrai, istorijai, religijai, ūkiui ir t. t. Tai esminis kriterijus. Neturime pamiršti ir senųjų prūsų, nes jie atskirai plačiau neaprašomi, o šis žinynas būtent tokią galimybę ir suteikia. Juk dalis prūsų sulietuvėjo, virto lietuvininkais arba mažlietuviams – sudarė Mažosios Lietuvos pietinę dalį. Visa tai būtina turėti omenyje.

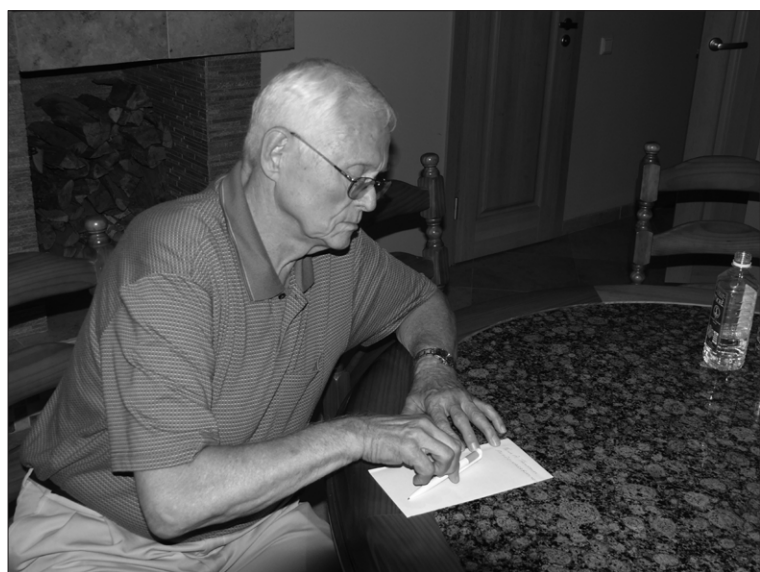
Labai svarbu anglų kalba išlaikyti autentiškas baltiškas ir šio krašto savitumą atspindinčias formas – terminus, sąvokas, kategorijas. Kai man teko redaguoti knygą *Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas* (1996), įdėjome straipsnių santraukas (reziumė) anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Nelengva buvo svetimomis kalbomis perteikti išsireiškimus, subtilesnius niuansus, kad juos teisingai suprastų kitataučiai skaitytojai ir nebūtų iškraipyta baltų autentika.

V. Bagdonavičius. Šiandien aptariame principinius dalykus, o konkretybes teks nagrinėti darbo metu ir nuolat.

Lietuvininkus telkianti jėga

V. A. Trumpjonas. Lietuvoje pradate naują ir labai sudėtingą projektą. Mažosios Lietuvos fondas stengsis suteikti dalinę finansinę paramą šiam svarbiu darbui, o Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras imsis visų kitų darbų, susijusių su autorių parinkimu ir kūrybine veikla. Tai sudėtingiausias ir sunkiausias darbas. Tikimės, kad visus klausimus spręsite naudingai mažlietuviams, lietuvininkams. To ir linkiu. Labai skatiname, kad užsitikrinti finansinę paramą būtų siekiama ir iš kitų šaltinių. Gal ir sudėtinga į šią veiklą įtraukti lietuvininkus, bet reiktų ir apie tai pagalvoti. MLEŽ lankstinuke parašyta, kad visi norintys gali paremti žinyno leidybą, bet šį priminimą perskaitęs žmogus nemes savo darbų į šalį ir nebėgs į banką, siekdamas kuo greičiau tą leidinį paremti. Vadinasi, informacija apie prisidėjimą prie šio projekto turi būti pateikta veiksmingiau.

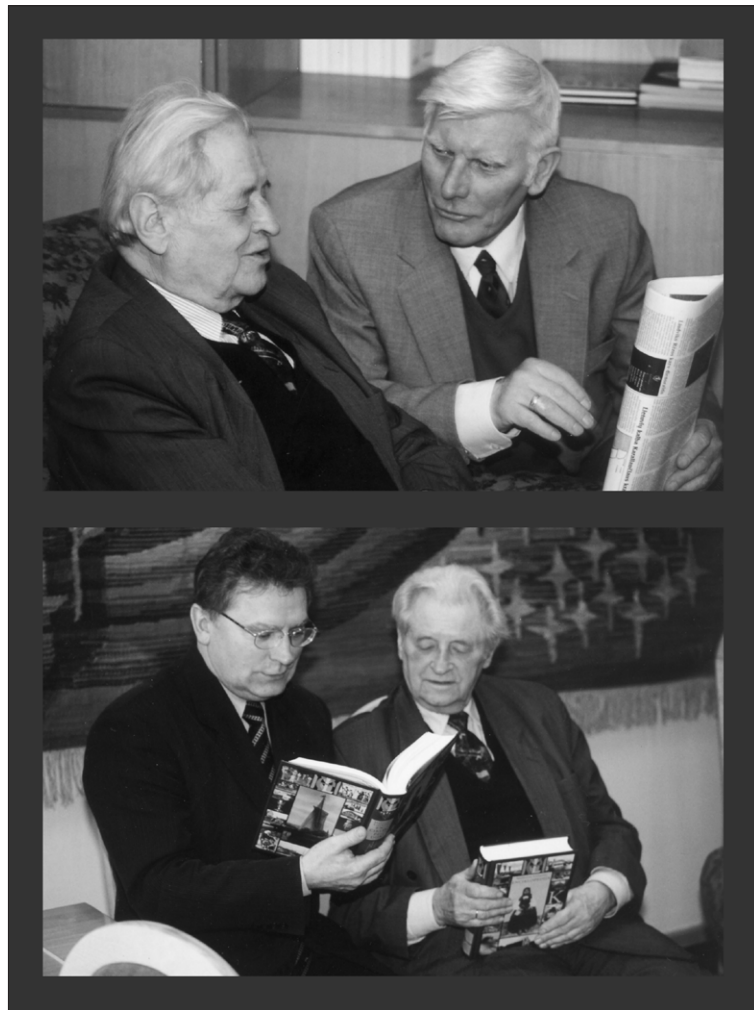
Neslėpsiu, jaučiame tam tikrą nerimą laukdami būsimąjį *Mažosios Lietuvos enciklopedinio žinyno* tekstų, išverstų į anglų kalbą. Mat skaitant kai kuriuos Lietuvoje į anglų kalbą išverstus straipsnius, pasidaro ne itin malonu. Jei teisingai supratau, versti MLE žinyno tekstus bus pasitelktas tikras anglas. MLE lankstinuke vertimas į anglų kalbą yra tinkamas, ir tai nuteikia viltingai, bet vis dėlto ir mes norėtume prisidėti prie tekstų vertimo

Mažosios Lietuvos fondo pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas užrašo palinkėjimus „MLE žinyno“ sudarytojams ir kūrėjams

pateiktos bendros žinios apie šio krašto gamtą, istoriją, gyventojų kalbą, kultūrą ir kita. Sieksime, kad straipsniai būtų patrauklūs, įdomūs įvairaus amžiaus ir išsilavinimo skaitytojams – nuo moksleivio iki profesoriaus, nuo beveik nieko nežinančio apie Mažąją Lietuvą iki jos žinovo. Esame suinteresuoti, kad tai būtų aukštos kokybės knyga, atitinkanti šiandieninio mokslo reikalavimus. Sieksime parodyti, kad Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, Klaipėdos universitetas ir kitos mokslo institucijos pajė-

Algirdas Matulevičius. Turint keletą MLE toms, atrodytų, labai lengvai juos pavyks suglausti į vieną žinyną. Tai apgaulinga nuomonė. Labai sunku bus atrinkti atskirus straipsnius, nes iš daugiametės praktikos žinau, kad kai kuriuos teks svarstyti gal po daugelį kartų. Atrodys, kad svarbus ir vienas, ir kitas, ir dešimtas, tad atrankos metu iškils daug problemų. Būtina atsižvelgti į lietuvininkų išsakytą poziciją, kad į žinyną patektų pirmiausia tai, kas jiems svarbu, kas sudaro jų europinės reikšmės kultūros paveldą, jų aukso fondą.

Viršuje: prof. Zigmo Zinkevičiaus patarimai laikraščio „Donelaičio žemė“ redaktoriui Stepui Lukoševičiui; apačioje: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro direktorius Rimantas Kareckas ir prof. Zigmas Zinkevičius po kaulėlių narsto jau išėjusį MLE tomą

reikalų. Pateiksime savo pastabas, o jūs Lietuvoje priimsite savo sprendimus.

V. Bagdonavičius. Mūsų pradedamo projekto svarba siejasi ir su Lietuvos valstybės tarptautinio įvaizdžio stiprinimu.

ML. *Vilniuje teko dalyvauti kai kurių MLE tomų pristatymuose, į kuriuos iš tolimesnių kampelių atvažiuodavo mažlietuvių – iš Pagėgių, Šilutės, Klaipėdos ir kitų vietų. Tiems žmonėms tai tikra šventė, jie dalijasi mintimis ir pastebi leidinyje tokių dalykų, į kuriuos didžlietuvių net dėmesio neatkreiptų. Iškart pajunti, kad tai truputį kitokie lietuviai, savito krašto atstovai. Vadinasi, ši enciklopedija yra ir lietuvininkų bendruomeniškumo akintoją, vienijanti žmones. Tai labai svarbu.*

V. Bagdonavičius. Išties lietuvininkai suvažiuoja kaip į atlydus, sveikinasi, dažniausiai visi vienas kitą pažįsta. Klaipėdoje, Pagėgiuose ar Šilutėje tie MLE pristatymai virsta tikromis šventėmis. MLE rengimo darbe tvyrojo gal nematoma, bet gerai jaučiama lietuvininkų dvasia. Dirbdami prie tomų gal ir nesuįsimąstydavome, kokią reikšmę ta enciklopedija turės lietuvininkų susitelkimui. Gal ir patys lietuvininkai to dar nėra gerai įsisąmoninę.

ML. *Enciklopedija paleista į gyvenimą ir jau nepriklauso savo kūrėjams, MLE pradeda savo savitą gyvavimą žmonėse.*

V. Bagdonavičius. Nenorėčiau vien idealizuoti, matyti vien idilišką kūrybinio gyvenimo dalį. Pasirodžius atskiriems MLE tomams, kildavo ir diskusijų, net karštų ginčų, bet tai ir yra bendro enciklopedinio gyvenimo dalis. Esu tikras, kad ir būsimasis Žinynas vienas šio savito krašto autochtonus lietuvininkus. Juk į knygą bus sudėtas jų paveldas, materialūs ir dvasiniai Mažosios Lietuvos gyventojų turtas. Šio krašto gyventojų ryšys su tradicija, kultūra, apskritai paveldu, yra gyvas, gal todėl, kad jie jaučiasi mažuma, o tai dar labiau buria ir vienija žmones. Mažvydas, Donelaitis ar Simonaitytė jiems yra ne šiaip rašytojai iš chrestomatijos, bet savi, labai artimi ir suprantami. O Didžiojoje Lietuvoje neretai

gali pamatyti didžiulį abejingumą savo kraštui, paveldui, tad lietuvininkai gali būti labai sektinas pavyzdys.

V. Kaltenis. Tačiau jie yra tie patys lietuviai, bendro tautos kamieno dalis ir jokių būdu neturėtume lietuvininkų atskirti nuo visos lietuvių kultūros. Lietuvininkų bažnyčiose giedamos Martyno Mažvydo giesmės ir šiai tradicijai ne vienas šimtas metų. Ar reikia geresnio pavyzdžio?

Kas sekmadienį prisimenama, o kunigas dar pasako: „Pasimelskime už Donelaitį, už Simonaitytę...“ Nėra vien klūpojimo, ar visko tik Dievui. Žmonės taip pat nepamirštami, todėl jie laisvesni, nesuvaržyti. Evangelikų liuteronų bažnyčioje vyksta daug įvairių, taip pat ir kultūrinių renginių. Teko būti rudens derliaus šventėje, kai lietuvininkai atsinešė sodų vaisių, vyskupas net su gitara pagrojo, o atėjusieji pagiedojo, nes nuo vaikystės puikiai moka giesmes. Taip per Bažnyčią atsiranda glaudus ryšys su praeitimi.

O lietuvininkų vienybę labai gerai pademonstravo MLE IV tomo pristatymas Klaipėdos apskrities viešojoje I. Simonaitytės bibliotekoje. Susirinko gal trys šimtai įvairių bendrijų žmonių, kurie šiaip dėl įvairių priežasčių nesutaria, pykstasi. Todėl rengiant tą tomą su kiekvienu reikėdavo kalbėtis atskirai. Pristatymo metu jie pasijuto kaip tikri bendraminčiai, visi kalbėjo, plojo ir jokios atskirties nesijautė. Žinau, kad rengdami MLEŽ vėl ginčysimės, gal net gausime barti, kad neatsižvelgiame į vieną ar kitą pasiūlymą, bet tai ir yra enciklopedinio gyvenimas.

ML. *Ką gi, dėkodamas šio pokalbio dalyviams enciklopedininkams, noriu palinkėti gerų talkininkų, sulaukti daugiau supratingų rėmėjų ir tikrų jūsų darbo vertintojų. Mažosios Lietuvos fondo tarybos pirmininkui Viliui Algirdui Trumpjonui – dosnių aukotojų ir kad fondas neišsektų. Juk visa tai bendram mūsų visų labui.*

Kalbėjosi ir parengė Gediminas Zemlickas

■ Atkelta iš 13 p.

jų yra panašūs vienas į kitą, kartojasi metai iš metų, bet tai vieninteliai išlikę atskirų metų kalendoriai. Kai kurie smarkiai nukentėję, nes jų buvo var-tomi, vartojami kasdienybėje.

XVIII a. pasitaiko atskirų metų, kai buvo užregistruotos vos dvi ar trys knygos: kalendorius, giesmynas ir, tarkim, katekizmas. Ilgą laiką buvo leidžiami panašūs spaudiniai, kai kuriuose nieko nauja negalima rasti. Tačiau jie pasirodė skirtingais metais ir turi patekti į retų ir saugotinių leidinių sąrašus. Jeigu pasikartojančio turinio spaudinius atmestume, prarastume atskirų metų Estijos knygų leidybos pavyzdžius. Todėl tokius leidinius vadiname retais ir net unikaliais, nes išlikę vieninteliai egzemplioriai. Net ir pasikartojančiuose kalendoriuose pamečiui bent pabaigoje atsiradavo ir naujų žinių apie orus, muges, o XVIII a. antroje pusėje jau pradėdami spausdinti ir trumpi istorinių įvykių aprašymai, įvairūs sveikatos saugojimo, sveikos gyvensenos patarimai. Šie leidiniai patenka į retų spaudinių sąrašus, nors tą reikėdavo įrodinėti net ir daliai bibliotekininkų.

Atminties institucijose kuriama virtuali realybė

ML. Noriu sužinoti, kodėl šis „Raudonosios knygos“ projektas reiškia kokybiškai naują žingsnį Estijos knygotyroje ir bibliotekų gyvenime? Juk retoms, išskirtinėms knygoms ir ligi tol buvo skiriamas didesnis dėmesys negu kitiems spaudiniams. Kas pasikeitė pradėjus įgyvendinti projektą? Protingam žmogui ir taip aišku, kad kuo knyga vertingesnė, tuo didesnio dėmesio ir apsaugos nusipelno.

T. Reimo. Protingam aišku, bet ne tokiam protingam ir visai nesidominčiam knygos istorija gali būti ir nelabai suprantama. Juk yra nemažai žmonių, kurie samprotauja šitaip: „Na, turime po vieną giesmyną ir maldyną iš XVIII a. pirmos pusės – kam dar bereikia kitų? Juk visai vienodi, tie patys tekstai...“ Štai mūsų diskusijoje ir bandėme įrodyti, kad reikia saugoti ir kitų metų leidybos, tegul ir panašius, gal net analogiškus giesmynus ir maldynus. Saugoti kaip fizinius objektus, ne vien skaitmeniniu ar mikrofilmų pavidalu. Juk tyrinėtojas net ir, atrodytu, vienoduose maldynuose atkreips dėmesį į skirtingą įrišimą, marginalijas, intarpus iš kitų knygų, daugelį kitų ypatumų, skiriančių skirtingų leidybos metų knygas.

ML. Bet ne jau visas panašias ir vien tik fizinius išskirtinumas pasižyminčias knygas reikia skaitmeninti ar mikrofilmuoti? Tuo labiau, kad įprastam skaitytoji dažniausiai rūpi tik tekstas, o ne viršelio būklė, apkaustų subtilumai ir panašios fizinės knygos ypatybės.

T. Reimo. Pradėjus knygas skaitmeninti kyla vis daugiau tokių klausimų. Gal išties pakaktų apsiriboti ir vieno egzemplioriaus skaitmeninimu, jeigu vėlesnių metų leidimai tekstu nesiskiria, bet saugoti reikia visus.

Skaitmeninimas iškėlė ir dar vieną visai naują problemą. Pradėjus skaitmeninti senuosius laikraščius, (tai kitas projektas – „Skaitmeniniai Estijos

laikraščiai“), štai kas paaiškėjo. Visai natūralu, kad tuos laikraščių kompleksus saugančios institucijos nori užpildyti ir „baltas“ dėmes: skaitmenina ir tuos laikraščių numerius, kurių savo kolekcijoje neturi, todėl pasinaudoja kitų bibliotekų ar archyvų komplektais. Taip atsiranda skaitmeniniai laikraščių komplektai, kurių realiame gyvenime nėra, nes virtualų skaitmeninį komplektą sudaro įvairiose atminties institucijose saugomi egzemplioriai. Skaitytojams tai patogiu ir jie dėl to nesiskundžia, bet taip formuojama virtuali realybė.

Panašus dalykas iškyla ir skaitmeninant knygas. Kodėl nepasiskolinus trūkstantį knygų puslapių iš kito, kartais net kitos šalies bibliotekoje saugomo, egzemplioriaus? Žinoma, visa tai kruopščiai dokumentuojama, aprašoma, bet taip sukuriama visai naujas skaitmeninis objektas, neturintis analogo realybėje.

ML. Kas iš to išeina?

T. Reimo. O išeina štai kas. Jeigu tektų virtualų skaitmeninį knygų egzempliorių palyginti su realia knyga – nepavyktų, kadangi tokio realaus egzemplioriaus išvis nėra. Tai virtualus egzempliorius, kuriam priklauso turėti atskirą pavadinimą. Įsivaizduokime, kad turime konvoliutą, vienai temai skirtą spaudinį iš keturių knygų, bet tik viena dalis priklauso „Raudonajai knygai“. Ką daryti: skaitmeninti tik tą dalį ar visą konvoliutą? Šį klausimą mūsų projekto komandai uždavė bibliotekininkai. Nu diskusijų nusprendėme, kad tokiu atveju reiktų mikrofilmuoti ar skaitmeninti visą konvoliutą, nors „Raudonajai knygai“ priskirta tik jo dalis.

Kaip daromos archyvinės kopijos

ML. Bet taip skaitmeninimas ar mikrofilmavimas pabrangtų kelis kartus. Gal būtų galima ieškoti kompromiso: skaitmeninti vieną rūpimą konvoliuto dalį, o kitas tris atidėti vėlesniems laikams, kai baigsis krizė, praturtės bibliotekos?

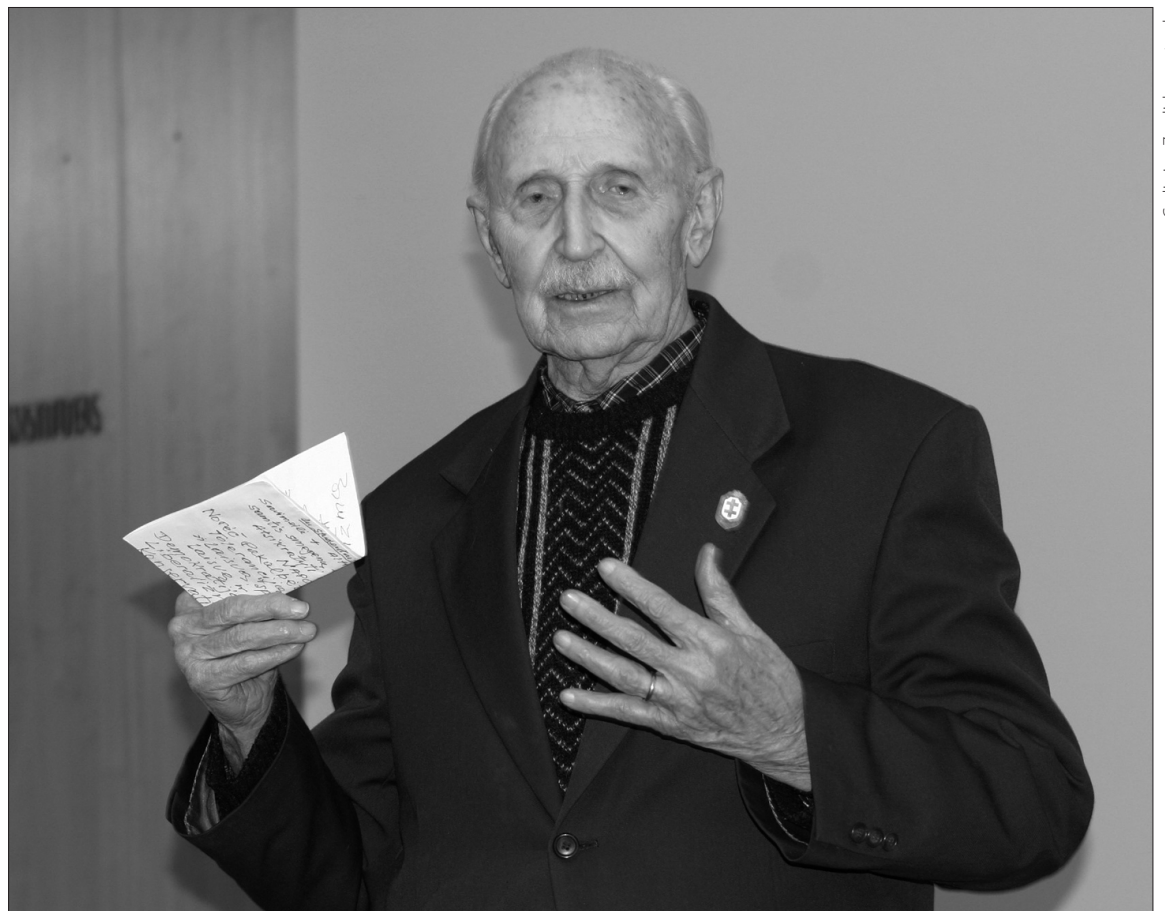
T. Reimo. To daryti kaip tik negalima. Kiekviena biblioteka privalo skaitmeninti ar pagaminti mikrofilmą viso konvoliuto, o ne jo dalies. Neardysime jo, kad saugotume tik rūpimą dalį. Reikia turėti mintyje, kad skaitmeninė kopija nėra archyvinė kopija, nes niekas nežino, kiek ilgai ji tvers. Estijoje archyvinė kopija – tai mikrofilmas. O elektroninės technologijos taip greitai kinta, tobulėja, kad nuolat tenka galvoti, kaip turimas laikmenas perversi į kitą formatą. Mikrofilmai paprastai daromi spausdinto teksto saugojimui, bet ne naudojimui.

ML. Skaitmeninti spaudiniai priklauso nuo atsitikinimų: gali išeiti iš rikiuotės atitinkami serveriai ir visa informacija gali būti prarasta?

T. Reimo. Stengiamasi turėti vertingų spaudinių archyvinę kopiją ir naudojimui skirtą kopiją. Pastarojoje galima keisti rezoliuciją, nedėti tuščių knygų lapų ar puslapių, bet archyvinei kopijai keliami daug griežtesni reikalavimai.

ML. Tarkime, tektų skaitmeninti Kazimiero Simonavičiaus XVII a. knygą „Didysis artillerijos menas“. Vieno kurio egzemplioriaus dalis puslapių šiek tiek

Išėjo Amžinybėn, bet liko mūsų širdyse

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Naktį į spalio 3-iąją Amžinybėn išėjo Vyčio Kryžiaus ordino kavaliereus Vilius Bražėnas (1913 04 06–2010 10 03) – daugeliu talentų apdovanota asmenybė. Lietuvoje jį pažinojome kaip aistringą publicistą, kuris, gyvendamas įvairiose socialinėse santvarkose, rašytiniu ir gyvu žodžiu

gynė asmenybės ir tautos laisvę. Patyręs nacių ir bolševikinę tironiją ir didelę gyvenimo dalį praleidęs JAV tapo vienu žymiausių antikomunistų. Vilius niekada nenustojo tikėti lietuvių tautos ir Lietuvos ateitimi.

Tokį jį visados prisiminsime – pavyzdinę skautą, Lietuvos karininką,

publicistą, rašytoją, dainininką ir nepralenktą oratorių.

Mielas Viliau, savo Tėvynėje ir mūsų širdyse Tu niekada nebūsi pamirštas – tebus Tau lengva Lietuvos žemelė.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

nukentėjusi, todėl skaitmeninimui reikamės geriau išlikusį egzempliorių, gal net esantį kitos šalies bibliotekoje. Bet gaila ir kai kurių mūsų turimo egzemplioriaus puslapių, kur gali būti įvairių savininkų įrašų, pažymėjimų, ženklų, t. y. marginalijų. Juk tai irgi papildoma informacija apie retos knygos gyvenimą. Kaip elgtis?

T. Reimo. Estijoje turime priėmę normatyvinius pasiūlymus, į kuriuos siūlome atsižvelgti darant skaitmeninę kopiją. Archyvinei būtina mikrofilmuoti visus puslapius, net jei kai kurie tušti, jokio teksto ar iliustracijų nėra. Negalima praleisti iliustracijų ar keisti jų vietų. Jeigu originale iliustracijos supainiotos ar sukeistos vietomis, tai ir kopijoje šitai privalo būti. Jeigu šių reikalavimų laikysimės, skaitmeninė kopija galės būti pripažinta ir kaip archyvinė kopija.

Konservatoriai nurungė restauratorius

ML. Jei turime knygą su marginalijomis ir be jų (tačiau geriau išsilaikiusių), kurią skaitmeninti?

T. Reimo. Patys bibliotekų specialistai turėtų nuspręsti, kurį egzempliorių pasirinkti kopijai gaminti. Jei kopija analogiška originalui, elektroniniame kataloge turi būti nuoroda, kad kopija atitinka archyvinei kopijai keliamus reikalavimus. Dabar knygų ir kitų spaudinių originalai prieš kopi-

javimą ar skaitmeninimą konservuojami, įvertinama jų būklė.

ML. Prisilietus restauratorių rankoms dalis informacijos prarandama. Tarkime, potvynio metu išsiliejo Neris ir kai kurios knygos buvo šiek tiek paveiktos vandens ar drėgmės, o restauratoriai tuos „ženklus“ pašalino. Knyga „atjaunėjo“, bet dalis informacijos prarasta. Jokie pėdsakai neprimins potvynio padarinių knygai.

T. Reimo. Dalį informacijos gali pradanginti restauratoriai, bet ne konservatoriai. Šie knyga tik apvalo, sutvirtina, bet nieko nekeičia. Pastaruosius penketą šešetą metų apie knygų restauravimą kalbama vis mažiau. Jeigu tenka knygai pridėti neišlikusius puslapius ar kaip kitai panašiai įsikišti, būtina, kad įdėtieji nauji puslapiai aiškiai skirtųsi nuo originalių. Paprastai itin retas knygas stengiamasi ne restauruoti, o konservuoti, kad būtų išvengta didesnių pažeidimų. Nustatomas popieriaus rūgštingumas ir stengiamasi, kad jis nedidėtų. Kartais valomos vietos, kur popierius tiesiogiai susiliecia su apkaustų metalu, bet jeigu bronzinis apkaustas pažaluoja, stengiamasi tų apnašų neliesti. Retos knygos gali būti saugomos kartoniniuose dėžėse ar įdėkluose, svarbu, kad jie būtų pagaminti iš nerūgštinio kartono.

Taigi konservacija yra gerokai lankstnesnis ir „minkštesnis“ procesas, šiuo metu vis labiau taikomas kny-

goms. Restauravimas atliekamas tik labai retais atvejais.

ML. Kai kalbama apie architektūros ir kitų materialaus paveldo vertybių konservavimą ar restauravimą, vadovaujama tam tikrais tarptautiniais reikalavimais, kurie buvo priimti ir įteisinti kaip Venecijos chartija, Rygos chartija ir panašiai. O kokie tarptautiniai dokumentai reglamentuoja retų knygų konservavimą, kokių principų laikomasi?

T. Reimo. Negalėčiau pasakyti, kad knygų konservatoriai turėtų kokią nors atskirą chartiją, bet tam tikrų principų laikomasi. Pagrindinis – kuo mažiau keisti knygą. Beje, konservatoriai tarpusavyje dažnai nesutaria: vieni laikosi principo, kad prie knygos reikėtų kuo mažiau kišti pirštus, jokiū būdu nieko nekeisti; kiti – reikia jas restauruoti tam, kad jos atrodytų taip, kaip ir tada, kai buvo išspausdintos, įrištos ir paleistos į gyvenimą.

ML. Kaip šias prieštaras įveikia Estijos knygų konservatoriai?

T. Reimo. Laikosi kompromiso. Jeigu konservatoriai nekištų pirštų prie knygų blogai išsilaikiusių knygų, jos galėtų visai nunykti. Vadinas, reikia imtis priemonių pratęsti jų gyvenimą. Kompromiso esmė ta, kad jei norima knygoje ką pakeisti, restauruoti, tai turi būti ne užglaiстыta, o iš karto kiekvienam pastebima.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Živilė Račkauskienė, Aistė Kotlerytė
Dizainerė Giedrė Sperskaitė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Sapnų sala“
S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius
Tiražas 550 egz.